

JAARBOEK 2013

VERENIGING HEEMKUNDE OOTMARSUM
EN OMSTREKEN

Heemkunde
Ootmarsum

sinds 1966

Inhoud

De Denker spreekt aan	1
Stadsmolen Ootmarsum	5
Pröätke met Antoon Kremer	25
Kroniek Denekamperstraat 7	33
Madonna in de Mariahoek van de r.-k. kerk	38
Herfstoffer	40
Houd ons Dinkelland Natuur'rijk'	41
Ootmarsumse stadsmulder voert een proces	45
Engels' tuin: Van hofmeijersbezit tot woonwijk en park	51
Gerhard Hendrik Engels (1841-1928) het verloren schaap?	76
Oprichting van de tennisvereniging	78
De tennisclub en het sportcomplex aan de Gliphak	80
"Het achterland van Ootmarsum"	83
't Blauwe deampke	91
Archeologische vondsten bij erve Broekhuis	95
Verhaal boerderij Getkotte te Groot Agelo	99
Jaar van de Patrijs 2013	100
IJsbaan Ootmarsum	102
Kroniek 2012	103
Bestuur en Werkgroepen	107
Sponsors	108

Voorwoord

De kalender ging zwijgend van 2012 naar 2013, dus ook weer tijd voor een nieuw jaarboek.

Wij hebben het afgelopen jaar weer gewerkt aan het verzamelen van boeiende artikelen met een breed scala aan onderwerpen. Om dat mogelijk te maken heeft een keur van schrijvers weer tijd en energie gestoken in het vastleggen van 'ons heem'. Er is er met mensen gepraat, gezocht in archieven, gewandeld in de natuur of gegraven in het eigen geheugen. De bron van inspiratie om iets over Ootmarsum en omgeving vast te leggen lijkt daarbij bijna onuitputtelijk.

Als redactie zijn we blij dat deze schrijvers iets willen vastleggen over wat ons bezighoudt en boeit, omdat we weten dat u als lid of donateur de verhalen erg waardeert. Belangrijk is ook dat er niet zomaar iets wordt vastgelegd. De auteurs gaan stevast grondig te werk, door zich te verdiepen in soms moeilijke materie, of door moeilijke onderwerpen zo te beschrijven dat ze voor veel mensen te begrijpen zijn. Uiteraard mag dat geen afbreuk doen aan de kwaliteit van het verhaal, moet het recht doen aan de realiteit en behoort alles juist te worden weergegeven. De Vereniging Heemkunde Ootmarsum heeft op dat gebied immers een naam hoog te houden!

Wij denken dat we er ook dit jaar weer in geslaagd zijn een jaarboek samen te stellen en te presenteren dat past in deze heemkunde-traditie.

Veel leesplezier!

Anton Greven
Ronald Grimberg
Marlou Raatgerink
Ben Velthuis

Kunstenaar Herbert Daubenspeck en wethouder van Zuilekom onthullen het kunstwerk.
Foto 1997

Rob Meijer

De Denker spreekt aan

Op de hoek van de Walstraat en Kerkplein staat onder de leilinden voor de bibliotheek een beeld waar velen achteloos aan voorbij lopen. Het is “De denker”, een schepping van Herbert Daubenspeck uit Emsdetten. Bij het beeld staat een plaquette waarop 12 plaatsen staan aangegeven en de tekst ‘Euregio beeldenroute’.

Het beeld is niet vanzelf op deze plek terecht gekomen. Er zit een heel verhaal achter. Het was in 1995 toen we bij de Euregio een uitnodiging kregen voor de verjaardag van de heer Karl Vennemann, directeur/eigenaar van de Bösenberg Werke, beter bekend als de fabrikant van Portland cement. De man werd 75 jaar en men liet doorschemeren dat er een cadeau-tje aangeboden zou worden aan de Euregio. Samen met voorzitter, Wim Schelberg, toog ik naar het Duitse Ahlen, bij Münster en op het hoogtepunt van de feestelijke avond nam de 75-jarige het woord en deelde mee dat hij had besloten een kunstproject te schenken aan de Euregio. Zijn Portland cement werd gemaakt van Juramarmor dat werd gedolven in zijn groeven in Solnhofen in Beieren. Dit soort marmer uit het Juragebergte is 200 miljoen jaar oud en er komen veel fossielen in voor: Vennemann schonk vele fossielen aan het Teylersmuseum in Haarlem. Nu gaf hij heel wat anders weg. Cemtac, de onderneming in Enschede die voor de Europese distributie van cement zorgde en gerund werd door dhr. en mevr. Cramer, had een plan opgesteld voor een Nederlands – Duits kunstproject. We kregen op die avond 50.000,- DM en 12 blokken Juramarmor van elk 1100 kilo. De cheque namen we direct mee. De blokken marmer bleven nog even op de plek. Ik moest een commissie samenstellen en er werd een competitie uitgeschreven onder Nederlandse en Duitse kunstenaars. Er kwamen rijkelijk

veel ontwerpen binnen en het was een hele toer 6 Nederlandse en 6 Duitse kunstenaars over te houden. Aan de Euregio-gemeenten werd gevraagd wie interesse had in plaatsing van een sculptuur. De Duitse gemeenten kregen een beeld van de Nederlandse kunstenaars en de Duitse gemeenten van de Nederlandse kunstenaars. Jos Verbeeten, de actieve burgemeester van ons stadje meldde -na een tip- Ootmarsum als eerste kandidaat aan. Inmiddels kwam de organisatie op toeren voor het transport van de duizenden kilo's marmer naar de ateliers van de 12 kunstenaars. Er werd afgesproken wanneer de beelden klaar zouden zijn. Er werden locaties bekeken en er werden speciale sokkels gemaakt van Terrament waar ook de betonnen fietspaden van gemaakt werden en er werd overlegd hoe de onthulling in de 12 gemeenten zou plaatsvinden etc.. Voor Ootmarsum was de 67-jarige Herbert Daubenspeck uit Emsdetten geselecteerd. Hij ging aan de slag met het beeld en sloeg van het blok van 1100 kilo zo ongeveer 100 kilo weg en toen kwam de denker tevoorschijn.

In het stadhuis van Ootmarsum werd door cultuurwethouder Hans van Zuilekom gewerkt aan de onthulling van het beeld. Hans Bosch kreeg de opdracht de locatie uit te zoeken met de cultuurcommissie. Samen met Wim Velthuis van openbare werken en de kunstenaar werd op de juiste locatie een kartonnen model geplaatst en er werd net zo lang geschoven tot de juiste plek "unter den Linden" voor het oude pand van Koldemeule, gevonden was.

De onthulling werd gekoppeld aan de 1997-editie van de kunstmarkt

Wim Velthuis en Hans Bosch leggen met de kunstenaar de definitieve plek vast.

Schoolkinderen met het door hen vervaardigde 'kunstwerk'.

Ootmarsum, maar ook aan deelname van de scholen. Hoe kan het anders met een onderwijzer als wethouder! De kinderen van de basisscholen kregen tijdens de creatieve uren allemaal een blok gasbeton en konden hiervan een eigen kunstwerk maken. Op 27 augustus 1997 was het zo ver. Meer dan vijftig kinderen, trots met hun eigen Daubenspeckje in de hand, stelden zich op achter het beeld, dat met een deftig velours kleed was bedekt en omringd door statige palm-boompjes van Polman Fleuristen. Hans van Zuilekom haalde, na enige plechtige woorden, het kleed samen met de kunstenaar van het beeld af en "de Denker" was daarmee officieel een deel van de Euregionale- en Ootmarsumse beeldenroute geworden.

Het materiaal Juramarmer is het resultaat van kalk en mergellagen die miljoenen jaren onder druk hebben ge-

Vlnr. Hans Bosch, Jos Verbeeten, Hr. Vennemann, Mevr. Cramer, Dhr. Cramer en Fennie Huiskes.

staan. Interessant is dat veel kennis van de oertijd uit deze materialen gehaald is. Onze evolutiestamboom is mede door dit gesteente vastgesteld. Daarnaast is het materiaal Juramarmar jarenlang toegepast in de lithografie, waarbij afbeeldingen in het gladde oppervlak van de steen werden

Groeve Juramarmar.

De Denker.

geëet. Maar de bulk van de productie ging weg als bouw-materiaal. De Aya Sophia in Istanbul is voor een groot deel van dit materiaal gebouwd. Er wordt gezegd dat het duurzaam materiaal is, maar weer en wind plegen toch een aardige aanslag op onze “Denker”. Buurman Hans Dekkers was dit een doorn in het oog en hij gaf met de hogedruk-spuit jarenlang elk voorjaar het beeld een frisse wasbeurt tot er geluiden kwamen dat dit wellicht niet zo goed voor het marmar zou zijn. Vandaar dat nu het beeld een ietwat vegetarische uitstraling heeft gekregen. Ook dat zet aan tot nadenken.

Toon Bökkers

Stadsmolen Ootmarsum

Introductie

De toepassing van windkracht voor de opwekking van energie komt van oorsprong uit Griekenland. Rondom onze jaartelling wordt hier al geëxperimenteerd met constructies aangedreven door wind. In de 10de eeuw zijn er ook al windmolens (met verticale as) in Perzië in gebruik. In Noord Europa verschijnen de eerste windmolens aan het einde van de 12de eeuw en wel in Noordwest Frankrijk, Vlaanderen en Nederland. Eind 13de eeuw wordt een torenmolen met draaibare kap vermeld. In de 15de eeuw verschijnt in Nederland de wipmolen als poldermolen voor de ontwatering van lage veengronden en later benut voor de drooglegging van polders. De standerdmolen en de voorloper van de stellingmolen doen hun intrede aan het begin van de 16de eeuw.

De windkracht brengt de wieken in beweging en door een ingenieus mechanisme van horizontale-, verticale assen en kamraderen (houten tandwielen van meer dan één meter in doorsnee) wordt deze verticale beweging omgezet in een ronddraaiende beweging van de bovenste molensteen (loper of draaier). Deze draait over de onderste molensteen (ligger) die vastligt. De meeste molens hebben twee maalkoppels van molenstenen. Het grootste wordt gebruikt voor het malen van rogge en haver en het kleinste is voor het malen van boekweit en tarwe. Boekweit- en tarwemeel worden na het malen gezeefd om zo de zemelen van het bloem te scheiden.

Tot aan het eind van de negentiende eeuw bestaat het dagelijks werk van

de molenaar hoofdzakelijk uit het malen van het graan en het onderhoud van het mechanisme van de molen: assen, tandwielen, wieken en zeilen (vlucht) van de molen. Ook moet hij veel tijd besteden aan het zogeheten “billen” van de molenstenen, een karwei dat regelmatig (om de twee tot drie maanden) moet gebeuren. Veel van deze karweitjes verricht hij bij windstilte, wanneer de molen noodgedwongen ook stil staat. Om die minder productieve tijden zo kort mogelijk te houden, worden de wieken vaak uitgerust met zeilen, zodat de molen ook bij weinig wind draaiende kan worden gehouden. Als er een lange periode van windstilte is, dan mag de molenaar ook op zondag graan malen, als juist op die dag de wind toeneemt.

Tot de komst van de stoommachine in het midden en de dieselmotor aan het einde van de 19de eeuw, zijn de wind- en watermolens de enige bronnen van energievoorziening. Een constante energiebron met een vermogen dat vele malen het vermogen van mens en paard overtreft. Met de komst van de stoommachine en later de dieselmotor raken de wind- en watermolens in verval. Ze worden niet meer gebruikt en dus niet meer onderhouden en/of gesloopt. Van veel molens is nu alleen het onderste gedeelte, de molenromp, nog over.

Stadsmolen van Ootmarsum

Ook de stadsmolen van Ootmarsum is het vergaan zoals zovele windmolens. Van de stadsmolen, nu de molen van de familie Bökkers, is alleen nog het onderstuk overgebleven. Daarbovenop staat een puntig dakje, dat dateert uit het jaar 1955. Dat de straat er naartoe Molenstraat (vroeg-

ger Hardenbergseweg) heet, zegt echter voldoende. Ook het nieuwe Gezondheidscentrum, “De Molenborgh” aan deze straat dankt hieraan zijn naam. De stadsmolen heeft bijna vijf eeuwen lang een rol gespeeld in de historie van Ootmarsum en is een belangrijke vorm van industrie geweest en een plek van sociaal gebeuren.

Bouw van de stadsmolen

Als één van de stadsrechten of privileges krijgt Ootmarsum in 1502 van de Bisschop van Utrecht, Frederik van Baden, het zogeheten windrecht, het recht om een windmolen te mogen bouwen. Dit privilege is echter geen schenking. De stad Ootmarsum moet jaarlijks aan de bisschop en zijn opvolgers de som van drie Heerenponden betalen.

Nog datzelfde jaar wordt de tekening en het bestek gemaakt. In 1503 komt de bouwvergunning om een korenwindmolen te mogen bouwen op het stuk grond met de naam De Kohove. Het is een hooggelegen perceel, waar men het meeste profijt van de wind zal hebben.

Uit het stadsarchief is niet op te maken welk type windmolen gebouwd wordt. De eerste schets van de stadsmolen staat op de kaart van Jacob van Deventer uit het jaar 1560 en lijkt het meest op een standerdmolen of torenmolen. Ook het schilderij van Jacob van Ruisdael uit 1660 (met een gezicht op Ootmarsum tussen stadsmolen en de Commanderie) geeft geen uitsluitsel over het type molen. Op het schilderij is ook duidelijk te

Gezicht op Ootmarsum vanaf de Kuiperberg geschilderd door Jacob van Ruisdael, 1660.

De Kohove

Het perceel, De Kohove genaamd, behoort tot de Hof Ootmarsum en wordt met medewerking van de Johan Ittersum, drost te Lage en rentmeester van Twente, geruild met een perceel op de "Zelekamp" eigendom van de stad Ootmarsum. De ruil is voor beide partijen gunstig. De Hof van Ootmarsum, heeft meer dan 50 hectare cultuurgrond verdeeld over 80 percelen binnen de grenzen van de oude gemeente Ootmarsum. Grote weidepercelen op de "Zelekamp" en vele kleine en grote percelen langs het Hazelrot (Engels' tuin) en in de Binnenes (Villapark). Ook de drie percelen tuingrond langs de Nieuwe Almelsestraat, tussen de Molenstraat en het Hazelrot, zijn eigendom van de Hof Ootmarsum.

Eén van deze percelen tuingrond wordt dus geruild met een perceel op de Zelekamp eigendom van de stad Ootmarsum. Het perceel De Kohove is gunstig gelegen voor de bouw van een windmolen. Het ligt op de landrug komende vanuit de Binnenes via het Kerkplein richting 't Hoge. Dit perceel is op deze plek het hoogste punt van de stad. Om de molen nog hoger (ongeveer een meter) te kunnen bouwen wordt het naastgelegen perceel afgegraven. We kennen allemaal nog wel de zeer laag gelegen groentetuin van de familie Herman Heesink (nu familie Hemmer) in dit afgegraven perceel. Het perceel is met de aanleg van de Parkstraat opgevuld. Nu staan er kastanjabomen.

zien dat de Engels' tuin nog niet is aangelegd en derhalve geen belemmering vormt voor het laten draaien van de windmolen.

De stad Ootmarsum is eigenaar van de molen. Dat houdt in dat het stadsbestuur de "mollenmeesters" benoemt. Deze moeten een eed afleggen en zijn aan een aantal verplichtingen gebonden. Ook de gemeentesecretaris, de bode, de nachtwaker, de vuurheren (brandweer) en de poortwachter moeten een dergelijk eed afleggen. Ze moeten niet alleen een goede vakman, maar ook rechtvaardig en eerlijk zijn. Naast mollenmeester hebben ze ook vaak de taak van ijker en zegelaar. Ze ontvangen een vast salaris. Het maalgeld of maalloon gaat in zijn geheel naar de gemeentekas. De oudste benoemingen van mollenmeesters, die te achterhalen zijn, dateren uit 1624, 1671, 1678 en 1731.

In 1731 bedankt de "stadsmuelder" Hendricus Waernaer en informeert de burgemeester (Theodorus Staverman) en de gemeenteluiden over zijn vertrek. Gelijktijdig stelt hij zijn knecht, Hendrik Berents, voor als zijn opvolger. Het stadsbestuur gaat akkoord en Berents wordt voor een jaar aangesteld als de nieuwe stadsmolenaar met een traktement van 130 gulden. Verder heeft hij het recht op het mueldershuis met bijbehorende tuin.

De eed van de molenaar

Ik ,, beloof en zweer de stad Ootmarsum naar eer en geweten te doen, zoveel in mijn vermogen is, mijn molen te beheren en het ambt getrouwt te behartigen, het maalloon rechtvaardig te nemen naar mate mij wordt bevolen, de armen gelijk aan de rijken, de boeren gelijk aan de burgers in gelijke mate te laten in het molenaarspatroon. Moge God met al zijn heiligen mij helpen en de Stadt Ootmarsum zegenen.

De molenaar is natuurlijk sterk afhankelijk van de wind. Maar om toch een bepaalde zekerheid in te bouwen, is de klant bij windstilte verplicht om zijn graan minimaal twee dagen op de molen te laten staan. Haalt hij het eerder op, dan moet hij een boete van drie goudguldens betalen. Ook het gezegde “Wie het eerst komt, wie het eerst maalt,” stamt uit deze beroepstak.

Verder staat iedere burger onder het dwangrecht tot maalplicht. Dat houdt in, dat hij verplicht is zijn graan op de stadsmolen te laten malen. Natuurlijk tracht men weleens naar een andere molen met een goedkoper maalloon uit te wijken, zoals de watermolens van het Huis Ootmarsum (voorste en achterste molen), Oud Ootmarsum (erve Splinterinck), Nutter (2 molens van het erve Hazelbekke) en Hezinghe (erven Bels en Frans). Tegen deze mensen (onderkruipers) kan echter bestraffend worden opgetreden. Gezien de uitgestrektheid van de gemeente (de vroegere gemeentes Ootmarsum, Denekamp en Tubbergen) is de controle op het naleven van het dwangrecht bijna niet mogelijk. Maar de gemeente doet er alles aan tot naleving van de maalplicht.

Maalplichtverordening uit 1580

Anno 1580 zijn raad en gemeente eensgezind overeengekomen, omdat er veel misbruik gemaakt wordt van de molengang (maalplicht), dat voortaan al onze burgers verplicht zullen zijn, al hun koren op de stadsmolen te brengen en het daar twee dagen te laten liggen, als er gebrek aan wind is, eer men het weer daarvandaan mag halen. Wie het eerder ophaalt zal de eerste keer een boete krijgen van 3 goudguldens, voor de tweede keer 6 goudguldens en voor de derde keer de hoogste boete van de stad (uitzetting), zonder enig pardon te betalen. En wie dat zou zien of zou weten zal het bij de schepenen aanbrengen. Wie het niet aanbrengt zal evenals de hoofddader 3 goudguldens verbeurd hebben. En allen, die er van verdacht worden en niet kunnen worden veroordeeld, zullen zich door het afleggen van de eed, hiervan ontslaan.

Onderhoud van de stadsmolen

Dat het onderhoud van een windmolen geen sinecure is moge blijken uit de lijst van jaarlijkse onderhoudskosten. Elk jaar wordt in het stadsbudget van de stad onder het kopje “Onkosten der Mollen” een lange lijst van materialen en onderhoudswerken met bijbehorende kosten vermeld. Hier volgen enkele posten van de onderhoudskosten der Mollen uit het jaar 1567:

Onderhoudskosten van de stadsmolen

- 2 Daler en 10 Gossler voor de aankoop van seill doeck (zeildoek);
- 5 Daler en 2 Stuivers voor de aankoop van dokken;
- 25 Daler voor de aankoop van een haren seill;
- 24 Daler voor de aankoop van 12 pont vettes en olies.

Ook de jaarlijkse post voor het “billen”, het uithakken of scherpen van de molenstenen, telt zwaar. Verder moet er jaarlijks weggeld, accijns en bedens (giften) tot een bedrag van 40 guldens aan de landrentmeester betaald worden. Al deze kosten moeten gedekt worden door de inkomsten van de molen.

Billen van de molenstenen

De stadsmolen is uitgerust met twee maalkoppels molenstenen. Elk maalkoppel van molenstenen bestaat uit een ligger en een loper of draaijer en beide zijn voorzien van uitgehakte groeven. De groeven op de stenen moeten regelmatig uitgehakt (gebild) worden met speciale hamers, de bilhamers. Het billen is een tijdrovende arbeid en vergt veel vakmanschap. Met een steenkraan kan de loper opgetild worden tot ±1 meter hoog en vervolgens 1800 gekanteld en weggedraaid worden. Zo gelegen kunnen zowel de loper als de ligger gebild worden.

Verpachting van de stadsmolen

De toenemende onderhoudskosten en het loon van de molenaar en knechten doet het stadsbestuur besluiten de molen te verpachten. Rond het midden van de 18de eeuw wordt de stadsmolen verpacht. In de stadsarchieven (waar veel ontbreekt en die in een abominabele staat verkeren) is niet op te maken in welk jaar deze eerste verpachting plaats vindt. Wel verschijnt in het midden van de 18de eeuw onder het kopje “Intraden der Stadt Ootmarsum” de jaarlijkse pachtsom van de molen. In het jaar 1760 is deze pachtsom 325 guldens en bedraagt honderd jaar later ongeveer 1.200 gulden.

De stadsmolen wordt elke zes jaar publiekelijk verpacht. Hier volgt de bekendmaking van de openbare verpachting in het jaar 1810.

Op deze dinsdag, de 27ste maart in 1810, van de publiekelijke verpach-

Bekendmaking verpachting van de stadsmolen

De magistraat van Ootmarsum doet door deze bekend maken, dat deze voornemens is om op dinsdag de 27ste van de lentemaand, des voormiddags te tien uur op den Stadhuize publiekelijk te verpachten de Stadswind Kooren en Pelmolen met behuizingen en drie percelen tuingronden daarbij en aangelegen, voor de tijd van zes jaaren. Waarvan de conditiën ter Secretarie alhier, alle dagen, de Zondag uitgezonderd, te zien zijn. Die daar in gading heeft, kome op tijd en plaats voor inschrijven en doe zijn profijt.

ting van de stadsmolen doen drie gegadigden mee, die ieder hun bod voor de pachtsom op een bordje geschreven hebben. Bij het omdraaien van de bordjes blijkt Frans van de Eempter het hoogste bod van 625 guldens gedaan te hebben. Hij verhoogt zijn bod onmiddellijk met 5 guldens. Nu volgt het bieden tussen de huidige pachter, Gerardus Scholten, en Johannes Kienhuis. De pachtsom loopt, met het laatste bod van Scholten, op tot 775 guldens. Zo blijft Scholten voor de volgende zes jaar de pachter op de stadsmolen voor een bedrag van 150 guldens meer dan zijn vorige pachtcontract. Een goede zaak voor de financiën van de stad, maar niet voor de portemonnee van molenaar Scholten.

Het pachtcontract houdt tevens een aantal voorwaarden in waaraan de pachter en zijn knechten zich moeten houden. Het aantal conditiën is in de loop der jaren uitgebreid en in 1810 zijn er het 17. Hieronder volgen de belangrijkste conditiën:

Pacht conditiën en voorwaarden

- *Het pachtverdrag loopt over een periode van zes jaar;*
- *De pachtsom wordt bij vierendeelenjaar betaald;*
- *Er is geen borgstelling, maar de pachter moet de pacht telkens een vierendeeljaar vooruit betalen. Voldoet hij niet aan deze conditie dan zal hij voor elke niet betaalde gulden een stuiver opgeld moeten betalen, maar ook dadelijk door de Stadsraad van de pacht kunnen ontzet of verstoken worden.*
- *De pachter en zijn knechten zullen de eed moeten doen, zoals die in de Stads Rolle gevonden wordt;*
- *Zoo ook, indien de pachter zich niet wel gedraagt, aan de Stadsraad te beoordelen, zal het aan de Stadsraad vrijstaan hem van de pacht te ontzetten;*
- *Onachtzaamheid en verzuim, aan de Stadsraad te beoordelen, kan een reden zijn hem uit de pacht te ontzetten;*

- *Ook zal de pachter nog zijne bedienden geen vuur op de molen mogen hebben. Op roken zonder dopje op de pijp staat een boete van twee goudguldens;*
- *Pachter mag ook geen veranderingen of nieuwe timmeringen zonder toestemming van de Stadsraad aanbrengen. Hierop staat een boete van 25 guldens;*
- *Wanneer de molen meer dan acht dagen wegens reparatie van Stadswege moet stil staan, zal de pachter de pachtpenningen voor deze tijd kunnen korten.*

Brand in de stadsmolen

Ondanks de conditie over het rookgedrag in en rondom de molen breekt er, waarschijnlijk in de nacht van 30 op 31 januari 1767, brand uit. De houten stadsmolen wordt door deze ongelukkige brand volledig in de as gelegd. De oorzaak is waarschijnlijk een onvoorzichtigheid van een pijp rokende molenaarsknecht. Dit voorval is in elk geval aanleiding om in geheel Twente een rookverbod op molens uit te vaardigen. Velen in Twente slaat de schrik om het hart, toen ze hoorden van de afgebrande Stadsmolen van Ootmarsum.

De graaf van Almelo verordent op 14 februari 1767, dat: “nu hy vernomen heeft dat de wind muele te Ootmarsum door het vuir ofte brandende stoffe so de mollersknegts op de moles om sig te warmen in hare tabakspijpen om te roken doen, is afgebrand, dat de mullers en hare knegten en ook niemant anders geen vuir op mijne waater- en windmolens onder wat voorwendsel mogen hebben, onder boete van 25 goltguldens”. Nieuwbouw van een stenen stadsmolen

Nieuwbouw van een stenen stadsmolen

Onmiddellijk na de brand begint het stadsbestuur met het maken van plannen voor de bouw van een nieuwe molen en wel een achtkantige stellingmolen met een stenen onderbouw. Daar de bouw van deze nieuwe molen een kostbare zaak is, worden er verzoekschriften verzonden ter ondersteuning in de bouwkosten. Onder andere is er een verzoekschrift aan de Heeren Ridderschap en Steden van de provincie Overijssel. De ridderschap begunstigt dit verzoek met een som van 300 guldens. Ook is er een verzoek aan de Provincie om de Stad Ootmarsum te “liberereren” (kwijschelden) van de jaarlijkse te betalen som ad. 32 guldens. Wanneer dit niet mogelijk is dan het opschorten over enkele jaren van deze betaling, en die later “gracieuuslijk” te “remitteren” (terug te betalen). Er is een “opstel” van Teunis Velsink, molenmaker baas te Zwolle voor de bouw van de molen. In zijn opstel stelt hij vier mogelijke varianten voor.

De bouwkosten variëren van 4.500 tot 5.500 guldens. Het is niet duidelijk uit de archieven op te maken of molenmaker Teunis Velsink ook de molen bouwde. Wel is er een zeer gedetailleerde designatio (beschrijving) en begroting (kosten) der materialen en bouwkosten. De molen zal gebouwd worden “als deselve volgens nevensgaende Teikening”.

De nieuw te bouwen molen krijgt een muurwerk van 12 voet boven de grond en 4 voet in de grond. Hierop kan een agt kantige meule gebouwd worden. Zowel het muurwerk als het fundament wordt van buiten met Bentheimer zandsteen van 1 voet dik bekleed en van binnen opgemuerd met baksteen. De onderste diameter van de molen zal 31 voet (9.75 m) bedragen en de bovenste 22 voet (6.90 m). De perpendiculaire (verticale) hoogte 44 voet (13.80 m). Alles gemeten in Rijnlandse voet (1 Rijnlandse voet = 31.4 cm = 12 duim).

De totale bouwkosten bedragen 6.745,10 guldens. Behalve de bovenge-

Designatio en begroting der Materialien

- 770 voeten Bentheimer Muersteen van 1 voet dik;
- 1.200 voeten idem;
- 450 voeten vloersteen;
- 18.900 baksteen voor het opmueren;
- 5.000 baksteen voor het fundament;
- 140 tonnen kalk;
- 20 pond lood tot ingieten der krammen en duimen;
- Touwen, Catrollen en windwerk;
- IJzeren Krammen en Duijmenen dagelijks ijzerscherpen;
- Houtwerk voor balken voor de 3 verdiepingen;
- Houtwerk voor trappen, deuren, etc.;
- Roeden, spillen, binnenste en buitenste draaiwerk;
- Allerlei soorten balken, ribben, platen, klossen, etc., de lengte gemeten in voeten en de dikte in duimen;
- 2 paar molensteene;
- Seilen, touwen en kettingen aan de vleugels;
- Arbeidsloon van steenhouwen en metzelen;
- Arbeidsloon van het houtwerk als balken te leggen, kappe te verveerdigen, als vleugels, etc.

noemde schenking wordt er in de archieven niet vermeld hoe de bouw van de molen gefinancierd gaat worden. Worden er leningen afgesloten met kapitaalkrachtige burgers en/of boeren? Wordt de bouw van de molen uit eigen middelen gefinancierd, of financiert de provincie ook mee?

In de archieven ligt een bouwtekening (een vooraanzicht) van de stadsmolen van Ootmarsum, maar deze lijkt niet op de werkelijke gebouwde

molen. Het bouwjaar van de molen wordt in Latijnse cijfers vermeld op een Bentheimer steen die ingemetseld wordt in een van de acht kanten (oostkant) van de molen. Het jaartal = MDCCLXVII = 1767.

De nieuwe molenaar op de stadsmolen wordt Harmen Geerts. Hij krijgt een aanstelling over de periode van een jaar, lopende van Petri (juli) 1768 tot Petri 1769. Er is uitvoerig verslag over de condities van zijn aanstelling. Harmen Geerts is een ervaren muelder en de klanten komen (wel of niet verplicht) terug en het stadsinkomen is weer gewaarborgd.

Inkomsten van de stadsmolen

De inkomsten van de stadsmolen komen uit het maalloon van de boekweit, rogge en wijten. De inkomsten worden minutieus bijgehouden door de molenaar en doorgegeven aan de stadsraad. In de stadsarchieven treft men lange lijsten met namen van boeren en burgers, de te malen hoeveelheden graan en overeenkomend maalloon. De te malen hoeveelheden graan worden in spint, schepel en mud aangegeven. Het maalloon voor de rogge bedraagt zeven stuiver per spint, voor de boekweit tien stuiver en voor witte wijten 13 stuiver (1 spint is ongeveer 35 pond).

De inkomsten van het maalloon op 5 maart 1769 voor de onderstaande klanten zijn als volgt:

- Harm Tijdhof, een en een halve schepel rogge voor 1 gulden en 1 stuiver;
- Hendrik Bonker, drie spint rogge voor 1 gulden en 1 stuiver;
- Hendrik Maatink, vier schepel rogge voor 3 gulden en 4 stuivers
- Hendrik Maatink, een en een halve schepel rogge voor 1 gulden en 1 stuiver;
- Albert Grijpink, twee spint rogge voor 14 stuivers;
- Jan Berendt, een schepel rogge voor 1 gulden en 1 stuiver;
- Harm Wijring, elf spint rogge voor 3 gulden en 17 stuivers;

- Jan Kamp, een schepel boekweit voor 1 gulden;
- Gerrit Schulten, twee spint rogge voor 14 stuivers;
- Berendt Berendt, elf spint witte wijten voor 7 gulden en 3 stuiver;

De totale opbrengst op 5 maart 1769 bedraagt dus 20 guldens en 16 *stuivers.

1 mud = 2 schepel = 4 spint = +/- 70 liter = +/- 140 pond

Kosten van de stadsmolen

Maar naast de inkomsten uit maalloon zijn er ook kosten van de molen. Molenaar Jan Van Oonk doet in januari 1786 aan het einde van zijn pachtperiode een uitvoerig verslag van de schade aan de molen en de noodzakelijke onderhoudswerkzaamheden. In de stadsrekeningen wordt een bedrag vermeld van 1.200 guldens, bijna het dubbele van de jaarlijkse pacht. Daar de stadsraad geen plannen maakt voor het uitvoeren van deze onderhoudswerken, besluit Jan Van Oonk geen nieuw pachtverdrag met de stadsraad aan te gaan.

Na molenaar Jan Van Oonk komt molenaar Jan Hendrik Voortman, een “voortmalende” molenaar, met wie de stadsraad nog veel te stellen zal

Klachten over het onderhoud van de molen

- *De as met de roeden zijn gezakt, waardoor de molen zeer moeilijk draait en door welke zakking het anderen einde omhoog springt, wat grote schade aan de kammen en raderen kan veroorzaken;*
- *Het ijzerwerk aan de kleine molensteen is te zwak en niet in staat de nieuwe steen te doen draaien;*
- *De nooten (groeven) zijn diep ingesleten, zodat het in de wind draaien van de molen slechts “met geweld” door twee man moet geschieden, wat normaal door enen halve man gedaan kon worden;*
- *Op 21 maart 1785 is de “geheele vlogt” met een zachten wind van boven naar beneden gevallen met schade aan de zeilen die men in Amsterdam had laten maken.*

Al dit achterstallig onderhoud draagt er toe bij dat de molen niet meer goed kan functioneren en dientengevolge vaak stilstaat. Door deze stilstand halen de boeren en burgers het graan terug van de molen om er mee naar andere molens te vertrekken. Molenaar Jan van Oonk beklagt zich bij de stadsraad over het verzuim en verzoekt hem een gedeelte van de pacht kwijt te schelden.

krijgen. Gedurende de pachtperiode van molenaar Jan Voortman (1786-1804) bestaat er een zeer uitvoerige documentatie tussen molenaar Jan Voortman en boerman Jannes Heuver (erve Höwerboer = erve Voorpostel) over het ontduiken van de verplichting om zijn graan te laten malen op de Stadsmolen. Burgemeester (Staverman), stadsbestuur, rentmeester van Hof Ootmarsum en zelfs de landdrost in het departement Overijssel worden ingeschakeld om over deze zaak te oordelen¹.

In 1791 zijn de molenstenen aan vernieuwing toe. De molenstenen zijn blijkbaar al gekocht en liggen al op het terrein van de molen. Er is een inspectierapport van de molenmeesters B. Ten Bos en G. Boers uit Oldenzaal over de toestand van de molenstenen.

Er wordt een contract afgesloten met molenmeester Berend Ten Bos van Oldenzaal voor het inbrengen en het in orde brengen van de molenstenen. De kosten voor deze werkzaamheden bedragen twee ducaten, tien guldens en tien stuivers. Bij deze kosten is het uithakken van de kerven van de stenen inbegrepen.

Inspectie rapport

“Wij ondergetekenden de maalstene gemeten op de moele en bevonden de loeper dik elf duim, de ligger aan een kant zes duim en de andere zij zeven duim. De binnen en buitenkant goet bevonden”.

In 1810 houdt molenaar Jan Voortman het voor gezien. Uit archiefstukken blijkt dat het stadsbestuur de molen opnieuw verpacht. In deze en de daarop volgende perioden draaien de zaken niet meer zo florissant. Vooral het feit, dat Tubbergen in 1811, en Denekamp in 1818 zelfstandige gemeenten worden, is hier schuld aan. De klandizie loopt hierdoor aanmerkelijk terug, want de molens in de nieuwe gemeenten en ook de watermolens zijn veel dichterbij voor degenen die niet meer onder de stad Ootmarsum behoren. De stad Ootmarsum geniet steeds minder voordelen van de molen voor de stadsinkomsten, en na nog enige molenaars in dienst te hebben genomen, besluit de stadsraad de molen te verkopen.

Verkoop van de stadsmolen

Op 16 en 30 mei 1866 wordt de stadskorenmolen publiek verkocht en gaat in particulier bezit over met molenaarshuis, tuin, gronden en inboedel.

Een akte van notaris Ter Pol vermeldt als nieuwe exploitanten het driemanschap Gerhardus Moekotte, winkelier in Ootmarsum, Gerhardus Brunninkhuis, bakker in Reutum, en Johannes Luttikhuis, landbouwer

¹ Zie artikel “Ootmarsumse stadsmulder voert een proces” van Henk Eweg in dit Jaarboek

en taper in Reutum. Daar geen van de drie nieuwe eigenaren het beroep van molenaar uitoefent, zoekt men naar een bekwame mulder. Deze wordt gevonden in de persoon van Johannes Hendrikus Bökkers (1820-1901).

Familie Bökkers op de stadsmolen

In 1867 komt Johannes Hendricus Bökkers (1820-1901) met zijn vrouw Johanna Arke (1830-1893) en hun zes kinderen (allen met haar zo wit als boekweitmeel) vanuit Volthe (Weerselo) naar Ootmarsum.

Twee kinderen worden later nog in Ootmarsum geboren.

De eerste vier kinderen zijn aangegeven en geregistreerd onder de naam Bökkers de laatste vier onder de naam Beukers.

Met zijn allen nemen ze hun intrek in het muldershuis naast de molen aan de Molenstraat.

Als één van de firmanten, Luttik-

huis, komt te overlijden en een vrouw met zes kinderen nalaat, duurt het niet lang of de twee overige leden van het driemanschap komen met de weduwe Luttikhuis overeen de molen te verkopen.

De oudste van de acht kinderen van Johannes Hendricus Bökkers, de

Stadsmolen van de stad Ootmarsum uit het jaar 1910. Met Antoon, Joop en Johanna Bökkers en verder Gait en Harry Rikmanspoel, Gerard Hulsink en Bernard Schulten.

Stamboom familie Bökkers

De familie Bökkers komt van oorsprong uit Epe (Dld.). Hier wordt in 1789 Johannes Andreas Bökkers (1789-1851) geboren en hier oefent hij het beroep van molenaar uit. Vervolgens wordt hij molenaar in Almelo waar hij in 1815 trouwt met Martha Theresia Koopman (1788-1855). Zij krijgen samen zes kinderen, twee dochters en drie zonen. Johannes Andreas werkt in 1818 aan de bouw van een molen in Hattem (bij Zwolle) en wordt in 1820 molenaar op een molen in Lattrop (gelegen aan de Dinkel). Zijn oudste zoon, Johannes Hendricus (1820-1901), wordt rond het jaar 1850 molenaar op de Rossumermolen in Volthe en komt vervolgens van hier in 1867 met zes kinderen naar de stadsmolen te Ootmarsum.

Andreas Bökkers met echtgenote Catharina Caffier

20-jarige Andreas (1853-1912) wordt op 26 oktober 1873 eigenaar van de molen, grond, huis en inboedel voor de som van 3.196,66 gulden. Andreas en zijn vader zijn niet alleen molenaar, maar verrichten ook veel onderhoudswerkzaamheden op windmolens in de omgeving aan weerszijden van de grens. Zo moeten er ook regelmatig onderhoudswerkzaamheden verricht worden in de omgeving van de plaats Emsbüren (Dld.). Daar deze werkzaamheden vaak enkele dagen in beslag nemen, wordt er in Emsbüren overnacht bij boer Caffier. Andreas heeft hier zijn Catharina gevonden.

Andreas trouwt in 1898 op 45-jarige leeftijd met Catharina Euphemia Caffier (1870-1935). Catharina brengt een aanzienlijke bruidsschat mee, waarvan onmiddellijk een dieselmotor gekocht wordt. De dieselmotor wordt geleverd en geplaatst door de Arnhemse Machinefabriek en IJzergieterij G. A. Alsche & Co in de zomer van 1899. Om de dieselmotor te kunnen plaatsen wordt er een ruimte bij de molen aangebouwd, de zogenaamde motorkamer. Door middel van brede leren riemen worden, vanaf de dieselmotor, de kamraderen en vervolgens de molenstenen aangedreven. Er kan nu zowel op windkracht als met behulp van de dieselmotor gemalen worden. Dat betekent een vlottere afwerking van de opdrachten en daardoor een grotere klandizie.

Andreas Bökkers overlijdt in 1912 en dat is nog te vroeg voor de toen 13-jarige zoon Antoon Bökkers ("Teunke van de Möll", 1899-1958) om het werk zelfstandig voort te zetten. Catharina verzekert zich de eerste jaren van een oudere ervaren molenaar, Jan Voorhuis.

Jan Voorhuis helpt het gezin Bökkers door deze moeilijke periode heen en blijft meewerken tot 1926. Catharina Caffier overlijdt in 1935. Naast de molendeur worden de initialen van Andreas Bökkers (A B) en Catharina Caffier (C C) in Bentheimersteen gegraveerd.

Jan Voorhuis

In 1865 krijgt Albertus Voorhuis uit Geesteren van het stadsbestuur het maal- en windrecht. Hij bouwt de molen, de tweede korenmolen in Ootmarsum, aan de Oldenzaalse straat tussen de Zonnebergweg en de molenbeek. Na het overlijden van vader Albertus, zet zoon Jan het molenbedrijf voort. In 1911 verkoopt Jan de molen aan de Hermannus Oude Hengel.

Stadsmolen zonder wieken

De zaken gaan naar wens, totdat in het jaar 1929 bij een hevige westerstorm twee wieken van de molen waaien. Ze zijn weliswaar voor het malen niet meer nodig, maar deze gebeurtenis leidt wel de ondergang in van de

Huidige molen/woonhuis met de initialen van Andreas Bökkers (A B) en Catharina Caffier (C C)

stadsmolen. In 1935 worden de wieken en de stelling afgebroken en blijft van de eens zo prachtige stadsmolen slechts het onderste gedeelte (de romp) over.

Stadsmolen gemoderniseerd

In hetzelfde jaar 1935 vervangt Antoon Bökkers de dieselmotor door een elektromotor, die vanaf dat moment de molenstenen laat draaien. De aandrijvende kracht (van windkracht via een dieselmotor naar een elektro-

Stadsmolen met afgewaaide wieken in 1929.

motor) verandert weliswaar, maar de overbrenging van de krachten blijft hetzelfde. De grote houten kamraderen (tandwielen) die de overbrenging van motor naar de molenstenen bewerkstelligen, blijven behouden en zullen nog dienst doen tot het jaar 1955.

In 1955 gaat hij over op een volledig andere manier van malen. In dat jaar koopt Antoon Bökkers een hamermolen en de elektromotor, de horizontale- en verticale assen, de kamraderen, de romp en de molenstenen verdwijnen definitief.

Leven op de stadsmolen

Tot in het begin van de jaren vijftig van de vorige eeuw komen boeren met paard-en-wagen naar de molen om de rogge (in grote zware jute zakken van circa 140 pond = één mud) en haver, te laten malen. Door middel van

Bruidspaar Toon Bökkers en Riek Eertman te midden van familie (29-9-1941).

een katrol, aangedreven door de één van de assen van de molen, kan de zware zak opgetakeld worden tot boven de “romp” (trechtersvormige bak boven de molenstenen) en hierin worden uitgestort. Elke zak wordt afzonderlijk gemalen en zodoende krijgt iedere boer zijn eigen rogge en haver terug als meel. De molen heeft twee maalkoppels, het grootste voor de rogge en haver, het kleinste voor tarwe. Onder het kleinste koppel staat een zeefinstallatie om de zemelen van de tarwebloem te scheiden. Tarwebloem wordt gebruikt voor het bakken van pannenkoeken.

Molenaar Bökkers verkoopt ook roggemeel aan de Ootmarsumse bakkers, te weten: Brandehof, Grimberg, Nadorp, Schulten en Wientjes. Deze stellen hoge eisen aan het roggemeel dat voor het bakken van roggebrood gebruikt wordt. Ook aan het roggemeel voor het maken van bloedworst wordt zeer hoge eisen gesteld. Molenaar Bökkers heeft een goede naam en de klanten komen van-heinde-en-ver om hier in de slachttijd het roggemeel te kopen. Voor dit roggemeel koopt hij regelmatig rogge uit Oekraïne, rogge van een kleine en harde korrel en van een hoge kwaliteit.

Molenaar Bökkers heeft ongeveer 50 boeren als klant, die ook hun graan in de molen opslaan en het er vervolgens laten malen. De boeren zijn voornamelijk afkomstig uit de buurtschappen Nutter en Oud Ootmarsum.

Zo zien we in een oud voorraadboek van molenaar Bökkers, dat boer Hendricus Krop ("Krop Dieks") op 22 november 1964 12.121 pond rogge brengt (gewichten worden nog genoteerd in ponden). Hij komt wekelijks naar de molen om de rogge als roggemeel weer op te halen. In de winterdag, als de koeien op stal staan, haalt hij ongeveer 800 pond en gedurende de zomer met de koeien in de wei ongeveer 200 pond per week op. Op 13 januari 1965 heeft hij blijkbaar weer gedorst en brengt hij nog eens 11.496 pond rogge.

In latere jaren wordt de gehele oogst in één handeling gemaaid en gedorst (graanmaaidorsers), en naar de molen gebracht en daar opgeslagen. De zakken worden eerst gewogen op een handbascule en als het gewicht genoteerd is, wordt het graan uitgestort in een trechtervormig gat in de vloer van de molen. Het graan gaat dan door middel van een jakobslander naar de nok van de molen, waar het in grote silo's wordt opgeslagen. Vanuit deze silo's kan het graan door middel van een houten pijp naar de trechtervormige bak boven de hamermolen geleid worden om gemalen te worden.

In het begin van de vorige eeuw doet de kunstmest zijn intrede op het boerenbedrijf. Deze kunstmest wordt verhandeld door de molenaar. Eerst hoofdzakelijk de kunstmeststoffen kalizout en fosfaat (slak in jute zakken van 100 Kg) en later ook de kunstmeststof stikstof (amoniumnitraat). De kunstmeststof wordt geleverd door de firma Eeftink uit Almelo (bij de brug over het Twentekanaal).

Zo ging het ook de met de handel in mengvoeders. De verkoop van mengvoeders (lijnoliekoeken voor de melkproductie van koeien, biggen- en varkensmeel voor het mesten van varkens en mais en ochtendvoer voor de eierproductie van kippen) verloopt via de molenaar naar de boeren. De lijnoliekoeken worden ingekocht bij de Bertels lijnoliefabrieken in Amsterdam en het varken- en kippenvoer bij de firma Van der Lied uit Oldenzaal.

Zondagsmorgens al na de “vrogekark” (eerste mis om 6.30 uur) komen de boeren langs om de wekelijkse of maandelijkse rekeningen te betalen. Ieder heeft zijn vaste plaats in de woonkamer. Krops Dieks neemt altijd plaats in dezelfde rieten stoel (meer dan 60 jaar). Geen enkele andere boer die eerder komt zal in die stoel gaan zitten. Natuurlijk hoort daar koffie en een sigaret/sigaar bij en soms ook een borrel. Het gaat er altijd gezellig aan toe en de dagelijkse gebeurtenissen van het boerenbedrijf worden onderling uitgewisseld, maar ook de landelijke politiek wordt hier besproken. Antoon schrijft de rekeningen uit en hoort toe of neemt deel aan de discussies. Zijn echtgenote Riek verzorgt de boeren met koffie en bereidt tevens in de keuken het middageten. De sigaretten (North State en Caballero) liggen op tafel voor een ieder die roken wil. Om twaalf uur gaat de laatste boer weer naar huis om maandag opnieuw meel te halen of te bestellen. En zo blijft de molen en het molenbedrijf doordraaien.

Uit dit verhaal moge blijken dat de molen niet alleen een economische taak, maar ook een sociale taak voor de boer en burger van de stad Ootmarsum heeft gehad. Hier treft men elkaar, hier geeft men elkaar berichten door, hier wordt lief en leed verhandeld, De molen smeedt en onderhoudt banden en contacten in een tijd dat er nog geen telefoon is en schrijven een luxe.

Einde van de stadsmolen

In 1955 bouwt Antoon Bökkers een kap op de stenen romp van de molen, die de molen een beter, maar zeker niet het oude aanzicht teruggeeft. Onder de kap komen twee opslagsilo's voor het drogen en opslaan van het graan.

In 1958 na het overlijden van Antoon Bökkers, wordt het molenbedrijf voortgezet door zijn echtgenote Maria Hendrika (Riek) Eertman (1913-1997), bijgestaan door haar broer Hendrik Eertman.

In 1965 wordt het molenbedrijf overgenomen door haar zoon Hendrikus Andreas Antonius (Henk) Bökkers (1945-2004). Henk wordt molenaar, maar is ook melkrijder bij de melkfabriek “Nooit Gedacht” in Ootmarsum. In 1975 krijgt Henk een vaste aanstelling bij de Melkcombinatie Coberco en zegt het molengebeuren definitief vaarwel. Moeder Riek zet het molenbedrijf nog enkele jaren voort tot 1988 en houdt er op 75-jarige leeftijd mee op. Maar veel oude boeren blijven komen voor koffie of een plezierig gesprek en dit blijft doorgaan tot haar overlijden.

In datzelfde jaar 1988 wordt ook de molen verbouwd tot een woonhuis en

De molen wordt verbouwd tot woonhuis. Foto 1988

komt er na meer dan 500 jaar een einde aan de bedrijvigheid op de stadsmolen. De jongste generatie Bökkers woont nu op de stadsmolen.

Bronnen

Akten van benoeming van stadsmolenaars en van vaststelling van hun salaris in 1624, 1671, 1678, 1731, Formsma 2003, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Archief van de familie Bökkers Bestek, waarschijnlijk van een te bouwen molen in 1502, Formsma 210, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Formulieren van de molenaarseed met aantekening van aflegging in 1776, Formsma 2005, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Klaas, G.F., "De molen van Bökkers", Molennieuws 1968.

Overeenkomst tusschen het stadsbestuur en den molenmeester B. ten Bos van Oldenzaal over het brengen van een steen in den molen in 1791, Formsma 213, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Processen-verbaal van verpachting van de inkomsten van den windmolen in 1750, Formsma 2006, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Registers van aantekening van inkomsten en uitgaven van den molen in 1768-1776, W.J. Formsma 200-202, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Stukken betreffende het molenaarsschap van Harm Geerts in 1768, Formsma 2004, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Stukken betreffende den herbouw van den afgebranden windmolen in 1767, Formsma 211, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Stukken betreffende het geschil tussen molenaar Jan van Oonk en het stadsbestuur over schade aan den molen in 1786, Formsma 212, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Stukken over de gesteldheid van den molen in 1800, Formsma 214, Oud-archief gemeente Ootmarsum

Ben Velthuis

Pröätke met Antoon Kremer

Reeds in de voorbereidende fase van het artikel over “Schuttersfeesten in Ootmarsum” dat in Jaarboek 2011 een plaats kreeg, ging ik te rade bij Antoon. Hij had een belangrijke periode meegemaakt in de geschiedenis van onze plaatselijke schuttersvereniging met de historisch klinkende naam “ODEMARUS”. Als lid van deze vereniging werd hij bijvoorbeeld al eens schutterskoning en vervolgens, eind jaren zestig, er zelfs voorzitter van.

Bij het achterhalen van de geschiedenis van deze vereniging, met zijn vele tot de verbeelding sprekende activiteiten, bleek hij van de hoed en de rand te weten. Niet zo vreemd omdat hij in de club meedraaide als bestuurslid maar opvallend was wel de wijze waarop hij met begeestering over de vele gebeurtenissen wist te vertellen. Omdat tijdens onze contacten veel méér ter sprake kwam dan hiervoor vermeld onderwerp, begon geleidelijk aan het idee te ontstaan om samen eens “'n Pröätke” te maken. In de tweede helft van de zomer van 2012, toen we allemaal nog dachten, en hoopten, dat deze zich nog als échte zomer zou gaan gedragenmaakten we een afspraak bij hem thuis aan de Meijboomstraat. De straat die genoemd is naar de bekende huisarts die van 1897 tot 1940 waakte over de gezondheid van velen in en om Ootmarsum.

Enkele kleine reclameplaten naast de voordeur markeren nog altijd zijn woonstek en herinneren passanten en bezoekers aan de vroegere professie van Antoon als rijschoolhouder. Hij is, heel formeel gezien, feitelijk in ruste maar, zo merk ik al gauw, nog heel actief. Bovendien, zo wordt mij snel duidelijk, is de, bij al zijn leerlingen zo bekende gastvrijheid, nog steeds volop aanwezig en merkbaar ook aan de wijze waarop, na een kort belletje, de voordeur door Antoon heel gastvrij, wagenwijd wordt opengezwaaid. Een gastvrijheid die ook wordt beleefd door zijn vrouw Annie want, als ik

Antoon Kremer schutterskoning in 1967.

samen met haar man de woonkamer binnenkom begroet zij mij met de woorden: “le hebt vast wa zin in ne lekkere kom koffie”. Onder het genot hiervan komt ons gesprek op gang.

We beginnen bij het begin

Zijn ouders woonden aan de Grotestraat, daar, waar jaren later de bekende groentezaak van G. en later J. Smellink gevestigd was en nu Makelaardij en Financieel Adviesbureau Keupink. Antoon werd daar geboren in april 1944.

Mijn opmerking: “Je was dus een oorlogskind”, is voor Antoon aanleiding aan te halen hoe zijn ouders vaak vertelden over die vreselijke nacht van 30 op 31 januari 1945. In die nacht, het liep tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog, vielen er, zonder dat er sprake was van een doelgerichte actie, twee bommen op het Bergplein. Twee stadgenoten kwamen hierbij om het leven, de 12-jarige Johan Heupink en onderwijzeres Femke Davids. Enkele anderen waren zwaar gewond en de schade was enorm. Antoon, hij was toen een baby van nog geen jaar oud, werd die nacht, overdekt door een laag gebroken vensterglas, uit zijn bedje gehaald, zo vertelden zijn ouders later.

Woningruil

Vrij snel na de oorlog verhuisde de familie Kremer naar de Nieuwstad. Feitelijk vond er een ruiling plaats met de fam. G. Smellink die daar woonde. Wat doorpratend over deze, voor een gezin toch altijd weer belangrijke gebeurtenis, brengt ons bij de ontwikkeling die ver voor de Tweede Wereldoorlog al op gang kwam in Nederland: “De sociale woningbouw”.

Omdat in onze stad o.a. behoefte was aan woningen voor de arbeiders van de Twentsche Damastfabriek werd een woningbouwvereniging opgericht¹.

Directeur van De Damastfabriek, de heer Bendien, was bestuurslid van deze Bouwvereniging. In 1912 kreeg de vereniging, bij Koninklijk Besluit, de officiële status en kon daardoor aanspraak maken op geldmiddelen van het Rijk. Er werd in de Binnenes grond gekocht en een viertal huizen gebouwd. In de volksmond kregen ze, vrij spontaan, de bijnaam : “De vier Evangelisten”. Later werd aan de Denekamperstraat (Nieuwstad) grond gekocht voor de bouw van 8 woningen die ook al snel een bijnaam kregen: “De acht Zaligheden”. In het laatste huis aan de verbindingsweg tussen de Denekamperstraat en De Mors, het laatste stukje van het Domineespad, woonde indertijd G. Smellink met zijn gezin en hij dreef er, voor zover het mogelijk was, met name in oorlogstijd, o.a. een groentewinkel.

Verder pratend over de verhuizing vertelt Antoon dat hun huis aan de Grotestraat waarin hij zijn eerste levensjaren doorbracht, door zijn ouders was

¹ Zie Canon van Ootmarsum

gehuurd van oud-veldwachter J. Rorink. Het huis, zo weet hij uit verhalen, had alle kenmerken van een stadsboerderij met een deel, een stal en een heel grote zolder. Het pand werd echter zó snel na de Tweede Wereldoorlog verkocht aan de familie Smellink die er een groentezaak in wilde starten, dat de kleine Antoon toen nog geen gelegenheid had gekregen om in dit ongetwijfeld avontuurlijke pand op verkenning te gaan.

De familie Kremer verhuisde naar het door Smellink verlaten huis aan de Nieuwstad. Heel begrijpelijk deze manoeuvre omdat Pa Kremer werkzaam was bij de Damast. Terugkijkend, na zoveel jaren, overheerst bij Antoon nog steeds het gevoel, dat hij er zich als kind, maar ook in latere jaren, in die wijk heel prettig thuis voelde. Hij weet nog hoe tussen de verschillende huizen, voor de bereikbaarheid, kleine paden waren aangelegd. Je kon er als kind heerlijk met elkaar spelen en ravotten. Alles bij elkaar genomen komt hij tot de slotsom: Er was sprake van goed “naoberschap”.

Als we in gedachten weer terug zijn bij de kleine Antoon, dan zien we hem gaan, als vierjarig jongetje, naar de “Bewaarschool”, zoals de kleuterschool in die tijd werd genoemd. Deze school, geheel verzorgd door de “Zusters van Onze Lieve Vrouw van Amersfoort” stond op de plaats waar nu, naast de toren van het klooster een parkeerplaats is. Zoals alle jongens uit de stad ging hij daarna naar de jongensschool, “De Pastoor Scheepers-school”.

Hij had wel iets met textiel

Geen wonder eigenlijk want na school of andere vrije momenten zocht hij, als klein jongetje reeds, heel vaak zijn vader op in de fabriek. Zomaar, omdat hij niks beters te doen had, of omdat hij uit was op een verzetje. Maar soms ook omdat hij er op uit gestuurd werd om zijn vader iets lekkers te brengen voor de lunchpauze.

Toen hij iets groter werd maakte hij er zich, daar waar mogelijk, verdienstelijk met het uitvoeren van bijvoorbeeld kleine schoonmaakkarweitjes. Vrij snel wist hij zich zodanig in de kijker te werken dat hij op vrije middagen, tegen een kleine vergoeding, verschillende eenvoudige klusjes mocht uitvoeren. Het zat in hem; hij wilde iets doen, iets ontdekken ook, als het even kon en,... er iets aan verdienen was natuurlijk ook wel erg leuk. Alles werkte er aan mee dat zijn belangstelling voor de textielindustrie in een versnelling kwam. Na de lagere school was de keuze dan ook snel gemaakt: Hij ging aan het werk bij de Damast en tevens in opleiding. Harrie Platter was daar in die eerste jaren zijn grote steun en toeverlaat. Gelderman in Oldenzaal was vervolgens voor hem de plaats om te gaan werken en, in avonduren, zijn opleiding in de textielindustrie te voltooien. Tenslotte had dit bedrijf een goede naam en het klonk goed in die jaren als je kon zeggen: “Ik werk bij Gelderman”. Door de militaire dienstplicht stagneerde zijn voortgang bij dit bedrijf tijdelijk maar toen hij, na anderhalf jaar afzwaaide als korporaal, nam hij de

draad weer op bij deze werkgever. Geïnteresseerd in alles wat met techniek te maken had en steeds uit op vernieuwingen genoot hij van verschillende nieuwe productiemethoden, er werd bijvoorbeeld al gewerkt aan het maken van “kunstgras”. Maar,....hoe veelbelovend het er in de jaren zeventig ook allemaal uitzag.....in 1980 volgde helaas een dramatische sluiting.

Het roer moest om

Als geluk bij een ongeluk, zo mogen we achteraf bezien vaststellen, waren zijn interesses niet alleen maar eenzijdig gericht geweest in de voorgaande jaren. Belangstelling voor auto's en de bijbehorende techniek en vooral hoe ga je er mee om in het verkeer waren voor hem, naast de belangstelling voor de textiel, de drijfveer geweest om zich ook in die richting te bekwamen. Toen de problemen bij Gelderman voor tal van ontslagen zorgden kon hij zich volledig gaan toeleggen op werkzaamheden als gediplomeerd rij-instructeur die hij al enkele jaren, alleen nog maar in part-time, uitvoerde. De animo om rijlessen te nemen was in die jaren in onze stad en omgeving dermate groot dat Antoon, na enkele jaren al, durfde overgaan tot het oprichten van een eigen zelfstandige rijsschool.

Hij had er succes mee en vele cursisten uit onze regio hebben, samen met hem, het zo fel begeerde, toen nog roze papiertje, weten te bemachtigen.

Oom agent

Pasen 2004: Laatste keer in politie-uniform.

“Meneer de agent, wat is nu eigenlijk dat vleugelen” zo viel in april 2001 te lezen in een artikel in de Twentsche Courant-Tubantia over de ingetogen rondgang van de Poaskearls in de aanloop naar het vlöggeln. Het was de 21-ste keer dat Antoon op die Eerste Paasdag, als lid van de vrijwillige politie in Ootmarsum, het vlöggeln begeleidde. Zoals zo dikwijls, had hij met zijn rijzige gestalte én zijn uniform ook nu weer de aandacht getrokken. Dit keer, herinnert Antoon zich nog, van een vriendelijke dame met een fraai, wellicht prijzig, vossenbontje om die hem de hiervoor vermelde vraag stelde.

Hij heeft het artikel, met een

foto waarop de Poaskearls met een pilsje hun dorst lessen aan de tap van een plaatselijk café, uitgeknipt. Een herinnering aan deze maar tevens aan talrijke andere evenementen in onze stad waarbij hij er mede verantwoordelijk voor droeg dat alles ordelijk kon verlopen. Ruim 30 jaar was hij als zodanig actief.

Sport belangrijk

Het zou zo een uitspraak van Antoon kunnen zijn. Hardlopen, wandelen, schaatsen, zwemmen, enz. hij deed het heel zijn leven intensief. Tijdens de vele jaren wandelsport in onze stad, met al zijn wel en wee, werkten we al eens samen. Na de beëindiging van, wat toen heette “De Kring Twentetochten²” deed Antoon pogingen tot een doorstart maar dan op de manier zoals dat beter paste in het toen geldende tijdsbeeld.

Als enthousiast wandelaar, hij bracht verschillende keren de Vierdaagse in Nijmegen tot een goed einde, trachtte hij liefhebbers voor zgn. trimwandel-

Vierdaagse 1969: vooraan links Antoon Kremer en rechts Gait Smellink.

tochten, elders in Nederland was dat al een succes, bij elkaar te brengen. Weliswaar niet meer met de massale omvang als voorheen met de KTT maar in kleinere groepen lukte het te komen tot activiteiten in onze regio. Niet te vergeten degenen die zich in Ootmarsum bezig hielden met schaatsen. Of dat nou was bij allerlei ontwikkelingen die in de loop der tijden

² Zie Jaarboek 2003 en 2004

5de vierdaagse in 1973

Antoon Kremer wordt gehuldigd door burgemeester Fleers, waarna hij een rondrit door Ootmarsum maakt.

plaatsvonden rond “De Kolk” op de Wildehof of schoolactiviteiten in de winter. Als het over schaatsen leren ging of het organiseren van wedstrijden dan kwam men dikwijls bij Antoon terecht. En met succes! Ook toen de regionale kloopschuttersvereniging VOP (Voor Ons Plezier) een wisselbeker nodig had voor onderlinge wedstrijden stelde Rijschool Kremer er één beschikbaar.

Tenslotte, gezien de leeftijd van hem en zijn vrouw Annie: beiden blijven sport belangrijk vinden. Regelmatig zijn ze te vinden in zwembad Dorper Esch voor heerlijk ontspannen oefenen in het warme water.

Gepensioneerd en toen.....

Vaak worden mensen, die een intensief werkzaam leven achter de rug hebben, gewaarschuwd vooral uit te kijken niet in het zo beruchte gat te vallen. Ziek worden van verveling, wordt dan in het vooruitzicht gesteld. Bij Antoon was daar geen enkele aanleiding toe. Hij leefde vanuit de gedachte: “Er is nog zoveel te doen”.

In eerste instantie bood zijn eerder beroep en de daarmee opgebouwde ervaring veel mogelijkheden. Veilig Verkeer Nederland wist hem te vinden. Deze vereniging prikte bij Antoon juist op een heel gevoelige plek toen ze in de eerste contacten vooral de veiligheid in het moderne verkeer onderstreepten. Juist dat was ook een onderdeel van de rijopleiding dat bij hem altijd alle aandacht kreeg.

Met name voor ouderen wordt in cursussen als bijv.: “Rijbewijshouder op Herhaling” veel gedaan om de verkeerskennis van senioren op te frissen. Een kolfje naar de hand van Antoon die zowel in de naaste omgeving als ver daarbuiten hierbij veel nuttig werk kan doen. Antoon zegt daar zelf over: “De mensen kennen allemaal de verkeersregels en ze kunnen allemaal rij-

den maar.....als ze op de cursus “Rijbewijshouder op Herhaling” komen blijkt dat er veel nieuwe regels en verkeersborden zijn die ze niet goed begrijpen”. In een aantal theorielessen komen de laatste ontwikkelingen aan de orde en in de praktijk rijden de cursisten, samen met Antoon, tweemaal 45 minuten om allerlei verkeerssituaties nog eens te oefenen. Natuurlijk heeft deelname aan de cursus geen consequenties voor het bezit van het

De heren Scholten en Oude Hengel ontvangen van wethouder het certificaat van de 50+ opfriscursus.

rijbewijs. Het doel van de cursus is juist de deelnemer weer zelfvertrouwen te geven want alle nieuwe verkeersregels e.d. kunnen onzekerheid op de weg veroorzaken en dat kan in bepaalde situaties funest zijn.

En andere verkeersdeelnemers?

Er zijn er velen zo we allen weten. En voor allen is het van levensbelang dat aandacht aan de verkeersveiligheid wordt geschonken. Maar we staan er vaak niet bij stil dat we allen, ook als bijzondere deelnemer aan het verkeer, over een hoeveelheid vaardigheden moeten beschikken. Antoon, representant van Veilig Verkeer Dinkelland, probeert de aandacht hiervoor te wekken en hij is bij veel bijzondere opleidingen voor kinderen, ouderen en gehandicapten betrokken. Ter sprake komen “Broemcursussen” (Breed Overleg Ouderen en Mobiliteit), cursussen voor mensen met een handicap die gebruik maken van een scooter, maar ook ouderen die zich een elektrische fiets aanschaffen.

Leren navigeren met een scootmobiel.

Tenslotte

Alhoewel nog lang niet uitgepraat, moeten we, daar zijn we het samen over eens, toewerken naar het einde van ons “Pröätke”. Dé gelegenheid om een prachtig olieverfschilderij, mijn aandacht tijdens ons gesprek was er al een aantal keren door afgeleid, nader te bekijken. Het blijkt één van de vele kunstwerken te zijn die Annie schilderde. Jaren geleden al weer, begon ze aan deze hobby in een cursus in “De Blokhut”. Op meerdere exposities in de regio wist ze met haar kunst de liefhebbers te boeien.

En.....als ik, na een hartelijk afscheid van deze enthousiaste en gastvrije mensen, van de achterdeur gebruik maak om mijn fiets te bereiken, wacht nóg een verrassing. In een gezellige knutselruimte liggen op een grote spaanplaat, honderden, kleine en wat grotere onderdelen van het uurwerk van een ouderwetse klok. Naast alles wat al ter sprake kwam blijkt deze duizendpoot óók nog een uitstekend klokkenmaker te zijn. “Ach”, zegt hij daar zelf over, “ik ben een aantal jaren, in avonduren op een cursus “fijn-mechanischetechniek” geweest, in Doetichem”.

Wegfietsend over de Meijboomstraat kost het mij, na alle indrukken, moeite mijn aandacht bij het verkeer te houden..... zoals dat tijdens dit Pröätke zo dikwijls ter sprake kwam.

Henk Eweg

Kroniek Denekamperstraat 7

Van boerderij tot kunstgalerij tot zorgcentrum

Vooraf

In lang vervlogen jaren heette de straat de Wilgendijk. Deze weg liep langs een daar gelegen kapel de grens over naar Frensdorf, Nordhorn, Lingen en verder Duitsland in. Na luttele kilometers was er een afsplitsing en ging er een weg rechtsaf, door het tegenwoordige Tilligte, naar Denekamp. Enkele meters aan de linkerkant vanaf de kruising Molenstraat¹ en Denekamperstraat, lag rond de 17e of 18e eeuw² in het landelijke buitengebied³ een kleine boerderij met een enkele smederij⁴ in de buurt. Door toename van het verkeer in de 19e en 20e eeuw werd de weg verbeterd en de rijbaan verhard en kreeg zij de officiële naam: Denekamperstraat.

Bewoners

Volgens de gegevens uit de kadasterregistratie van 1829 (nr. 187) was de boerenhoeve in bezit van Jan Willem Essink, burgemeester van Ootmarsum⁵.

¹ De vroegere Harderbergerweg

² Zie het monumentenregister van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (voorheen Rijksdienst voor de monumentenzorg) nr. 31746

³ Het buitengebied werd vroeger het stadswigbolt genoemd, het beste te vergelijken met de kom van een gemeente

⁴ Smederijen moesten in verband met brandgevaar buiten de stad liggen.

⁵ Essink was eerste burgemeester van de zelfstandige gemeente Ootmarsum na de Napoleonische tijd.

Essink woonde niet zelf in het huis, maar had het waarschijnlijk verhuurd⁶.

Halverwege de 19e eeuw werd het boerderijtje bewoond door Johannes Brookhuis⁷, die op 27 april 1876 getrouwd was met Gezina Rikmanspoel. Brookhuis was niet in de eerste plaats landbouwer maar koopman, zoals dat vermeld staat in de burgerlijke stand. Het boerenwerk deed hij er waarschijnlijk maar een beetje bij. Kennelijk was Brookhuis succesvol in zijn koopmanschap, want op het eind van de 19e eeuw werd er vlak naast de boerderij een winkel alias herberg gebouwd⁸. Hun zoon Antonius Franciscus Brookhuis⁹ en zijn vrouw Aleida Geertruida Kuks namen hun intrek in de nieuwbouw, terwijl zijn ouders tot aan hun dood in de boerenbehuizing bleven wonen. Na het overlijden in 1911 van Aleida, trouwde Antonius met Hendrika Maria Altena.

De winkel annex herberg werd voornamelijk gedreven door de vrouwen, terwijl Antonius als koopman zich met handel bezig hield. Daarnaast deed hij ook nog boerenwerk, een combinatie die veel voorkwam in Ootmarsum¹⁰.

Omtrent 1924 volgde de verkoop van het gehele behuizing, bestaande uit de boerderij en de naastgelegen winkel aan de familie Rikmanspoel. Twee broers Rikmanspoel, Hendrikus Gerardus¹¹ met de roepnaam Harry en Gerardus Hendrikus met de roepnaam Gait, werden de nieuwe bewoners van het complex. Later kwam ook hun zuster Trui en een nicht Elly bij hun inwonen. Gerardus (Gait) dreef vooral de winkel terwijl broer Harry "boerde"¹². Het boerderijtje was na de dood van hun ouders niet meer bewoond, maar als schuur en veestalling door Harry in gebruik genomen, waarbij het onderhoud erbij in schoot en het boerderijtje langzamerhand in verval raakte. Toen Jan Rikmanspoel in de jaren vijftig aan de linkerzijde een smederij bouwde, ging hij het boerderijtje als een soort opslagschuur gebruiken.

Tot begin van de zeventiger jaren lag het pand er verwaarloosd bij en leek gedoemd tot afbraak.

⁶ Informatie hierover ontbreekt helaas.

⁷ Johannes geboren 9 augustus 1832 te Denekamp en overleden te Ootmarsum op 27 januari 1887.

⁸ Zie artikel in Jaarboek Heemkunde Ootmarsum 2004: Een verdwenen monument, door Ronald Grimberg

⁹ Antonius Franciscus, geboren 5 april 1877 en overleden op 13 juli 1922, beroep winkelier.

¹⁰ Men had vaak elders enige koeien lopen, mestte een varken en er liep pluimvee rond het huis.

¹¹ Gerardus Hendrikus geboren 16 oktober 1897, overleden 6 april 1979. Hendrikus Gerardus, geboren 9 januari 1896, overleden 18 januari 1978.

¹² Bij de boerderij hoorden ook enkele percelen weidegrond waar Harry koeien hield.

Schuur van Rikmanspoel. Foto Twentsche Courant ±1976

Gelukkig is het daar niet van gekomen en werd het door het Rijk omstreeks 1978 op de monumentenlijst van de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg geplaatst met een mogelijkheid tot restauratie.

Korte bouwhistorie pand Denekamperstraat 7

Hierbij is een aantal gegevens omtrent het interieur ontleend aan de omschrijving van genoemde Rijksdienst in het register¹³. Als afgegaan wordt op de beschrijving van het boerderijtje uit 1978 in dit register van deze dienst voor de Monumentenzorg¹⁴, zou de bouw van het huis gedateerd moeten worden in de 17e of 18e eeuw.

Tot aan de restauratie in 1978 zal er weinig veranderd zijn aan de boerderij en bestond de plattegrond uit een deel, gedeeltelijk geplaveid met veldstenen, een stal en een schouw als stookruimte met de schoorsteen achter op de nok van het dak en een woongedeelte met een aangrenzende kamer. De inrit naar de deel aan de straatkant (de voorzijde), werd afgesloten door twee dubbele deuren met een bewerkte middenstijl. Het dak hierboven had een zogenaamde overstek, dat wil zeggen dat een gedeelte van het dak overhangend was. Deze gevel aan de straatkant lijkt in de 19e eeuw vernieuwd te zijn.

Een indruk hoe de toestand van het huis was in de zestiger jaren, gaf Alphons Weierink¹⁵ op pagina 37 van het boek "Verdwenen winkels in Ootmarsum"¹⁶.

¹³ Monumentnummer 31746

¹⁴ Na reorganisatie tegenwoordig de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

¹⁵ Journalist Twentsche Courant Tubantia

¹⁶ Uitgave BMS, Ootmarsum 2008

"Om binnen te komen liep je links naast het boerderijtje - aan de kant van de latere smederij- onder het zogeheten afdak door. Via een deur, een gangetje en weer een deur kwam je op de deel, compleet met schouw, een koeienstal en een waterpomp. Van de deel kwam je in de lange keuken terecht en vervolgens in de kamer van Harry en Gait".

Zoals bij veel huizen en boerderijen in en rond Ootmarsum de gewoonte was, werd voor de bouw materiaal uit de omgeving gebruikt zoals: eikenhout voor de opstaande stijlen en het dakwerk, heide voor de dokken¹⁷, wilgentenen voor het vlechtwerk tussen de horizontale richels en vakken en voor de afdekking van de muren een mengsel van stro, riet, leem en mest.

Pand Denekamperstraat 7 vóór de restauratie in 1978.

De noord- en zuidmuur hadden tussen de zes stijlen (rechtopstaande balken) en het regelwerk (zijbalkjes) vakwerk met oorspronkelijk lemen vullingen, naderhand vervangen door bakstenen. De staande stijlen van de muren zullen gefundeerd geweest zijn op grote veldkeien. Later toen het pand zijn functie als boerderij verloor en het meer als een soort opslagruimte gebruikt werd, werden de vensters aan de woonkant verwijderd. De kap bestond uit een sporenkap met een wolfseind (= afgeplatte dakgevel)

¹⁷ Dokken zijn in elkaar gedraaide bosjes heide, die tussen de pannen gestopt worden ter voorkoming van lekkage.

afgedekt met pannen waartussen dokken gestoken waren.

Tot in het begin van de zeventiger jaren werd het boerderijtje als schuur gebruikt. Onder invloed van het restauratiebeleid van het gemeentebestuur, werd het huis voorgedragen om het als rijksmonument aan te wijzen in het kader van de Monumentenwet. Op 31 oktober 1978 werd het boerderijtje opgenomen in het register van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en kwam het op de rijksmonumentenlijst. Daarna kon door betrokkenen: de familie Rikmanspoel, de gemeente Ootmarsum en het Rijk met de restauratie begonnen worden.

Het huisje werd zo goed mogelijk in de oorspronkelijke stijl gerestaureerd door aannemer Gebr. Koopman onder architectuur van D. Hulshoff en H. Dethmers met toezicht van de rijksdienst, maar moest van binnen met het oog op de toekomstige bestemming als galerie aangepast en verbouwd worden. Ook kreeg het huisje een bewoonbare bovenverdieping met bestemming woonappartement met eigen opgang. Omstreeks 1980 werd in het boerderijtje de kunstgalerij van Wim Riem

geopend, die zijn winkel eerst in de Grotestraat had. Na opheffing van deze galerie in 2009 vond zorginstelling Carint-Reggeland hier onderdak en verhuisde van de Westwal naar het vroegere boerderijtje. Thans heeft genoemde instelling een dagopvang in het pand gevestigd onder de naam 'Het Rikman'. Wat de toekomst nog in petto heeft voor het boerderijtje weten wij niet, maar vooralsnog is dit kostbare kleinood aan de De-

“ Het Rikman”. Foto 2012

nekamperstraat 7 in ieder geval gered van de ondergang.

Moge het zo blijven!!

Bronnen

Archief Bouw- en Woningtoezicht gemeente Dinkelland te Denekamp.
Oud-archief Gemeente Ootmarsum, archief Dinkelland te Denekamp: Kadasterboeken 19e eeuw, Bevolkingregisters 19e en 20e eeuw
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
Verdwenen winkels, Uitgave BMS, Ootmarsum 2008.

Jan Rosenhart

Madonna in de Mariahoek van de r.-k. kerk

Deze madonna is rond 1450 gemaakt in Niederrhein¹. De vorm van de schoen van het beeld is kenmerkend voor die periode en die streek van Duitsland. Het beeld is aan de voorzijde puntgaaf, maar aan de achterzijde heeft de houtworm veel gaten achtergelaten. De oorzaak hiervan is een wet van 9 juli 1810. Lodewijk Napoleon heeft Nederland per 1 juli verlaten en keizer Napoleon Bonaparte vaardigt dan de “tiërcering” (van Frans: tierce, een derde) uit. De economische omstandigheden van ons land maakten dat de rente op de staatsschuld niet in verhouding staat tot de belastinginkomsten. De rente op de staatsobligaties werd toen teruggebracht van 39 miljoen naar 13 miljoen.

Daarnaast kwam een besluit waarbij het onderhoud van kerkgebouwen door de Staat geregeld werd en waarin de beschikking stond om accijns te heffen op alles wat in de kerken van eikenhout is vervaardigd. Met gevolg dat de bevolking alles wat in eikenhout is gemaakt laat beschilderen, zodat niet meer kan worden vastgesteld welke houtsoort gebruikt is. Vandaar ook, de in die tijd en thans nog, roodgeverfde deuren van onze kerk.

Ook beelden vielen onder deze maatregel, met gevolg dat vele beelden in rap tempo werden gepolychromeerd (in verschillende kleuren beschilderd). Wel bestreek men de beelden eerst met een dunne laag gips, zodat de verf later gemakkelijker kon worden verwijderd. Bijkomend voordeel: het is een goed middel gebleken om de houtkever geen kans te geven om zich

door het gips heen te bijten en de eitjes in het hout te leggen.

Via een tv-programma valt ook nogal eens iets bij te leren, want dat geeft een kleine verandering in de beschrijving van de oorsprong van het madonnabeeld. Het beeld is aan de voorzijde puntgaaf, maar aan de achterzijde heeft de houtkever wel gezorgd voor houtwormen. Er werd daarom

¹ Volgens opgave van experts van het Museum voor Religieuze Kunst in Uden.

vanuit gegaan dat het een beeld was uit een groep. Door de kennis die we nu hebben blijkt dat in die periode het beeld in een nis moet hebben gestaan. Door de snelheid waarmee toen het eikenhout onzichtbaar moest worden gemaakt, werden beelden in nissen uitsluitend aan de voorzijde van een gipslaag en een verflaag voorzien. Daardoor kreeg de houtkever wel de mogelijkheid om aan de achterzijde gaten te bijten en eieren te leggen. Ook op plaatsen waar de kalklaag niet had gepakt, zoals in plooisel van kleding, kunnen houtwormgaten voorkomen. Bij een latere restauratie zijn de verflaag en gipslaag verwijderd.

In het programma: “Vlaanderen Vakantieland” van onze Belgische zuidereburen op zondag 10 april 2011 gaf een deskundige uitleg over eikenhouten gemarmerde kolommen. Deze werden alvorens deze met verf te marmeren zorgvuldig ingesmeerd met gips om te voorkomen dat houtworm of een boktor de mogelijkheid had eitjes af te zetten in het hout. In een eerder programma van “Tussen Kunst en Kitsch” kwam iemand met een beeld dat eveneens alleen aan de achterkant was aangevreten. Daarbij werd ook verwezen naar de accijns op eikenhout.

Bronnen

De Economische Geschiedenis van Nederland van prof. H. v.d. Eerenbeemt.

Herfstoffer

Naar goed gebruik brachten vrome boerenmensen uit de buurtschappen een passend deel van hun oogst of van de slacht bij de pastorie. Vooreerst was dit tribuut een eeuwenoude traditie die niet alleen een praktische bedoeling had, maar evengoed een symbolische, een teken van onderdanigheid of van loyaliteit. Anderen hadden vromere motieven, een soort van offerande dus, of misschien zelfs een kleine premie op de polis voor een

eeuwig leven.

En mogelijk dongen sommigen ook gewoonweg naar de gunst van meneer pastoor. Maar om dat laatste bij pastoor Scheepers voor elkaar te krijgen moest je beslist van goeden huize komen.

Hoe dan ook. Het moet in de herfst van 1943 zijn geweest. Een montere boerenvrouw vervoegt zich blijmoedig op de pastorie om haar kussensloop vol heerlijke mispels aan te bieden. Huishoudster Kaatje wil de goede gaven reeds met dank in ontvangst nemen, maar de vrouw wil ze toch liever de pastoor zelf overhandigen. Met enige wrevel op zijn gelaat verschijnt de Zeereerwaarde in de keuken. Daar overhandigt de vrouw hem met luider stem haar goede gaven, inclusief de dringende gebruiksaanwijzing:

“Meneer pestoor, dit sind mispels. Dee sind naar lekker, mer dee kaans noe nog nich etten, dee sind nog völs te hard. Dee mös eerst es nen zet bewaren onder dien berrekussen. En teggen Kesmis, dan verdan hen. Dan sind ze zoa week as driet.”

Oude pastorie aan de Schiltstraat. Foto 1907

Mispels

Nick Keupink

Houd ons Dinkelland Natuur'rijk'

Mens' dom' word toch wakker!

In de natuur van Noordoost Twente is het vaak heerlijk toeven. De Natuurstudiewerkgroep weet dat als geen ander. Elke maand genieten we volop van alle wonderlijk mooie gebiedjes die de omgeving van Ootmarsum rijk is. Ook aan de randen en zelfs tot diep in de stad zijn de mooiste planten- en diersoorten te vinden. Als liefhebber en kenner bouw je, naarmate je er meer en meer induikt, een steeds sterkere emotionele band op met de natuur. Het opent je hart en je ogen. "Verdiep je in de natuur, dan zul je alles beter begrijpen", zei Einstein al eens. Waarneming, emotie of gedachte, de natuur geeft op talloze manieren aanknopingspunten die jou bewuster laten worden van wat je positie is, welke rol je speelt in de natuur. Groeit dat bewustzijn dan groeit het respect. Je wordt je daarnaast duidelijk bewuster van hoe de natuur bijdraagt aan jouw dagelijks bestaan. Op een wijze waar je wellicht nooit bij stilstond en dus niet eerder hebt leren waarderen.

Fietsend genieten van de natuur, dat is wat Twente zo waardevol maakt.

'Respect en waardering' is dan ook waar het bij velen misgaat als ze oordelen over de natuur. Hoewel het vanzelfsprekend is dat de natuur grote waarde heeft en wij er nota bene zelf deel van uitmaken, doen velen haar nog steeds af als iets onbeduidends, iets sec emotioneels, iets voor gei-

tenwollensokkenfiguren. Maar niets is minder waar. Al vele jaren weten we bijvoorbeeld dat het ‘aandeel natuur’ in de economie aanzienlijk is en dat we dat dan ook evenredig moeten waarderen in ons begrotingsbeleid. Toch gaat er nog geen 0,2 procent van de rijksbegroting naar natuur en landschap. Dat we hierin in toenemende mate weigeren te investeren is niet alleen kwalijk, maar vooral ondoordacht en onverantwoord. Elke eco-noom weet immers dat je het meest moet investeren in zaken waaruit je veel inkomsten verwacht. Toch is de natuur beknibbelportefeuille nummer één. In vrijwel niets wordt er zo lichtzinnig bezuinigd als op natuur. Of het nu gebrek is aan bewustzijn, verwijtbare nalatigheid of pure onkunde, het is een fout die Noordoost-Twente zomaar duur kan komen te staan. De natuur in deze regio dreigt door die nalatigheid te verzwakken, terwijl ze juist van essentieel belang is als basispeiler onder de lokale economie. Hoe evident dat ook is, vooral bestuurders durven zich er nog nauwelijks over uit te spreken. Het geloof dat ‘natuur alleen maar geld kost’ is een hardnekkig gekoesterde mythe in veel Twentse woonkamers en beleidskantoren. Maar vraag jezelf nu eens simpelweg het volgende af: Wat zou Ootmarsum

“De grootste vijand van de waarheid is niet de leugen - doelbewust, bedrieglijk en oneerlijk, maar de mythe - volhardend, verleidelijk en onrealistisch. Geloof in mythen laat het gemak van oordelen toe, zonder de last van het nadenken.”
-John F. Kennedy-

zijn geweest zonder de aanwezigheid van (robuuste) natuur? Hoewel een helder antwoord hierop moeilijk is, omdat die situatie zich simpelweg nooit in onze geschiedenis heeft voorgedaan, is het wel degelijk een aardig uitgangspunt om het belang van de natuur voor Ootmarsum en omstreken op waarde te schatten.

Op dit moment is recreatie/toerisme de grootste bron van inkomsten in de gemeente Dinkelland en dit geldt natuurlijk in het bijzonder voor Ootmarsum. Dat heeft alles te maken met de aanwezigheid van natuur! Zo is Ootmarsum authentiek en klein gebleven, o.a. doordat de weelderige natuur het te moeilijk maakte voor de aanleg van goede wegen en een spoorlijn. Iets wat ongetwijfeld zou hebben geleid tot vergaande industriële ontwikkeling en daaruit volgend een grootschaliger en modernere stadsontwikkeling. “Goddank niet”, hoor ik Heemkunde-enthousiastelingen, de VVV Ootmarsum-Dinkelland, Ben Morshuis, Ton Schulten en alle (m.n. op zondag geopende) binnenstadondernemers al denken. Dank je, vriend natuur.

In en om bekende natuurparels als Springendal, Dal van de Mosbeek,

Camping Brunninkhuis.

Singraven en Lutterzand vind je stevast uitspanningen om een hapje te eten of gewoon te genieten van een kop koffie of pilsje op een terras. Waar natuur is, is recreatie. Campings, pannenkoekenhuizen, restaurants en hotels, allen willen het liefst een locatie middenin of zo dicht mogelijk bij de natuur. Niet voor niets. De aanwezigheid van natuur werkt voor hen als een melkkoe. En niet alleen voor hen, maar voor alle geledingen van de plaatselijke bevolking. Het vakantiegeld van bezoekers gaat tijdens hun verblijf natuurlijk ook op aan entreegelden, leuke kleding, souvenirs, excursies, patat, benzine en de supermarkt. Zonder natuur, geen bezoekers. Zonder bezoekers geen U snapt het al. Vraag een willekeurige toerist wat hij of zij zo aantrekkelijk vindt aan Noordoost-Twente en waarom hij in deze streek recreëert? Weet u het antwoord van de meerderheid al? Dank je, vriend natuur.

De meerwaarde van de aanwezigheid van natuur op woningprijzen is ook niet te onderschatten, zo blijkt uit berekeningen van onder anderen KPMG¹ en bureau Triple-E, specialist in het in kaart brengen van 'de economie van de natuur'. Berekeningen zijn echter nauwelijks nodig om die meerwaarde duidelijk te maken. Het verschil is onbetwistbaar en zonneklaar. Stel je simpelweg een nieuwbouwwoning voor van pak 'm beet 5 ton aan bouwkosten. Plaats die in gedachten eens a) midden in de natuur of b) midden in een nieuwbouwwijk, en bereken voor beide gevallen de vraagprijs. Snapt u 'm? Dank je, vriend natuur.

Zo kun je ook 'vermeden kosten' in kaart brengen. Want afwezigheid van natuur stuwt de kosten om water te zuiveren aanzienlijk in de hoogte. Het water dat een zuiveringsinstallatie in onze streek bereikt is in vergelijking

¹ Internationaal accountants- en adviesorganisatie

Wasserij Het Springendal.

met een zuivering in stedelijk gebied een stuk zuiverder. Al het water dat valt of stroomt op natuurground is door plant en bodem dusdanig van verontreinigingen ontdaan, dat het een aanzienlijke winst op de waterzuiveringskosten oplevert. Gratis voorgezuiverd! Ruim bekeken, bespaart dit de Nederlandse samenleving jaarlijks vele miljoenen. Dank je, vriend natuur.

Allemaal omzet, waardetoevoegingen of vermeden kosten die - in ieder geval deels - kunnen worden toegerekend aan de natuur. Uit onderzoek van KPMG, vastgelegd in het boek 'De Veluwe verdient beter' (2006), blijkt dat de natuur vaak beter rendeert dan welk bedrijventerrein ook. Vanuit hun benadering is de Veluwe bijvoorbeeld, het grootste bedrijventerrein van Gelderland. Daar wordt jaarlijks 535 miljoen euro omgezet in de toeristische sector. Alleen, omdat het vaak om kleine bedrijfjes gaat, valt dat minder op dan de omzet van grote raffinaderijen op de Maasvlakte. KPMG liet er destijds al glashelder mee zien dat de natuur een heleboel maatschappelijke baten genereert. Naast ecologische en emotionele argumenten is dit een niet te negeren reden om de natuur te beschermen tegen zogenaamd 'harde' economische en ruimtelijke claims op het gebied van wonen en werken. Sterker nog: het pleit juist voor méér natuur.

Dus ondernemers, bestuurders en burgerij, wees slim en doe eens wat al lang de normaalste zaak van Noordoost Twente zou moeten zijn. Voor het welzijn van deze streek, van Ootmarsum en van je eigen zaak en toekomst: investeer in de natuur.

Mijn voorstel voor 2013 : De otter terug in Ottershagen! Wie durft?

Ootmarsumse stadsmulder voert een proces

Het was op 3 juli 1793, dat Jannes Heuver, boerman in Ootmarsum, meier (pachter) van het Huis Ootmarsum¹, met een zak roggemeel op weg was naar huis². Zoals gewoonlijk had hij de rogge laten malen op de korenwatermolen van het Huis. Van oudsher was het regel, dat de meiers van het Huis op de watermolen hun graan moesten laten malen.

Van molen tot woonhuis.

Naast de twee korenwatermolens van het Huis, was er in de stad Ootmarsum sedert 1502³ ook een molen, een windkorenmolen gelegen op de Kohove. Van deze molen is op de hoek van de Nieuwe Almelsestraat en Parkstraat het tot woonhuis verbouwde onderste deel nog te zien.

Deze korenwindmolen was op 26 oktober 1787 door het stadsbestuur contractueel verpacht aan Jan Hendrik Voortman. De boeren binnen het stadsgebied⁴ waren wettelijk verplicht hun graan bij Voortman te laten ma-

1 Voorheen de Commanderie van de Ridders van de Duitse Orde

2 Heuver woonde op de plaats waar nu de Erve Hõwerboer is aan de Oldenzaalsestraat 40.

3 Zie nr. 40, "Het Oud-Archief der Gemeente Ootmarsum" W.J. Formsma, Assen, 1942

4 Ook wel wigbold genoemd; een deel van het buitengebied waar de stadsjurisdictie gold.

len, die een deel van de maalkosten als inkomen mocht houden. Voortman miste echter de maaltbetalingen van de boeren, die hun graan op de molen van het Huis Ootmarsum lieten malen in plaats van bij hem. Deze inkomensderving, zo mag verondersteld worden, zal zeker een doorn in het oog van de patriottisch ingestelde Voortman geweest zijn⁵. Kennelijk was op 3 juli de maat vol!

In de buurt van de Witte Poort aan de weg naar het kasteel, de vroegere Alleeweg, kwamen Heuver en Voortman elkaar tegen (toevallig?).

Douairière Anna Sofia van Riedesel.

Voortman zag zijn kans schoon. Hij nam de zak roggemeel in beslag en deponeerde deze bij het huis van de dienstdoende burgemeester Staverman, die echter niet thuis was. Voortman vertelde het voorval aan de burgemeestersvrouw met het verzoek het aan haar man door te geven.

Op zijn beurt liet Staverman de zak meel door de gemeentebode naar het stadhuis brengen. Niet goed wetende wat hij ermee aan moest, werd de zaak in de raad gebracht. Boer Heuver liet de inbeslagname door Voortman niet over zijn kant gaan. Hij beklagde zich bij de vroedschap van Ootmarsum, dat hij onrechtmatig behandeld was door de molenaar en wilde zijn meel terug hebben.

De kwestie werd door burgemeester Staverman in de gemeenteraad van Ootmarsum gebracht, waarna er door onenigheid in de raad een juridische touwtrekkerij ontstond. Enerzijds vond de raad, dat Voortman niet buiten de schepenen⁶ om had mogen handelen, anderzijds vonden men het vanzelfsprekend, dat Heuver zoals alle andere pachters van de douairière van Heiden Hompesch⁷, op de waterkorenmolen van het Huis zijn graan liet malen. Kortom men spaarde de kool en de geit, de zak meel werd

niet verbeurd verklaard en de zaak werd doorgeschoven naar volgende raadsvergaderingen. Kennelijk durfde de raad geen onwelgevallig besluit te nemen tegen het Huis Ootmarsum en zijn feodalistisch regiem.

Via haar rentmeester A. Schneider had de douairière per brief de raad laten weten Heuver te steunen. Voortman bleef echter op zijn recht staan en

⁵ Zie bijlage blz. 9 in publicatie: "Enige opstellen over Ootmarsum in de Franse Tijd", stichting Heemkunde Ootmarsum en Omstreken, Ootmarsum 1978

⁶ De twee zogenaamd in die tijd dienstdoende burgemeesters waren J. Staverman en A. Keyler.

⁷ Weduwe van de Drost Sigismund van Heiden Hompesch

vond, dat hij op grond van het wettelijk maalrecht⁸ en zijn pachtcontract, gelijk had. Heuver had daarom volgens Voortman niet naar de watermolen mogen gaan, maar naar de stadsmolen en daarom had hij het recht de zak meel in beslag te nemen. De raad moest volgens hem de zak meel verbeurd verklaren. De raad kon echter nog steeds niet tot een eensluidend besluit komen. De molenaar voelde zich kennelijk door de raad in de steek gelaten en begon een juridische procedure tegen de stad.

Boer Heuver daarentegen, beriep zich op het feit, dat hij als pachter van het Huis de plicht had zijn graan op de watermolen te laten malen en ging in hoger beroep bij het Hoogadellijk Landdrostengericht van Twente⁹ om wellicht gelijk te krijgen. Dit gericht verwees echter de zaak naar het stadsgericht van Oldenzaal om de kwestie opnieuw te laten beoordelen¹⁰. Inmiddels was de raad van Ootmarsum op 14 oktober 1794 tot de conclusie gekomen, dat Voortman met zijn inbeslagname te ver was gegaan en eerst met de vroedschap had moeten overleggen.

Een ander regiem

Intussen waren in Ootmarsum na de Franse Revolutie en de komst van de Fransen in 1795 de politieke verhoudingen radicaal veranderd. Na de omwenteling en de invoering van de Bataafse Republiek hadden de patriotten in Ootmarsum¹¹ een nieuw gemeentebestuur gevormd: de municipaliteit met een comité van waakzaamheid, een soort volksvertegenwoordiging. Tekenend voor de nieuwe verhoudingen en opvattingen is een verslag van de vergadering van de municipaliteit dd. 16 juli 1795.

Een klein deel uit het verslag van deze vergadering geeft dit weer:

"De municipaliteit deezer stad en committe van waakzaamheid in ervaring gekomen zijnde , dat de gewezen Raad en Meente deezer stad , onder de voorgaande constitutie en verderflijk systhema van opoffering der stadsrechten aan de baatzuchtige wilkeur van zogenaamde Edelen, op eene verregaande wijze heeft durven goedvinden om, op onwaare en ondeugende voorwendzelen , aan de Vrouwe weduwe van Heiden Hompesch op het Huis Ootmarsum tot nadeel van deeze stad in de handen te werken , door niet te hebben willen intervenieren voor den Mulder J.H. Voortman."

Een jaar later werd door de municipaliteit en comité van algemeen welzijn beslist dat de stadsmulder Voortman schadeloos diende te worden gesteld en dat al zijn onkosten in de gevoerde juridische procedures, de betaling

⁸ De stadsmolen was een zogenaamde dwangmolen, d.w.z. dat het verplicht was het koren hier te malen

⁹ Drost was Baron Arent van Raesfeld

¹⁰ Oldenzaal kwam niet tot een besluit ten gevolge van de politieke veranderingen

¹¹ Zie bijlage blz. 9 in publicatie: " Enige opstellen over Ootmarsum in de Franse Tijd", stichting Heemkunde Ootmarsum en Omstreken, Ootmarsum 1978

van zijn advocaten , door de vier leden zelf van de vorige vroedschap vergoed moesten worden en niet ten laste van de stadsrekening mochten worden gebracht. Deze vier leden waren J. Staverman, A. Keyler, A. Berends en C. Keller.

De conclusie van de municipaliteit hield verder in, dat volgens het bestaande stadsrecht Heuver wel degelijk verplicht was gebruik te maken van de stadsmolen, daar hij binnen het wigbolt Ootmarsum woonde¹².

De teneur in de verdere stukken hierover is "Gelijke rechten en plichten voor allen": ook het Huis Ootmarsum diende zich hiernaar te voegen. Deze uitspraak liet zien dat het einde van het feodale stelsel, "het Ancien Regime", ook in Ootmarsum in zicht was gekomen.

Enkele jaren later op 12 augustus 1805 deed zich een soortgelijk incident voor, toen Berend Jan Wissink door de mulder Voortman werd aangehouden, toen hij met een zak koren van de blauwverver Jan van Benthem op weg was naar de korenwatermolen van het Huis Ootmarsum, die gepacht was door Jacobus Lansink. Zonder omwegen werd Voortman nu door het gemeentebestuur schadeloos gesteld en werd het koren verbeurd verklaard. In 1810 kwam er een eind aan het mulderschap van Voortman en zijn knecht Albert Voortman, zijn zoon. In zijn plaats kwamen Christiaan Niers met zijn knecht Frans van der Eem op de windmolen.

Personalia

Jan Hendrik Voortman overleed in 1836 te Ootmarsum op 78-jarige leeftijd. Hij was getrouwd met Margaretha Voet, overleden in 1818. De familie Voortman was afkomstig uit Halle in Pruisen.

De "tegenspeler" van Voortman, Jannes Heuver, woonde zoals vermeld in Ootmarsum. De bouwplaats of boerderij van Heuver lag in de directe omgeving van het Huis Ootmarsum.

In de leenprotocollen van Twente wordt over de periode 1379–1382 Bertout van den Hove vermeld¹³. Aangenomen kan worden dat de naam Heuver in de loop van de geschiedenis meerdere keren verbasterd is.

Volgens W.H. Dingeldein werd de erve Heuver of Heuerman, in 1601 in het Verpondingsregister van Twente vermeld als "ten Have of Hanhoff". Hij is van mening, dat het als den Hof van Agelo beschouwd kan worden, waarvan het ridderlijk geslacht Van Agelo afkomstig was¹⁴.

Bertolt ten Have beemeerde het erf Hanhoff in 1601 en had "12 mud" land onder de ploeg. In 1644 werd hij of zijn gelijknamige zoon nog als pachter genoemd. Hermen Jan Heuver betaalde in 1725 als erfwinnings-

¹² Zie archiefstuk nr. 68 in Oud-Archief Ootmarsum dd. 1770, Gemeentearchief Dinkelland, Denekamp

¹³ Leenprotocollen van Overijssel aanwezig in Historisch Centrum Overijssel te Zwolle; zijn echter ook gedigitaliseerd (zie BA 1 fol. 58)

¹⁴ W.H. Dingeldein, "Het stelsel van hoorigheid onder het Huis Ootmarsum", verslagen en Mededelingen Overijssels Regt en Geschiedenis, 58e stuk, Zwolle, 1943

penning voor zich en zijn huisvrouw Fenne Lohuis 400 guldens. In 1759 kwam met zijn zoon Jacob Heuver, een nieuwe generatie op de boerderij; hij huwde met Aele Graels. Jacob leefde nog toen zijn zoon Jannes Heuver in 1786 de boer werd. In 1811 werd Jannes eigenaar van het voormalige voorvaderlijk goed. Hij was getrouwd met Geertrui Rikhof. Jannes overleed op 56-jarige leeftijd in 1817.

De bouwplaats, veelal Erve Höwerboer genoemd, aan de Oldenzaalsestraat 40 wordt bewoond door de familie Voorpostel. Het is het enige bouwwerk

Erve Höwerboer

uit het verhaal, dat de historie heeft weerstaan: Huis Ootmarsum is geheel verdwenen en een schamel restant van de mooie windmolen is een getuigenis van wat het ooit was.

Bronnen

Dossiermap nr. 207, diverse stukken en protocollen van de municipaliteit inzake de procesvoering tussen Voortman en Heuver. Oud-archief Gemeente Ootmarsum, Archief Gemeente Dinkelland te Denekamp.

Dossiermap nr. 29, stukken betreffende proces Heuver en Voortman. Archivalia Oldenzaalse Oudheidkamer.

Gemeente archief Oldenzaal te Oldenzaal.

Engels' tuin

Van hofmeijersbezit tot woonwijk en park

Als de stralende lentezon door de ontluikende bladeren schijnt, of de zomerhitte door het verkoelende bladerdek wordt tegengehouden, beleef je de seizoenen in Engels' tuin. Zodra het blad van de bomen valt en de fraaie herfsttinten verdwijnen, hoopt menig kind dat er snel voldoende sneeuw komt om met de slee van de heuveltjes af te glijden. Het is een parkje met een bijzondere sfeer; niet in de laatste plaats door de aanwezigheid van het monumentale theehuisje. Maar hoe is deze oase van groen en rust in ons stadje hier zo ontstaan? Ik dook in de archieven en sprak met buurtbewoners om meer te weten te komen over deze historische plek.

Hofmeijersbezit

Engels' tuin, niet te verwarren met 'Engelse tuin', dankt zijn naam aan de welgestelde familie Engels, die eigenaar was van deze tuin tot 1917. De familie Engels erfde dit bezit in 1833 van de Hofmeijersfamilie van Beverforde, die eeuwenlang tot de (bestuurlijke) elite van Ootmarsum behoorde. De van Beverfordes beheerden vele boerenerven en landerijen rond Ootmarsum, die behoorden tot de -oorspronkelijk bisschoppelijke- 'Hof Ootmarsum'. Die functie legde de familie van Beverforde beslist geen windeieren, gelet op het omvangrijke bezit dat zij in de loop der tijd zelf heeft verworven. Op het kaartje is te zien welke landerijen in de omge-

Situatie ca. 1830: eigendommen familie van Beverforde, Engels en aanverwanten.

ving van Engels' tuin rond 1830 behoorden tot het bezit van de familie van Beverforde (en aanverwanten). Door aan- en verkoop wisselde de samenstelling van het bezit echter voortdurend. Zowel in de periode voor 1830 als daarna.

De familie werd dus eigenaar van veel grond die grensde aan de stad Ootmarsum, bijvoorbeeld de Cellenkamp, Profiet en Grote Maten, maar ook de omgeving van Engels' tuin en het Villapark. Verder, richting de Binneres en Nutter, waren ook landerijen en enkele boerenerven. De losse weilanden en tuintjes werden verhuurd aan inwoners van de stad. 'De hōfkes'¹, zoals dat gemeengoed was in Ootmarsum. In een akte van eigendomsoverdracht uit 1864 worden de tuintjes genoemd naar de namen van de huurders. Daaronder zijn veel bekende Ootmarsumse familienamen zoals bijvoorbeeld Geerdink, ten Bokum, van Benthem

en Hesselink.

De familie Engels woonde zelf in het zogenaamde Hofmeijershuis op de hoek van de Grotestraat en de Ganzenmarkt². Zij hadden een paardenstal annex fabriek aan de Kapelstraat (nu Westwal 2) met daarbij een 'tuintje'. Daarnaast beschikten ze over een 'groote tuin met tuinhuis en vijver', die we nu nog kennen als Engels' tuin.

Het grootschalig grondbezit leidde tot bijzondere situaties en confrontaties. Zo werden bijvoorbeeld rond 1850 op de gronden van de familie Engels rond de Kuiperberg proefboringen gedaan om zandsteen te vinden. Het vermoeden bestond dat hier net als in Bentheim zandsteen in de bodem zat. Bij deze zoektocht is de bekende geoloog Staring nauw betrokken geweest. In 1852 kwam men tot de conclusie dat de vooruitzichten voor een steengroeve minimaal zouden zijn en werd verder onderzoek gestaakt.

In een andere geval bestond er een geschil over de erfscheiding tussen de weilanden voor Engels' tuin en de Almelsestraat. De Almelsestraat was een provinciale weg en kennelijk was die (in de loop der tijden) ver-

¹ Zie Heemkunde Ootmarsum Jaarboek 1994 en 1997, Gerhard Broekhuis

² Voor een beschrijving van het huis zie Jaarboek Heemkunde Ootmarsum 1995, Henk Eweg

schoven over de grond van de familie Engels. Er werd na een langlopende procedure in 1894 een overeenkomst gesloten, waarin de grens definitief werd vastgesteld. Engels van Beverforde kreeg een vergoeding vanwege de kwijtgeraakte grond. Op de tekening bij de overeenkomst is te zien dat toen aan beide zijden van de straat een sloot liep.

Geologie

De omgeving van Engels' tuin ligt op de flank van een beekdal vanuit de Binnenes. De bijbehorende sloot is nu nog zichtbaar lang de Almeloestraat. De bergingsvijver onderaan de Kuiperberg aan de Almeloestraat, is aangelegd midden in deze sloot. Oorspronkelijk liep de sloot richting de Grotestraat, om vervolgens in het verlengde van de huidige Oostwal richting het Molenhuisje te lopen. Hiermee vormde het de zuidelijke begrenzing van het vestingstadje Ootmarsum. De grond was drassig en werd daarom vooral als hooiland gebruikt. De benaming voor deze hooilanden is 'Medeken'; een veldnaam die ook in mijn eigen familie nog steeds in gebruik is om een stukje grond aan de voet van de Kuiperberg aan te duiden.

In de loop der tijd zijn veel stukken grond opgehoogd, waardoor ze beter bruikbaar werden voor andere doeleinden. Het gebied van het huidige Villapark kenmerkt zich bovendien door de aanwezigheid van veel bronnen. Daardoor is het een drassig gebied. Het water liep oorspronkelijk via afwateringssloten richting de stad en was (mede) de voeding voor de buitenste gracht van Ootmarsum. Later lag hier de zogenaamde 'stadsbleek', waar burgers van Ootmarsum hun was konden bleken³.

Engels van Beverfordefonds

Zoals gezegd was de familie Engels via een erfenis eigenaar geworden van de voormalige bezittingen van de Hofmeijersfamilie van Beverforde. De familie Engels telde drie kinderen. De oudste zoon was Mr. Wennemar Jan Engels. Hij werkte als advocaat in Ootmarsum en was (plaatsvervangend) rechter in Almelo. In 1884 werd hem bij Koninklijk Besluit toestemming verleend om net als zijn vader de toevoeging 'van Beverforde' achter zijn naam te mogen plaatsen. Officieel luidde zijn achter-

Mr. Wennemar Jan Engels van Beverforde.

³ De stadsbleek lag globaal in het gebied dat ligt tussen de Wortelboerstraat en de Westwal.

naam toen ‘Engels van Beverforde’, overigens als enig kind van het gezin, de rest behield namelijk gewoon de naam Engels. Hij bleef ongehuwd en woonde samen met zijn zus Hendrika Antonia in het Hofmeijershuis. Als gesproken wordt over ‘het Engels jufferke’, dan wordt deze zus bedoeld. Zijn broer Gerhard Hendrik vertrok in 1864 al op jonge leeftijd naar Nieuw Zeeland⁴. Toen Wennemar Jan in 1906 met pensioen ging, verhuisde hij samen met zijn zus naar Zutphen, waar hij in 1914 overleed. Zijn zus was enig erfgenaam en overleed in 1917. Zij had in haar testament het volgende bepaald:

“Ik benoem onder bezwaar van bovenstaand legaat tot mijn eenige en algeheel erfgename de Overijsselsche Landbouwmaatschappij met bepaling dat overeenkomstig den wensch van mijn overleden broeder, den heer Mr. W.J. Engels van Beverforde, mijn nalatenschap zal worden gevormd tot een fonds, genaamd het Mr. W.J. Engels van Beverfordefonds, en onder voorwaarde; dat de tot mijn nalatenschap behorende onroerende goederen niet mogen worden verkocht, noch met hypotheek mogen worden bezwaard, en dat de opbrengst der goederen moeten worden aangewend ter bevordering van landbouwbelangen, zooveel mogelijk ten goede komende aan Twente.

Dat voor het geval de Overijsselsche Landbouwmaatschappij om welke reden ook mocht worden ontbonden, het fonds en de daartoe behorende goederen zonder eenige vergoeding zullen overgaan aan het Rijk der Nederlanden, teneinde door het departement van Landbouw dienstbaar te worden gemaakt voor landbouwbelangen, eveneens zoveel mogelijk aan Twente ten goede komende.

Het beheer over het fonds zal worden uitgeoefend door het dagelijksch bestuur, hetgeen tevens wordt gemachtigd over de inkomsten in overeenstemming met het doel te beschikken.”

Het ‘mr. W.J. Engels van Beverforde fonds’ werd overeenkomstig de wens in het testament opgericht en resideerde onder de vleugels van de Overijsselse Landbouw Maatschappij (OLM) in Zwolle. Het fonds bestond uit de verkregen effecten, geld en diverse roerende en onroerende zaken van de familie Engels. Maar zo fraai als het misschien leek, was het allemaal niet. Het bestuur van het fonds zag zich direct al geconfronteerd met financiële problemen. Er moest zoveel aan successiebelasting betaald worden, ruim 26%, dat er zelfs geld geleend moest worden om dat te kunnen betalen. Bij het fonds ontbrak de kennis over het beheer van waardevolle roerende zaken. Daarom werd besloten deze goederen te schenken aan kerken, musea en archieven die beter konden zorgdragen voor instandhouding. Wat overbleef en niet werd verkocht, kwam in het landbouwhuis in Zwolle. Deze goederen kwamen in 1997 terug naar Ootmarsum en vormen nu een

⁴ Zie het volgende artikel: Gerhard Engels: het verloren schaap

permanente expositie in de Epinkschuur van het Openluchtmuseum.

Onderdeel van de nalatenschap waren veel onroerende zaken in en rond Ootmarsum. Daarvan was in het testament dus bepaald dat ze niet verkocht mochten worden. De grote oppervlakte landbouw-, bos-, tuin- en woeste grond behoorde voor een aanzienlijk deel tot de vijf boerenerven:

- ‘Het van Laarsplaatsje’ (eerst Scholten, later Rademaker), voorheen ook aangeduid als ‘het Weertsplaatsje’
- ‘Putken’ (eerst Dijkhuis, later Veldscholten);
- ‘Ribbert’ (eerst Bonnes, later Veneklaas);
- ‘Steggink’ (Veldscholten);
- ‘Aveskamp’ aan de Denekamperstraat ter hoogte van de Dusinksweg.

Deze erven vroegen om behoorlijk veel onderhoud en soms was nieuwbouw zelf gewenst of noodzakelijk.

Verder was sprake van grote oppervlaktes losse landerijen in en rond Ootmarsum die werden verhuurd als tuin- of weidegrond. De verkoop van houtopstanden op bosgrond leverde een belangrijk aandeel van de inkomsten van het fonds. Ook was er nog een woning aan de Denekamperstraat nabij de Nieuwstad, het ‘Loopsjanhoes’, die werd verhuurd aan twee gezinnen. Vanwege de slechte staat van onderhoud werd besloten deze woning te slopen. Het Hofmeijershuis aan de Grotestraat werd verhuurd aan de gemeente Ootmarsum, die er zijn nieuwe burgemeester Hora Siccema liet wonen. Al zeer snel -en vaak- meldde de gemeente zich ook hier met klachten over de gebrekkige onderhoudstoestand van het huis. De kleine tuin tussen Kapelstraat en Westwal werd verhuurd aan aanwonenden. Tenslotte was er nog Engels’ tuin. Pas in de archiefstukken van het fonds vanaf 1940 wordt langzaam duidelijk wat hiermee gebeurde, maar daarover later meer.

Notaris Kleinschmit

Haarlemsche courant 9 januari 1865

Notaris Kleinschmit heeft tot 1927 de pachten geïnd en de administratie van het fonds gevoerd. Het bestuur was van mening dat hij de situatie van het fonds niet goed begreep en was ook ontevreden over de kwaliteit van de financiële administratie. Daarom besloot men deze zaken voortaan zelf ter hand te nemen. G. Velers fungeerde tot 1941 als plaatselijk contactpersoon tussen de pachters en het fondsbestuur in Zwolle. Toen zijn pensioen naderde probeerde hij zijn zoon naar voren te schuiven als opvolger. Het bestuur koos echter voor J. Florijn, met als doorslaggevend argument dat Florijn lid was van de hervormde kerk en Velers rooms-katholiek was! De verzuiling was hier duidelijk merkbaar⁵.

Hotel Tubantia van Kip (nu Rabobank) was de vaste vergaderplek van het bestuur en de plek waar de tientallen pachters hun huur konden betalen. Er was veel contact en correspondentie tussen Kip en het bestuur, omdat er vaak onduidelijkheden waren over de wel en niet geïncasseerde huurpenningen. Uit de correspondentie meen ik ook te moeten afleiden dat Kip een behoorlijke invloed had op allerlei zaken die het fonds aangingen. In 1930 benadert de gemeente Ootmarsum het fonds met het verzoek om grond beschikbaar te stellen.

“We zouden graag zien dat zich te Ootmarsum vestigen: landhuisbewoners, kleine renteniers, gepensioneerden e.d. (...) We zouden graag de mogelijkheid vernemen of u bouwterreinen verkoopt.”

Uit de overige stukken wordt duidelijk dat de heer Hagedoorn uit Almelo, die enkele jaren daarna een villa op de Kuiperberg bouwde⁶, zijn oog had laten vallen op Engels' tuin om er een woning te bouwen. Maar vanwege het verbod om grond te verkopen, zoals bepaald in het testament, wil het fonds geen medewerking verlenen. Burgemeester van Bönninghausen bemoeit zich er persoonlijk mee en stelt nog voor om desnoods de grond in erfpacht uit te geven. Het gaat echter niet door.

In het bestuur van het fonds groeit het besef dat de grond rond Ootmarsum van zeer grote waarde is voor woningbouw. Bovendien wordt vanuit de gemeente een steeds groter beroep op hen gedaan om stadsuitbreiding in Ootmarsum mogelijk te maken. Tevens is het realiteit dat de financiële positie van het fonds niet zodanig is, dat er geld overblijft voor haar oorspronkelijke doel: de landbouwbelangen in Twente ondersteunen. De pachtopbrengsten zijn amper voldoende om het onderhoud van de gebouwen te kunnen financieren. Uiteindelijk wordt dan ook de keuze gemaakt om in afwijking van de bepalingen in het testament toch eigendommen te verkopen. Als in 1933 grond verkocht wordt aan de provincie Overijssel voor de aanleg van de Nieuwe Almelsestraat, blijkt dit de start van een reeks verkopen in de daaropvolgende jaren.

⁵ Zie Jaarboek Heemkunde Ootmarsum 2001 voor een Proätke met Jan Florijn.

⁶ Nu Résidence Wyllandrie, voorheen PTT-vakantieoord

Schets voor de aanleg van de Nieuwe Almeloestraat. Blaudruk van de provincie.

Het Hofmeijershuis aan de Grotestraat wordt in 1936 verkocht aan de Hervormde Gemeente. Notaris Joosten -en tevens wethouder- kan in 1938 grond kopen om zijn villa 'de Esch' te bouwen aan de Nieuwe Almeloestraat en Frederiks mag grond kopen voor een villa op de hoek van Vasserweg en Nieuwe Almeloestraat. Ook achter de Oostwal worden stukjes grond verkocht aan particulieren als Klaas en Weustink.

Uit de officiële correspondentie van het fonds is af te leiden dat veel zaken besproken worden maar dat niet alles aan het papier wordt toevertrouwd. Zo is geregeld een aankondiging te lezen in de trend van: "Ik ben voornemens om u komende woensdag te bezoeken om enige zaken met u te bespreken". Waarover dergelijke besprekingen gaan wordt niet altijd duidelijk. Voelbaar is dat er veel informeel overleg is buiten de officiële kanalen.

Als de Overijsselse Landbouwmaatschappij (OLM) in 1996 ophoudt te bestaan als zelfstandig instituut, wordt het Engels van Beverfordefonds ondergebracht in een zelfstandige stichting. Daarmee wordt beoogt zoveel mogelijk gehoor te geven aan de laatste wens van de familie Engels, om

hun nalatenschap bijeen te houden in een fonds en te voorkomen dat alle bezittingen vervallen aan de Nederlandse Staat. Toch moet ook vastgesteld worden dat de beheerders van het fonds geen invulling hebben gegeven aan de voorwaarde om géén onroerende zaken te verkopen. Al binnen vijftien jaar na het ontstaan van het fonds wordt een proces van verkoop in gang gezet. De gemeente Ootmarsum is in dat proces een belangrijke aanjager geweest, omdat zij veel druk op het fonds heeft uitgeoefend om tot verkoop over te gaan.

Stadsuitbreiding

Parkstraat en Wortelboerstraat

Na de Tweede Wereldoorlog, in de jaren van de wederopbouw, wordt duidelijk dat Ootmarsum buiten zijn voegen groeit. De gemeente zoekt naar grond om uitbreiding mogelijk te maken. Terwijl de eerste uitbreiding plaatsvindt in de omgeving van het Oldenzaalsvoetpad, is de omgeving van Engels' tuin in beeld voor de volgende uitbreiding. Daarvoor is echter

Gezicht op Ootmarsum over de 'hofkes' en de koepeltuin in de jaren dertig.

de grote tuin van de zusters van het klooster nodig, de zogenaamde koepeltuin⁷.

De gemeente verkrijgt deze grond van de zusters in ruil voor de huidige kloostertuin tussen Oostwal en Smithuisstraat. De gemeente heeft die

⁷ De koepeltuin lag globaal in het gebied tussen de huidige Engels' tuin en de Molenstraat.

grond van het Engels van Beverfordefonds in handen weten te krijgen. Het Engels van Beverfordefonds verkoopt ook, net als diverse particulieren, de 'höfkes' langs het Hazelrot. Van grondige ingrepen om het gebied bouwrijp te maken was geen sprake. Wie kijkt naar de ligging en de vorm van de huidige huiskavels en straten, ziet daarin al snel het patroon van de oorspronkelijke tuinen.

Na aankoop van een groot aantal tuinen door de gemeente Ootmarsum, kan het werk dus beginnen. Een zandstenen muur en trap worden langs de Wortelboerstraat aangelegd om de grote hoogteverschillen op te vangen en de grens van Engels' tuin af te bakenen. De muur en trap vormen nu een markante entree voor het park. De woningbouw aan de Wortel-

De Parkstaat versiert vanwege het 50-jarige bestaan.

boerstraat kan beginnen en draagt bij aan eind aan de kleinschaligheid van Ootmarsum, maar ook aan de geborgenheid van zo'n klein stadje. Dat niet iedereen daarmee uit de voeten kon, werd fraai verwoord door melkboer Floom, die dagelijks met zijn hondenkar langs de huizen ging. "Ie meent toch nich dat ik bie oe kom, ie woont ja zowat op 'n Springendal", zei melkboer Floom tegen mevrouw Budde, die in oktober 1956 als eerste wijkbewoner in de Wortelboerstraat komt wonen. Floom was niet bereid de melk op het nieuwe adres te bezorgen en eiste dat ze de melk zou komen halen op de kruising Westwal-Parkstraat-Schiltstraat.

De eerste Parkstraatbewoners trekken in 1957 in hun nieuwe woning. In 2007 kon officieel het 50-jarige bestaan worden gevierd in aanwezigheid van enkele oorspronkelijke bewoners.

Uit de monden van oudbewoners tekende ik op dat door enkele Parkstraatbewoners een standsverschil werd ervaren met de bewoners van de Wortelboerstraat. De oorsprong daarvan lag in de grondprijs. De grond in de Wortelboerstraat was een fractie duurder en “daarom alleen betaalbaar voor de politie, mensen die bij de gemeente of een andere overheid werken en andere hoge functies hebben.” Daarbij werd bedoeld op bewoners als Helthuis en a/d Stegge die bij de gemeente werkten, directeur Kerkhof Jonkman van de melkfabriek, meester Horsthuis als kassier van de Rabobank en Andringa die bij het Waterschap werkte. Misschien hadden de Parkstraatbewoners achteraf gezien ook graag meer betaald om te kunnen genieten van het fraaie uitzicht op Engels’ tuin....

Bij de start van stadsuitbreiding staan er al twee woningen aan de Nieuwe Almelsestraat. Deze worden ingepast in de overige bebouwing, evenals de beeldbepalende voormalige stadsmolen en woning van de familie Bök-kers. Verder bleef de PTT-telefooncentrale aan het Hazelrot staan, die in 1936 is gebouwd in de tuin van Hulshof. Nadat de PTT de centrale in 1991 had verplaatst naar nieuwbouw in de Parkstraat, werd dit gebouw verkocht en heb ik deze in gebruik genomen als garage. Ik had op dat moment nog niet het minste vermoeden dat ik twintig jaar later zou wonen op de hoek van de Wortelboerstraat en het Hazelrot en dit industriële erfgoed in onze woning zou zijn geïntegreerd.

De Wortelboerstraat met op het eind de muziektent, die in 1962 gebouwd is en in 1970 weer werd afgebroken.

Van bouwrijpmaken is in de beginfase van de wijk nog amper sprake. Zodra de eerste bewoners van het Hazelrot hun huis betrekken, blijkt er nog geen riolering te zijn aangelegd en is de straat nog een zandpad! Toon Olde Meule, één van de Hazelrotbewoners van het eerste uur, vertelde hoe hij 's avonds na het werk in de fabriek bij Gelderman, werkt voor aannemer Geerdink om de riolering aan te leggen. "De inhoud van de riolering spoelde aanvankelijk gewoon in een gootje over het Hazelrot naar beneden", weet Toon zich nog te herinneren. "Het was een vieze bedoening." Zoiets zouden we ons in deze tijd niet meer kunnen voorstellen.

Na sluiting van het postkantoor bij Kouijzer aan de Almelsestraat, komt

De Wortelboerstraat rond 1974.

in de Parkstraat een tijdelijk noodpostkantoor, naast de muziektent. Beide worden in de jaren '70 afgebroken.

De muziektent werd in juli 1962 voor het eerst gebruikt. Sinds het verdwijnen van de muziektent op het Kerkplein, werd vijftientig jaar uitgezien naar een nieuwe plek om muziekvoorstellingen te geven. Harmonie Caecilia nam daartoe het initiatief om op een leeg perceel achter het confectietatelier van Blom een muziekkoezel te bouwen. Bouwmaterialen werden deels door plaatselijke aannemers geschonken en vrijwilligers verrichtten een deel van het werk. Al snel blijkt dat de muziekkoezel amper wordt gebruikt en dat leidt tot verval en een verwaarloosd terrein. Het verhoogde plateau is vanwege het gladde dek vooral in trek bij de rolschaatsende jeugd. Achter de muziektent proberen belhamels wel eens een vuurtje te stoken, maar met de aanwezigheid van het tegenoverliggende politiebureau is dat vaak geen lang leven beschoren. De muziektent maakt daarom

plaats voor een nieuw postkantoor dat in 1975 zijn deuren opent en al in 1993 zijn baliefunctie verliest. Het blijft alleen nog logistiek- en sorteercentrum voor de post. Medio 2011 wordt bekend dat ook die functie weldra zal verdwijnen en is de toekomst van het gebouw ongewis.

De Rijkspolitie bouwt op de hoek van de Wortelboerstraat en Parkstraat een nieuw politiebureau met twee dienstwoningen, ter vervanging van de marechausseekazerne aan de Almelsestraat. Achter het kantoor komt een kleine gevangenis en een garage voor de dienstauto. Rond 1990 reorganiseert de (Rijks)politie en worden bureau en dienstwoningen verkocht aan architectenbureau Dethmers en Loman. Op de plek van de voormalige garage komt een nieuw politiebureau voor Ootmarsum. In 2011 sluit dit politiebureau definitief zijn deuren op deze plek. De wijkagent is nu nog slechts een middag per week te vinden tussen de brandweerwagens in 'het Damast'. Ook het architectenbureau verdween en daardoor resteren op deze plek nu nog drie woningen en een leegstaand kantoor.

Tijdens de realisatie van de wijk is er nauwelijks aandacht voor auto's van bewoners, want er is vrijwel nog niemand die zo'n vervoermiddel bezit. Er zijn dus nauwelijks garages en ruime opritten aangelegd. Bewoners bedenken in latere jaren creatieve oplossingen om de groeiende stroom auto's een plek te geven.

Hazelrot

Het huidige Hazelrot is een restant van de oorspronkelijke doorgaande route vanuit de Binnenes naar de binnenstad. Deze begon ongeveer ter hoogte van de huidige woonwagen in de Binnenes en liep tot het huidige café-restaurant H. Ossenvoort, waar vroeger de houten poort stond. De naam Hazelrot komt bijvoorbeeld al voor in het 'Kerkeradsboek 1632-1776' van de hervormde kerk. Daar is in het jaar 1772 de volgende passage te lezen: *"28/18: dito synde nae den Nieuwen tijd sijn op Judse Daghe hebben de Papisten alhier een groote processie gehouden, gaende door de Stat nae het Haserod & daervandaen wederom."*

In deze periode was de Münsterse bisschop Bernard van Galen hier de baas en hadden de katholieken tijdelijk weer meer vrijheid. Die werd gebruikt om een processie te houden ter gelegenheid van de feestdag van kerk- en stadspatronen Simon en Judas. De processie ging tot het Hazelrot. Onduidelijk is of de processie ging tot aan het oorspronkelijke begin van het Hazelrot, bij de poort, of wellicht verder tot bijvoorbeeld tot de huidige Engels' tuin.

De betekenis van de naam Hazelrot is mij onbekend. 'Rot' is oudnederlands voor een groep levende wezens, maar ook voor een buurt. De binnenstad van Ootmarsum was bijvoorbeeld ingedeeld in vier vèèrlns, die op hun beurt weer onderverdeeld waren in rotten. Wellicht is de naam Hazelrot een verwijzing naar een restant van zo'n buurtje uit de binnenstad.

Het straatje was oorspronkelijk een openbare doorgaande route, maar ei-

gendom van de families van Beverforde en Engels. Dit leidde ook wel eens tot conflicten.

Tussen 1874 en 1885 was er een geschil tussen de familie Engels en Salomon Themans. De laatste was eigenaar van een hof, ongeveer ter hoogte van het huidige perceel Wortelboerstraat 6. Hij had voor de bereikbaarheid van zijn hof een klein verbindingspad naar het Hazelrot. Maar de knechten van Engels hadden deze toegang geblokkeerd door er een grote mesthoop

Het Hazelrot met links de 'höfkes' en rechts Engels' tuin.

te plaatsen. Na een langlopend proces was het einde van het liedje dat Engels grond kocht van Themans en de procedure werd beëindigd.

Tussen 1921 en 1935 is geregeld correspondentie geweest over de gebrekige onderhoudstoestand, waarbij de gemeente Ootmarsum het Engels van Beverfordefonds aanspoorde om beter aan haar onderhoudsplicht te voldoen. Bovendien werd gesommeerd om aan de noordkant van het pad een greppel aan te leggen zodat de afwatering zou verbeteren. Of daarbij een persoonlijk belang van wethouder Hulshof meespeelde, die langs het Hazelrot zelf een grote tuin had, is niet te lezen.

Met de komst van de woonwijk verdween ook de oorspronkelijke loop van het Hazelrot. Achteraf gezien een historische fout. In deze tijd zou men kiezen voor behoud van zo'n eeuwenoude route, maar destijds werd daar niet naar gekeken. Aanvankelijk liep het Hazelrot nog verder tussen de woningen Wortelboerstraat 11 en 13 en kwam dan uit op het 'Blekenpädke', waarvan een restant nog achter de woningen van de Wortelboerstraat ligt

(nr. 17 t/m 21). Toen Andringa (nr. 13) een garage naast zijn huis wilde bouwen kon hij deze grond alsnog kopen van de gemeente en daarmee verdween dus definitief de doorgaande route. Het deel tussen Wortelboerstraatz en Nieuwe Almelosestraat van het Hazelrot bleef als enige behouden. Boze tongen beweerden dat de afsluiting van de doorgaande route door het Hazelrot opzet was van wethouder, locoburgemeester en bakker Koopmans. De mensen uit Nutter zouden hierdoor via de nieuw aangelegde Parkstraat naar de stad moeten komen en dan vanzelfsprekend langs zijn bakkerswinkel. Dat zou kunnen leiden tot meer klandizie⁸. Of dit de werkelijke reden was voor het afsluiten van het Hazelrot is niet duidelijk, maar duidelijk is wel dat het verdwijnen van het oorspronkelijke Hazelrot gevoelig lag.

De stad werd volgeplakt met plakkasten met daarop de tekst: “Oh schone Hazelrot, wat wordt uw lot? Moet ge uit siepelstad vandaan, of is er nog hoop op uw bestaan. Siepels wordt allen wakker, anders is het voor de bakker.”

Park

Engels' tuin

Vanuit hun huis aan de Grotestraat kon de Hofmeijersfamilie via de Westwal naar haar grote tuin lopen. Halverwege het huidige voetpad tussen Westwal en Wortelboerstraatz, op de kruising met het oorspronkelijke Hazelrot en het ‘Blekenpădke’, stond een grote toegangspoort en begon Engels' tuin. Het gedeelte direct links achter die toegangsdeur was lange tijd de moestuin van de familie Engels.

Ooit zal een lid van de familie van Beverforde bedacht hebben dat de ligging van Engels' tuin uitnodigt om er een fraaie landschapstuin van te maken. Een landschapstuin was iets om mee te pronken, wellicht om ‘mee te doen’ met de rijken van die tijd. Een klein buitenverblijf was immers alleen weggelegd voor de welgestelden. Misschien werd daarvoor inspiratie opgedaan in een boek dat nog terug te vinden is in de bewaard gebleven boekencollectie van de familie.

Een boek uit 1737 met de titel *“Bijzondere Aenmerkingen over het aanleggen van prachtige en gemeene Landhuizen-Lusthoven-Plantagien en aenklevende cieraeden”*, doet op zijn minst vermoeden dat het aanleggen een serieuze aangelegenheid was. Helaas is niet bekend wanneer het boek is aangeschaft en daarmee een indicatie zou kunnen zijn voor de eerste aanleg van het park.

Op de eerste kadasterkaart van 1832 is al te zien dat sprake is van een park, voorzien van *‘water tot vermaak’*. Daarmee werd bedoeld dat het water geen economische functie had en daardoor in een andere belas-

⁸ Zie Jaarboek Heemkunde 2011: G. Broekhuis *“Een schoendoos vol herinneringen”* p.55

tingklasse viel. Ook de bebouwing van het theehuis is dan al te zien. Op een iets minder gedetailleerde kaart van zo'n vijftig jaar daarvoor, de Hottingerkaart uit 1789, is geen enkele aanwijzing te vinden voor de aanwezigheid van een dergelijk park. In een akte van hypotheekstelling uit 1798 wordt gesproken ver het *'Hazerots weideken met het medeken.'* Over een tuin of buitenverblijf wordt niet gesproken. Als dit inderdaad het terrein van Engels' tuin betreft, dan was toen nog sprake van een weiland en hooiland. Dat alles zou er op kunnen wijzen dat het park is aangelegd globaal tussen 1800 en 1830. De toenmalige eigenaar was Anthony Vosding van Beverforde, de laatste hofmeijer. In de administratie, voor zover bewaard, vond ik (nog) geen verdere aanwijzingen over de aanleg van het park⁹.

Overigens is in het park in 1944 een steen gevonden die afkomstig is uit de (kapel van de) commanderie. Het betreft een deel van een grafsteen van commandeur Schedelich. Het is niet ondenkbaar dat sloopmateriaal van de commanderie, die in de periode tussen 1810 en 1825 verdween, gebruikt is voor de aanleg van Engels' tuin¹⁰.

In 1833 vererfde het park naar de familie Engels. Er werd toen gesproken over *'een tuin op het Hazenrot met daarin zich bevindende getimmerten.'* In 1864 werd het in officiële documenten aangeduid als *'De groote tuin met*

9 In familiecorrespondentie van de heer W.J. Engels van Beverforde trof ik een verwijzing aan naar een steen met het jaartal 1702 in de Beverfordehof. Het is mij niet duidelijk of dit een verwijzing is naar Engels' tuin, of een verwijzing naar iets anders.

10 Deze steen ligt in het Openluchtmuseum.

tuinhuis en vijver'. Volgens een anonieme beschrijving die ik vond, zou het theehuis rond 1880 grondig zijn verbouwd¹¹. Er zijn meer aanwijzingen dat het park in die periode een verandering heeft ondergaan. Zo moet de grote mammoetboom in het park omstreeks deze tijd zijn geplant¹².

Op een oude foto uit ca. 1920 is te zien dat de monumentale grote eiken in die tijd nog geen volwassen bomen zijn. Een grootschalige vernieuwing van het park rond 1880 past bovendien in het tijdbeeld, waarin de (textiel) fabrikanten overal in Twente hun buitenplaatsen aanlegden.

Dat mr. W.J. Engels van Beverforde zich ophield in kringen van (textiel) fabrikanten en de nouveau riche van die tijd, blijkt bijvoorbeeld ook uit de keuze om zakelijke transactie te laten verlopen via het prestigieuze notariskantoor Jordens in Enschede, waar ook de grote fabrikanten hun zaken deden. Op welke wijze het park en het theehuis door de familie En-

Ootmarsum. "Meijershof zetel der vroegere hofmeijers".

gels werden gebruikt en onderhouden blijkt niet uit de stukken die ik heb geraadpleegd. Wel is te vinden dat er enkele knechten in dienst waren die allerhande werkzaamheden verrichtten.

Nadat in 1917 het park onderdeel werd van het Engels van Beverforde-fonds, werd het park niet officieel verhuurd. Archiefstukken bevestigen de verhalen die ik van diverse Ootmarsummers hoorde. Het park was in gebruik bij de heer Kip van Hotel Tubantia. Er werden geregeld dansavon-

¹¹ In een document zonder bronverwijzing wordt een verbouwing in 1880 genoemd.

¹² Deze boom heet officieel *Sequoiadendron giganteum*. Ook in Oldenzaal en Enschede zijn tussen 1880 en 1890 door fabrikanten voor het eerst mammoetbomen geplant.

den en concerten gehouden en hij zorgde ook voor onderhoud. Wandelaars konden op zondagmiddag een glas limonade kopen en zo was het park een plek om te genieten. Uit niets blijkt dat Kip voor het gebruik van het park betaalde; het gebruik werd gedoogd. Eerder vermeldde ik al zijn invloed en goede persoonlijke contacten met het bestuur van het Engels van Beverfordefonds. Dat verklaart mogelijk deze gang van zaken. Het onderhoud aan het park was echter zwaar onder de maat, getuige een pittige brief van de zojuist benoemde burgemeester Schimmelpenninck van der Oye in februari 1940. Hij vraagt het fonds om een bijdrage te leveren aan het behoud van het mooie landschap. Zijn woorden zijn duidelijk: *“De omheining is in een desolate toestand. Palen en prikkeldraad liggen tegen de grond, heggen zijn niet gesnoeid, de ingang staat er verfloos bij en het terrein ligt bezaaid met voorwerpen die eerder thuishoren op een mesthoop dan in een park.”* Het fonds reageert met de mededeling dat het park in gebruik is bij de heer Kip, maar dat deze het onderhoud onvoldoende ter hand neemt. Het fonds zal aandringen op verbetering. Het verbeteren van de toestand van de oude schuur is ook lastig, omdat het veel geld zal kosten.

Uitgezonderd de kap van vier essen en een spar, werd het onderhoud aan het park door perikelen van de Tweede Wereldoorlog kennelijk niet ter hand genomen. Direct na de oorlog bekommert de VVV zich over de gehavende toestand van het park en zorgt dat alles er weer ordentelijk uitziet. Toen het Engels van Beverfordefonds na de oorlog via de gemeente aanspraak maakte op een oorlogsschadevergoeding voor de schade in Engels' tuin, ageerde de VVV daartegen, omdat zij vond daar aanspraak op te kunnen maken vanwege haar werkzaamheden. Het zal de invloed van de burgemeester zijn dat de gemeente Ootmarsum vanaf 1946 huurder wordt van het park en de voorliggende weide, in ruil voor één gulden huur per jaar en het onderhoud. De kerkeraad en kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente zien dat niet zitten. Zij ontraden het fonds deze huurovereenkomst aan te gaan, omdat de katholieke invloedssfeer zo wordt vergroot. *“Engels' tuin, protestants bezit, kan langs deze weg dienstbaar worden gemaakt voor katholieke doeleinden. Een begin hiermee wordt al duidelijk gemaakt door de verkenners toe te staan een blokhut te laten bouwen. (..) Men heeft u zeker niet gezegd dat deze verkenners geen neutrale organisatie zijn maar een specifieke rooms katholieke.”* Ootmarsum was nog sterk verzuild en van een blokhut in Engels' tuin is het uiteindelijk niet gekomen. Deze werd in 1950 gebouwd aan de Moerbekkenkamp.

In 1947 zijn er opnieuw besprekingen gaande over de aankoop van (een deel van) Engels' tuin en in 1951 ligt er een akte om te passeren bij Notaris Kirch. Hierdoor wordt het mogelijk de Wortelboerstraat aan te leggen en wordt een tuin aan het Hazelrot verkregen.

Duidelijk is dat de gemeente Ootmarsum veel pogingen doet om grond van het fonds in handen te krijgen om stadsuitbreiding te kunnen realiseren. Uiteindelijk duurt het nog tot 1963 voordat de gemeente Ootmarsum definitief het park aankoopt. De gunstige prijs die de gemeente bedingt hangt samen met de bestemming. De grond is bedoeld voor een park en niet voor woningbouw. Mocht de gemeente toch overgaan tot bebouwing van Engels' tuin, dan kan het Engels van Beverfordefonds alsnog een hogere prijs claimen. De gemeente heeft ondertussen al plannen gemaakt voor het park, zo blijkt uit een inrichtingsplan voor het park dat in 1958 door de Heidemij is opgesteld. De rekening voor het ontwerp werd overigens door het fonds betaald. Maar ook de VVV heeft ideeën. In 1958 heeft zij het plan om het Los Hoes vanaf de Bielenbelt (Vasserweg) naar Engels'

Ootmarsum, Stadspark met vijver

tuin te verplaatsen. Dat zou door middel van een obligatielening gefinancierd moeten worden. Uiteindelijk gaat dat plan niet door en komt het Los Hoes op zijn huidige plek in het Openluchtmuseum.

Toen de nieuwe wijk vrijwel gereed was en de gemeente het park in handen had, werd veel aandacht besteed aan het onderhoud. In het voorjaar was het een bloemenzee als de bloembollen uitkwamen. De rozenstruiken werden keurig gesnoeid en ze bloeiden prachtig. De paden werden geharkt, het gras gemaaid en de perken geschoffeld. Het was kortom een oase van rust en genot. De buitendienstmedewerkers van de gemeente waren er wekelijks, zo niet dagelijks te vinden. De heren Kempers en de Winder hebben menig uur besteed aan de zorg voor Engels' tuin. Ze maakten

graag gebruik van het aanbod van diverse buurtbewoners om tussendoor een kop koffie te komen drinken en de laatste nieuwtje uit te wisselen. Bovendien was het gebruikelijk dat de aanwonenden het blad en de takken, die vanuit Engels' tuin in hun tuinen waren beland, aan de heren konden meegeven. Het was een gemoedelijke tijd.

In de jaren '90 wordt het park door de gemeente Ootmarsum omgevormd tot een soort bos. Paden verdwijnen en op de fraaie gazons worden bomen geplant. Daarnaast verdwijnen bijzondere boomsoorten om veelal plaats te maken voor beuken. Coniferen en hultststruiken verdringen de bloemen in de perkjes. Medio 2002 wordt het weiland op de hoek van Wortelboerstraat en Almelsestraat weer ingericht als hooiland en komen de orchideeën al snel terug. Het pad tussen de weilanden aan de Almelsestraat wordt verhard en voorzien van een (te smalle) brug. Aan de andere zijde wordt een grote houten bank geplaatst. Deze ingrepen maken het niet langer mogelijk om per auto of trekker door Engels' tuin te rijden tussen het Hazelrot en de Almelsestraat. Ik herinner me Geert Bekhuis als een vaste gebruiker van deze route, als hij onderweg was naar zijn vee in het weiland voor Engels' tuin.

Het park is ook een plaats waar (buurt)kinderen zich prima kunnen vermaken. Voetballen op het gazon, bomen klimmen, hutten bouwen of ver-

stoppertje spelen. Ik herinner me dat de buurtkinderen in de herfst hielpen om het gevallen blad te verzamelen. Ze hadden daarvoor overigens wel hun eigen verzamelplek, namelijk naast de trap van het theehuis. Als er voldoende blad was verzameld, sprongen ze vanaf de trap in de grote hoop bladeren. Het was een soort voorloper van het springkussen. 's Winters is het natuurlijk een mooie plek om te schaatsen en sleetje te rijden vanaf de heuveltjes. Alle kinderen uit de buurt hielpen om een gladde ijsbaan te maken vanaf de kleine heuvel, waardoor de slee kon doorglijden tot de Almelsestraat. Toen ik zelf ooit tijdens zo'n glijtocht tegen één van de zware veldkeien ben gebotst, heb ik nog wekenlang met een dikke blauw-gekleurde kin moeten rondlopen.

Rijksmonumenten

In Engels' tuin bevinden zich twee rijksmonumenten, het theehuis (soms ook tuinhuis genoemd) en een zandstenen bank.

Over de bouw van het theehuis heb ik nog geen historische bronnen kunnen vinden. Zoals hiervoor vermeld is het waarschijnlijk tussen 1800 en 1830 gebouwd. Gelet op de vondst van de steen uit de kapel van de commanderie, rijst de vraag of het tuinhuis deels uit materialen van de commanderie is gebouwd. Op een foto uit circa 1900 is te zien dat er ook een kleine aanbouw in de vorm van serre stond, aan de kant van de huidige Wortelboerstraat. De fundering hiervan was tot enkele jaren geleden nog te zien, maar deze is daarna verdwenen onder de aangebrachte bestrating. Het gebouw heeft geen jaartalstenen of andere aanwijzingen die informatie prijsgeven over het stichtingsjaar.

Enkele oudere Ootmarsummers wisten mij –uit de overlevering- te vertellen dat de vrouwelijke leden van de familie Engels overdag vaak te

vinden waren in hun tuinhuis. Na het vertrek van de familie uit Ootmarsum in 1906 kwam het huisje leeg te staan en werd al snel een opslagplaats voor brandhout.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het huisje in gebruik genomen als kantoor(tje) door de Heidemij. In 1950 stelt de gemeente voor om er een politieagent te laten wonen, dat zou vooral ook goed zijn voor et toezicht op het park. Mede op initiatief van politiemann Gerard, die in de aangrenzende Wortelboerstraat woonde,

Theehuis 2011.

komt er in 1961 een klein natuurmuseum op de begane grond van het huisje, voor-en-door de jeugd. Het is een aanzet voor het jongerenwerk in Ootmarsum, maar ook voor de natuurstudiegroep van Heemkunde Ootmarsum. Enkele jaren later vindt een grondige restauratie plaats onder toezicht van Monumentenzorg en wordt het maatschappelijk werk er gehuisvest. Toen het huisje weer leeg kwam te staan na vertrek van het maatschappelijk werk, werd er eerst een galerie ondergebracht, maar dat was van korte duur. Nu is het een dependance van het theehuis Dennenoord uit Vasse en het heeft daarmee een passende functie gekregen die bovendien eer doet aan de naam.

Langs de vijver in Engels' tuin staat een fraaie zandstenen bank. Deze bank is in 1939 geschonken door mevrouw Aberson-Volkers uit Zutphen. De bank stond oorspronkelijk op de veemarkt, zodat je vanaf de bank kon uitkijken op het geboortehuis van de moeder van de schenker, het huis op de hoek Denekamperstraat en Molenstraat¹³. Vanwege noodzakelijke aanpassingen voor het verkeer moest de bank daar wijken en werd overgeplaatst naar Engels' tuin.

Fraaie zandstenen bank aan de vijver.

Verdwenen schuur

Op de hoek Hazelrot en Nieuwe Almelsestraat stond tot 1944 een landbouwschuur. Deze werd bij het ontstaan van het Engels van Beverfordons als paardenstal verhuurd aan de firma van Vilsteren & co, die kunstmest maakte uit de fosforietknollen die rond Ootmarsum werden opgegraven. Later nam de heer Kip van Hotel Tubantia de huur over, voor de opslag van meubilair en andere materialen.

In 1941 wordt de bouwvallige schuur grondig gerestaureerd onder leiding van architect Baartman. De oproep van de burgemeester om iets te doen aan de onderhoudstoestand heeft dus navolging gekregen. Ook wordt duidelijk dat Kip zowel deze schuur als Engels' tuin al vele jaren in gebruik heeft, maar dat er geen rechtsgeldige afspraken aan het gebruik

¹³ Zie ook Jaarboek Heemkunde 1999, *Een bijzondere stadshoek, het Lingenhuis*, door Henk Eweg.

De vijver met op de achtergrond de landbouwschuur.

ten grondslag liggen. Er was een gedoogsituatie ontstaan en het lijkt erop dat enkelen nu van Kip af willen. Wellicht heeft dat iets te maken met de politieke oriëntatie van Kip. Zijn actieve rol als lid van de NSB maken hem ongeliefd bij veel inwoners. Nadat een commissie van het Engels van Beverfordefonds zich erover heeft gebogen, besluit men het gebruiksrecht van Kip niet zomaar op te zeggen. Kip mag gebruik blijven maken van Engels' tuin, maar kan voortaan nog slechts de helft van de schuur huren. De andere helft wordt voortaan door de gemeente gehuurd voor opslag. Kip betaalt 50 gulden, de gemeente het dubbele. Kort daarna plaatst Kip een groot reclamebord, maar dat vindt de het fonds niet goed. Er is gekissebis tussen het fonds, de gemeente en Kip. Opmerkelijk is dat kort daarop, op 16 november 1941 de schuur op last van de Duitse bezetter werd gevorderd. Het is zeer waarschijnlijk dat de

bezetter dit deed op advies van Kip.

Volgens een verhaal van Jan Essink kregen verzetsmensen in 1944 opdracht de schuur in brand te steken, omdat vermoed werd dat de Duitsers er materialen hadden opgeslagen¹⁴. Volgens het officiële onderzoeksrapport van de rijksrecherche, zou brandstichting niet de oorzaak zijn van de brand, maar is deze veroorzaakt door kortsluiting in de elektrische installatie. De schade bedraagt ca. zesduizend gulden.

Welk verhaal het juiste is zullen we niet meer achterhalen, maar het is niet ondenkbaar dat de politie de plaatselijke verzetsmensen een hand boven het hoofd hield. Van enkele Ootmarsummers die destijds bij de brand ter plekke zijn geweest hoorde ik overigens, dat zij gezien hebben dat er veel (vracht)autobanden in de schuur lagen opgeslagen.

De schuur wordt door het fonds niet herbouwd. Wellicht was dat een vooruitziende blik, want in de jaren daarna zou Engels' tuin als park geïn-

¹⁴ Zie bijv. Ootmarsum 1940-1945, Gustaaf Klaas e.a.

tegreerd worden in een woonwijk. Verdere bebouwing zou afbreuk doen aan de schoonheid van het park en aan de woonomgeving. Een oude put markeert nu als een stille herinnering de locatie van de schuur.

Vijver

De vijver in het park wordt van water voorzien door bronnen die onder het huidige Villapark liggen. De laatste jaren is de watertoevoer merkbaar verminderd, wellicht als gevolg van verdere drainage en verbeterde afwatering in het achtergelegen gebied. Het water wordt vervolgens aan de Wortelboerstraat afgevoerd naar het riool. In het verleden stroomde het water via een sloot terug naar de Almeloestraat. Er wordt beweerd dat de twee heuvels achter in het park zijn gevormd met het zand dat uit de vijver is gegraven. Hoewel dat niet onlogisch lijkt, heb ik hiervoor geen aanwijzingen gevonden.

Leilinden

Op oude foto's is te zien dat een deel van het park omgeven werd door leilinden. Een enkele daarvan is nog te vinden in het Hazelrot. Volgens oude kerkelijke voorschriften moesten plaatsen die als immuniteit bekend waren, omgeven worden door leilinden. Een bekend voorbeeld daarvan is het Plechelmusplein in Oldenzaal¹⁵. De indruk kan daardoor gewekt worden dat het park van oudsher een specifieke religieuze functie heeft gehad. De regionale geschiedkundige Ter Kuile meende -wellicht mede om die reden- dat de oorspronkelijke hof Ootmarsum gelegen had in Engels' tuin. Nu wordt algemeen aangenomen dat de hof heeft gelegen in de omgeving van het Hofmeijershuis. Toch blijft het een intrigerende vraag waarom Engels' tuin omgeven werd door leilinden.

Mevr. Wilbers in haar tuin aan het Blekenpădke. Op deze foto is nog te zien hoe Engels' tuin werd omringd door leilinden. Foto 1949

¹⁵ Een immuniteit was het gebied rondom een abdij, klooster, kathedraal of kapittelkerk waar slechts het kerkelijk recht van de betreffende geestelijke instelling gold. Deze gebieden vormden een soort eilandjes binnen de stad en hebben tot aan de tijd van Napoleon bestaan.

Ook voor het Theehuis staan twee grote linden. Het ligt voor de hand dat deze oorspronkelijk ook als leilinden de middagzon uit het Theehuis moesten weren. De vorm van de bomen doet vermoeden dat het oorspronkelijk leilinden waren. Op enig moment zal het onderhoud aan die leilinden gestaakt zijn en zijn het hoge bomen geworden.

Traditie

Een voor velen onbekend onderdeel van de Ootmarsumse paastradities, is dat de Poaskearls op 2e Pinksterdag gaan dauwtrappen.

Aan het einde van de kerkelijke paastijd verzamelen de Poaskearls zich daartoe van oudsher in Engels' tuin. Zoals veel paasgebruiken zijn omgeven met mysteries over hun bestaan en ontstaan, zo is ook deze tradi-

Tweede Pinksterdag: Poaskearls verzamelen zich in Engels' tuin als de dauw al lang is verdwenen; ook tradities veranderen!

tie niet duidelijke verklaarbaar. Wellicht heeft deze hofmeijersgrond oorspronkelijk toch een bijzondere kerkelijke geschiedenis, zoals hierboven beschreven.

Tenslotte

Aan de rand van een wijkje met het stratenpatroon van Parkstraat, Hazelrot en Wortelboerstraat ligt Engels' tuin. Een wijkje dat door haar ligging nauw verbonden is met de geschiedenis van de Hof Ootmarsum en de families van Beverforde en Engels. Het Engels van Beverfordefonds zou

de bezittingen van deze families moeten beheren, maar verkocht veel van haar bezittingen aan de gemeente Ootmarsum om woningbouw te realiseren.

Engels' tuin bleef gelukkig bewaard als park en levende herinnering aan de historie. Het park is een oase van rust en groen, met veel meer geschiedenis en verhalen dan ik hier kon beschrijven. Als er mensen zijn met informatie, foto's of ander aanvullingen, dan houd ik me van harte aanbevelen.

En tot slot nog die legende van 'het Engels jufferke'. Zij zou 100 jaar na haar dood, dus in 2017, terugkeren om te zien of haar bezit goed is beheerd. De eerste (en enige) vermelding daarvan vond ik in een boekje van Gustaaf Klaas¹⁶. Ik heb er nergens verdere aanwijzingen voor kunnen vinden en volgens mij is het dan ook een 'broodje-aap-verhaal', zoals dat zo mooi heet.

Mocht het jufferke onverhoeds toch komen, dan zal ze moeten constateren dat de beheerders van haar nalatenschap slechts een deel van haar oorspronkelijk bezit bijeen konden houden. Hadden die beheerders haar wens gerespecteerd en niets verkocht, dan had Ootmarsum er ongetwijfeld een stuk anders uitgezien!

Bronnen

Bewoners en voormalig bewoners van Parkstraat, Wortelboerstraat en Hazelrot

Archief mr. W.J. Engels van Beverfordefonds, onderdeel van de Overijsselsche Landbouwmaatschappij (HCO Zwolle)

Collectie Engels van Beverforde (Openluchtmuseum Ootmarsum)

Archief van de Hof Ootmarsum (Oudheidkamer Twente)

Archief VVV Ootmarsum

Canon van Ootmarsum, 2011, Vereniging Heemkunde Ootmarsum

De Hof Ootmarsum, 1984, Vereniging Heemkunde Ootmarsum

¹⁶ Ootmarsum toen en nu, 1972, Gustaaf Klaas, uitgeverij Witkam,

Ronald Grimberg

Gerhard Hendrik Engels

(1841-1928)

het verloren schaap?

In het vorige artikel vermeldde ik Gerhard Hendrik Engels als de naar Nieuw Zeeland vertrokken broer van Wennemar Jan Engels van Beverforde en Antonia Hendrika Engels. Na een studie in Schotland vertrok hij al als 23-jarige naar Nieuw Zeeland om daar zijn geluk te beproeven. En niet zonder succes!

Mijn vader, Frans Grimberg, weet te vertellen dat zijn vader, Jan Grimberg (1887-1963), op jonge leeftijd een aantal keren door de familie Engels is benaderd om mee te gaan naar Nieuw Zeeland. Hij zou dan moeten werken op een schapenhouderij. De familie Engels woonde tegenover de bakkerswinkel van de familie Grimberg in de Grotestraat en zij kenden elkaar dus goed. Mijn grootvader was de enige zoon en werd daarom geacht het

familiebedrijf voort te zetten, dat bestond uit bakkerij en boerderij. Er was dus geen enkele sprake van dat hij zou meegaan naar Nieuw Zeeland, maar volgens de overlevering had hij dat wel graag willen doen. Hij was in zijn hart meer boer dan bakker en zou graag het avontuur zijn aangegaan. Wellicht ook gelokt door de mooie verhalen en het aanbod dat, als hij na een tijdje tot de conclusie kwam dat hij terug wilde naar Ootmarsum, hij de bezittingen van de familie Engels in Ootmarsum zou verkrijgen. Dat laatste aanbod zal niet serieus zijn geweest

Jan Grimberg Sr.

als je het vervolg leest van het levensverhaal van Gerhard Hendrik Engels.

Gerhard Engels startte in Nieuw Zeeland een grote schapenhouderij. Hij was een van de pioniers die heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van het land, specifiek in het district Manawatu. Hij vocht in het leger tijdens de 2e Maori-oorlog (1860-1870). Al vrij snel daarna had hij een rol in het

lokale bestuur. Die bestuurlijke rol groeide uiteindelijk uit tot bijvoorbeeld vertegenwoordiger van Nieuw Zeeland bij het 'Royal Colonial Institute' in Londen in 1913.

In 1921 was hij vermoedelijk voor de laatste keer in Nederland. Terwijl het bestuur van Engels van Beverfordefonds hem toen zocht via de ambassades van Nieuw Zeeland, Engeland en Amerika, verbleef hij dichtbij, maar zocht nadrukkelijk geen contact. Hij had kennelijk niet veel meer met Ootmarsum en de nalatenschap van zijn broer en zus. Wel bezocht hij familie in Almelo en Vriezenveen. Dat bleek tijdens een proces in 1929 voor de rechtbank in San Francisco. Een jaar na zijn overlijden bleek dat (verre) familieleden onder leiding van zijn achterneef Lambert ter Brake uit Vriezenveen, probeerden aanspraak te maken op zijn nalatenschap⁵³. Deze nalatenschap werd geschat op het niet geringe bedrag van circa 200.000 Amerikaanse dollars. Gerhard Engels had dus goed geboerd. Twaalf dagen voor zijn overlijden op 28 april 1928, ondertekende Gerhard Engels zijn testament, waarin hij al zijn eerdere testamente verwierp en zijn bezittingen naliet aan zijn Nieuw Zeelandse vrienden, de heer en mevrouw Gray. De familie uit Nederland refereerde tijdens het proces aan zijn bezoek aan Nederland in 1921 en vond dat hij zijn herziene testament niet met volle bewustzijn had getekend. De rechters in San Francisco deelden die mening niet en de familie kreeg dus niets. De familie wist kennelijk van het bestaan van een eerder testament uit 1913, waarin Gerhard Engels zijn zus, 'het Engels Jufferke' als enig erfgenaam had benoemd. Vanwege haar overlijden in 1917 zag de familie kansen om aanspraak te maken op zijn vermogen. Maar de rechtspraak in San Francisco besliste dus anders.

Het proces biedt een kleine blik op het leven dat Gerhard Engels leefde. Hij werd een zonderling figuur genoemd die was verstoten door zijn familie. In zijn laatste levensjaren was hij een nors en moeilijk toegankelijk man geworden. Ook blijkt dat hij tijdens z'n leven vaak verwees naar een mislukte romance tijdens z'n jonge jaren. Hij bleef ongehuwd en zonder nakomelingen. Bovenal blijkt dat hij een intellectuele en ondernemende man was, altijd netjes gekleed en met een enorme talenkennis. Hij sprak o.a. Engels, Frans, Italiaans en Russisch. De laatste jaren van z'n leven verbleef hij een groot deel van het jaar in San Francisco (Californië, Verenigde Staten), vanwege het aangename klimaat en de Amerikaanse manier van leven. Hij reisde veel en bezocht geregeld Engeland, Parijs, de Franse Riviera en Algiers (Algerije), maar ook tal van andere oorden.

Kortom een man van de wereld, voor wie Ootmarsum en Nederland te klein waren en die z'n schaapjes op het droge had.

Theo Oude Elberink

Oprichting van de tennisvereniging

Zo eenvoudig ging dat

Je zou verwachten, dat anno 2012 door de zeer sterk verbeterde technische communicatie de besluitvorming veel sneller zou gaan, dan pakweg een halve eeuw geleden. Maar als we de recente gebeurtenissen rondom het nieuwe tenniscomplex bezien, dan roept dat toch een boel vraagtekens op. Ja, er was toen wel telefoon, maar die had nog niet iedereen. De voortgang was toen nog blijven steken bij tante Post. De tegenwoordige technische communicatiemiddelen waren er niet. Dus veelal was de mondelinge communicatie de snelste oplossing. Maar we hadden nog een heus stadhuis met voor huidige begrippen een zeer klein ambtenarenapparaat en daardoor was er voor zo'n kleine gemeenschap al snel een goed persoonlijk contact.

En zien we nu de lange en moeilijke procedure van de tennisclub over de nieuwe tennisbanen, dan komen we tot de conclusie, dat het vroeger toch niet zo gek was. De oprichting van de tennisclub en de realisatie van de tennisbanen ging toen op een snelle en eenvoudige manier, die nu niet meer voor te stellen is.

Het prille begin

Ootmarsum had in de jaren vijftig van de vorige eeuw bij het Blokhuis-Rolink, nu Landmarke geheten, al een tennisbaan waar naast de gasten ook Ootmarsummers gebruik van konden maken.

Uit mijn jeugd herinner ik mij nog de familie Budde.

In begin jaren zestig pakten ook Bert van Zuilekom, Joke en Willemien Bloemen, Thea Verhulst en ondergetekende deze edele sport op. En dus werd er getennist bij Blokhuis-Rolink op de betonbaan. Gasten hebben we er niet zien spelen, ook toen was de grijze golf in Ootmarsum blijkbaar al aanwezig. Bert kende, als student Engels, de vreemde telling die bij deze sport hoorde. Lessen konden niet worden genomen, dus ieder probeerde op zijn eigen manier het spel meester te worden.

Onderhoud kreeg de baan niet, zodat de ondergrond veel mankementen vertoonde. "Maar", zei Bennie Rolink, "als jullie een vereniging oprichten, zodat meerdere mensen betalen, wil ik de baan wel verbeteren". Er reeste ons niets anders dan een poging te wagen. In de vergadering waren een twintigtal geïnteresseerden aanwezig, waaronder Bert en Minie Kroep en Ton van Essen, die later nog een belangrijke rol zouden gaan spelen. Het merendeel was, zoals dat vroeger werd genoemd, toch wel import. Echter het was voor Bennie Rolink niet goed genoeg en de tennisvereniging in

oprichting ging een slapend bestaan leiden en was in feite ter ziele, zonder enig resultaat te hebben geboekt. Dat was ook niet zo verwonderlijk.

Maar onverwacht kwam ineens de realisatie.

Burgermeester Grotenhuis, die zeer op zijn plaats was in Ootmarsum en veel initiatieven aan de dag legde, vroeg mij een keer of ik met een tennisclub was begonnen. De zaak uitgelegd en burgemeester Grotenhuis was snel en duidelijk. Als de tennisclub alsnog zou worden opgericht, zou hij zorgen voor tennisbanen. We wisten niet wat we hoorden, maar met onze jeugdige overmoed gingen we aan de slag.

Nu werden de zaken groter aangepakt, dat kon ook, omdat er een vooruitzicht geboden kon worden. Met hulp van Jan Lutikhuis en Ben Morshuis werd 'Ootmarsum' benaderd. Overigens beide heren hebben nooit op de tennisbaan gestaan, maar vonden het voor Ootmarsum zeer belangrijk.

Kort en goed er kwam voldoende respons. In tegenstelling tot nu werd toen snel een bestuur gevonden. Daarvan maakte voornoemde Bert Kroep als penningmeester deel uit. En zowaar in het voorjaar 1969 was de officiële opening van de tennisbaan aan De Gliphak. Ton van Essen begon de eerste tennislessen te geven.

Tennisbanen aan de Gliphak.

Ja, zo simpel ging het toen!

Even achterom kijken is soms goed. En als je dan de toenmalige sportaccommodaties vergelijkt met hetgeen anno 2013 aanwezig is, dan pas merk je de toch wel geweldige inspanning die vaak ook met hulp van de burgerij gedaan is. Eenieder kan constateren dat het goed zat in de oude Gemeente Ootmarsum, al moesten zowel bij de renovatie van het zwembad als de bouw van de sporthal de inwoners zelf over de brug komen en werd ook de voetbalclub bij de realisering van de nieuwe accommodatie aangesproken.

Gemakkelijk ging het dus niet. Maar de gemeenschap, hoe klein dan ook, ging ervoor.

Die goede oude tijd?

De tennisclub en het sportcomplex aan de Gliphak

Op 6 mei 1968 werd op een avond in Hotel van der Maas opgericht de Ootmarsumse Tennisvereniging met 60 leden en Bill Deinum als voorzitter, want de tennisbanen op de Kuiperberg zouden spoedig gereedkomen.

De aanleg van de twee harde banen door de gemeente in eigen beheer

Kampioenschap 1969

Vlnr.: Bill Deinum, Margot Wegdam en Jos Steinmeijer.

vergede meer tijd, waarna een Belgisch bedrijf de toplaag aanbracht. Pas begin 1969 werden deze officieel geopend. Hoewel de accommodatie niet perfect was waren de leden er blij mee en namen de ongemakken voor lief. Er waren geen zitplaatsen, alleen 2 paaltjes met een plank erop, nogal gammel, zodat Tonnie Deinum al gauw ondersteboven ging. Ook een oefenmuur, verlichting en een clubgebouw ontbraken. Als voorlopige oplossing werd gebruikt een mobiele bouwkeet (Pipowagen genoemd). Daaraan zijn leuke herinneringen verbonden. Tijdens een koud weekend werden onderlinge

wedstrijden gehouden, waarbij de spelers zich in de bomvolle keet regelmatig gingen warmen en wat drinken (vooral Jägermeister was in trek). Na het 'keetfeest' wilde een lid op zijn fiets springen, maar kwam in de braamstruiken terecht. Later kreeg de club een gedeelte van het houten paviljoen 'n Kotten van de midgetgolf in gebruik waarbij een opslagplaats voor drank en de brommer van Ben Veldboer, als enige kleedruimte moest dienen. Het was behelpen en dat was "gen zat ett'n", zoals men zei.

Omdat de ondergrond van de tennisbaan niet goed was groeide er later onkruid doorheen. Maar ook het ledental groeide en daarom drong de tennisclub jarenlang bij de gemeente aan op de aanleg van een derde baan, met verlichting en kleedruimte. In 1972 kwam er noodgedwongen een ledenstop. 30 januari 1973 werd een derde baan afgewezen (te duur). Wel kwam er verlichting voor 1 baan. De naam van de club werd gewijzigd in Tennisclub Ootmarsum (TCO).

Een trouwe bezoeker bij de jeugdcompetitie op woensdagmiddag was de hond van de familie Haarhuis, die getooid met een rode zakdoek de banen opliep tussen de spelers en ballen wegpakte. In 1974 werden de banen door de Tennisbond afgekeurd, maar opknappen en verven vond de gemeente niet nodig. TCO vroeg toen vergeefs de banen aan haar over te dragen voor een symbolisch bedrag en drong nogmaals aan op een oefenmuur. Die kwam er dat jaar, maar nog geen derde baan. Daarom kwam in het voorjaar weer een leidenstop. De club telde inmiddels meer dan 400 leden. Voor de jeugd werd wegens ruimtegebrek uitgeweken naar de betonnen baan in Agelo, die via Wil van Kerkhoff gehuurd werd van de apotheker Nieuwenhuis...waarbij men wel een bezem moest meenemen om eerst de keutels van de daarop vrij lopende schapen op te vegen. Voor de competitie moest vaak worden uitgeweken naar Rossum en de Holtweijde te Lattrop. Maar gelukkig werd eind 1975 besloten de twee banen te vervangen door poritopbanen en een derde baan aan te leggen, die het jaar daarop gereed kwam met verlichting voor 2 banen. Het houten paviljoen 'n Kotten brandde af en werd in 1977 herbouwd maar zonder kleedruimte.

Op de gemeenteraadsvergaderingen van 11 februari en 30 maart 1976 werd heftig gediscussieerd over het verlenen van een krediet voor herstel en uitbreiding van het tenniscomplex. Voor een vierde baan was het nodig een strook grond te kopen van de aangrenzende weide, maar de eigenaar verlangde daarvoor 15 gulden per m² hetgeen wethouder Bloemen veel te veel vond (niet meer dan 3 gulden) omdat hij vreesde dat dit de gemeente bij latere aankopen veel geld zou kosten. Daarom werd voorgesteld een veel duurdere betonnen keermuur aan te leggen, waar de gemeenteraad wederom tegen was. Doordat een lid van de tennisclub het verschil bijbetaalde, kon de aankoop en dus de aanleg van vierde baan doorgaan, die in 1980 gereed kwam met verlichting voor alle banen. Inmiddels werd gestart met de bouw van een eigen clubgebouw, dat op 8 april 1978 werd geopend door wethouder Veldboer. Er werd geen horecavergunning verleend, zodat de leden de consumpties moesten betrekken van 'n Kotten. In 1983 werden alle banen van een nieuwe coating voorzien.

De tenniskampioenen van 1973: vlnr Hans van Zuilekom, Wil van Kerkhoff, Margot Wegdam en Harrie Oude Elberink.

Naast de competitie en de clubkampioenschappen werden er vele gezelligheidstoernooien o.a. met inzet van joker, recreantentoernooi, snerttoernooi (met worst) en thuisblijverstoernooi georganiseerd, alsook een laddercompetitie waarbij een speler een hogere speler mocht uitdagen.

In 1984 behaalde Hans van Zuilekom zijn 25e titel bij de clubkampioenschappen, Margot Wegdam won vele malen de titel bij dames enkel en dubbel (dit samen met Wil van Kerkhoff). Toen eenmaal (de oudere) Henk Steinmeijer i.p.v. Hans kampioen enkelspel werd heette dit: eindelijk doorbraak van de hegemonie van de jeugd!

Bill Deinum en Gerard Wortelboer, die beiden 10 jaar voorzitter waren, en Margot Wegdam na 12 jaar secretariaat werden tot erelid benoemd.

In 1989 verving Berecon de 4 harde banen door 6 kunstgrasbanen, waarvan TCO via de gemeente 4 banen huurde en tijdens de piekbezetting

Ontspanning na de inspanning.

een 5e baan van Berecon. Het paviljoen 'n Kotten werd zodanig uitgebreid dat dit dienst kon doen als clubgebouw voor TCO, met kleedruimte in de kelder. Het eigen clubgebouwtje van TCO werd daarna weer afgebroken.

De gemeente sloot een deal met Berecon, droeg het complex over in eigendom, maar huurde dit weer van Berecon en verhuurde de tennisbanen vervolgens door aan TCO, waarvan Berto Eertman thans voor de tweede maal voorzitter is.

De heer Chris Ploeg verwierf het totale bezit (midgetgolfterrein, paviljoen en tenniscomplex) en zegde in 2011 de huur van het tenniscomplex op, omdat hij daaraan een andere bestemming wilde geven. In de loop van 2012 zijn al deze voorzieningen verdwenen en is het gehele terrein kaal geworden. Waarschijnlijk zullen liefhebbers van tennis en midgetgolf hun fraaie plekje en hun uitje daar missen.

Inmiddels zijn er bij de voetbalvelden van KOSC aan de Alleeweg drie nieuwe tennisbanen aangelegd, met verlichting en oefenmuur, maar nog geen clubgebouw, kleedruimten en geschikte voorziening voor toeschouwers. Maar wellicht komen deze er spoedig.

“Het achterland van Ootmarsum”

De Postelhoek en de Ottershagen

Deze titel is zeker niet denigrerend bedoeld. Maar voor het gevoel van de bewoners hoorde men bij Ootmarsum. Natuurlijk hoorde dit gebied bij de gemeente Denekamp. Maar daar kwam men niet zo vaak. Er werd gekerkt te Ootmarsum. Daar werden de boodschappen gehaald. Daar gingen de kinderen naar school. In Denekamp kwam men alleen om familie te bezoeken, om een pasgeboren kind of een overlijden van een dierbare aan te geven.

Terwijl de Postelhoek in de jaren '40 behoorlijk van wegen was voorzien, was de Ottershagen in die tijd bijna soms een ontoegankelijk gebiedje. De weinige families die er woonden moesten in de herfst en winter vaak door de diepste modder ploeteren om de "Stad " te bereiken. In het voorjaar was het een domein van de grutto's, wulpen, wilde eenden en kievieten. Ook zag je in de winter op de heide nog een koppel van 8 korhoenders die in het voorjaar weer uit elkaar

Hollander Graven in de Ottershagen. Foto 1946

gingen om eieren te leggen en te broeden. Iedere dorpling of stadgenoot zou met zijn vinger naar het voorhoofd hebben gewezen als men hem of haar had verteld, dat er een tijd zou komen dat men tonnen zou uitgeven voor een paar korhoenders op de Sallandse Heuvelrug.

De Postelhoek en De Ottershagen waren aparte wereldjes, waar in de zomer op sommige plaatsen duizenden kikvorsen luid kwaakten. Waar je in de winter van 1947 verre schaatstochten kon houden over de Hollandergraven.

Het was er vaak gemoedelijk. Zo kon het gebeuren dat je ergens hielp bij de roggeoogst. De schoven moesten gebonden worden en het was zwaar

werk. Dan zat je 's middags in de keuken te eten en ineens kwam er een varken van buiten naar binnen om eens te kijken of er daar nog iets te halen was. En aan het einde van de week was je doodmoe. Dan kon je soms met de beste wil van de wereld 's zondags je ogen niet open houden tijdens de preek. Natuurlijk begrepen de pastoor of de kapelaans dat niet. Maar hun taak was ook heel anders!

De bewoonde wereld begon pas bij café ten Dam. Daar was de straatweg. De Ottershagen kende alleen maar een zandweg met diepe kuilen. Zelfs geen fietspad. En heel veel gebeurtenissen van ons jonge leven speelden zich op die straat af. Daar gingen we samen met een grote horde kinderen naar school. Niemand fietste. Zelfs veel ouderen hadden geen fiets, want die waren vaak afgepakt door Duitse soldaten. En fietsbanden waren helemaal niet te koop.

Zo kon het gebeuren dat een man op een fiets zonder banden door Ootmarsum reed. Het geluid van de velgen op de kinderkopjes was op een paar honderd meter te horen. En toen hij bij het gemeentehuis door de bocht kwam rinkelde hij met de bel, want het was zondag en een grote groep ging naar de kerk. Iedereen stond krom van het lachen.

De straat was in die tijd nog een veilig gebied. Behalve de tractor van Jan-nink met zijn gietijzeren wielen die in een warme zomer streepjes op het asfalt na liet, zag je alleen paarden – met – wagens, zoals bijvoorbeeld de melkwagen van opa Steggink (De Kes) die de melkbussen van het Springendal naar de melkfabriek in Ootmarsum bracht.

Vaak dommelde hij in op zijn kar. Maar dat kon toen nog geen gevaar. Het

De melkwagen van opa Steggink "De Kes".

paard, dat relatief even oud was als de baas, wist na jarenlange dienst zelf wel de weg.

Hier en daar sneuvelde er wel eens een ruit van een kippenhok want de jeugd had gevaarlijke katapulten. En natuurlijk werd er het nodige afgevochten. Soms werd er met paardenvijgen gegooid, die er overvloedig op de weg lagen.

Zo af en toe zag je iemand van de gemeente met een bakfiets deze bij elkaar vegen en opruimen. Nog altijd is me bij gebleven dat we met een groepje kinderen een heel kippenhok hebben verplaatst en het op de weg hebben gezet. De eigenaar bleek deze daad niet te waarderen en haalde verhaal bij de ouders.

Er was een enorme afstand tussen jongens en meisjes. Jongens gingen naar de jongensschool. Een andere naam kende men niet. De meisjes naar de meisjesschool die geleid werd door de zusters van "Maria Ad Fontes." We keken in die tijd wel eens over de omheining van de meisjesschool en zagen de meiden dan hinkeperken of touwtjespringen en vonden dat maar een flauw gedoe. Onze school kende aan het einde van de oorlog 8 klassen.

Sommige kinderen gingen al eerder van school af. Die studeerden verder op de Mulo of H.B.S. of het Lyceum. Maar anderen maakten de 8 klassen af en gingen dan direct aan het werk. De een werd bakkersknecht, een ander boerenknecht en een derde ging in de leer bij een metselaar of timmerman.

Schoolfoto van Jan en Henk Oude Vrielink, gemaakt achter de jongensschool.

We hoorden wel eens dat er scholen waren waar de jongens ook een juf-frouw als leerkracht hadden. Maar zoiets konden we ons niet voorstellen. Wij hadden alleen maar meesters zoals de heren Neep, Arends, “de Kraai” (zijn werkelijke naam ben ik vergeten) en Vogelsang. “De Kraai” had 's morgens vaak een rotbui en gaf dan aan iemand al 50 strafregels voordat we in de klas waren.

Klas van de jongensschool net na de oorlog.
Jongen links voor met witte blouse Ben Wassink en erachter Jan Oude Vrielink

En natuurlijk kwamen er kapelaans die godsdienstles gaven. De meester overhoorde altijd de catechismusvragen. Met de kapelaans konden we ons wel verbonden voelen. Zij gingen op een joviale manier met de kinderen om. Er was er één die altijd op de voorste bank zat en die een sjekkie draaide. En als je bij de verkennerij was, dan ging de kapelaan met je mee op kamp. Zij waren de lagere adjudanten van Onze Lieve Heer en daarom in de biechtstoel ook gemakkelijker benaderbaar. In de hoogste klas werd godsdienstles gegeven door pastoor Scheepers. Het lesgeven ging hem slecht af maar niemand die daar misbruik van maakte, want de meester stond achter in de klas en o wee degene die ook maar een beetje de rust verstoorde of niet oplette. Die kreeg er na de les ongenadig van langs. Ik heb nooit begrepen waarom er van onze school zoveel kinderen naar het seminarie gingen om priester te worden. Er werd niet apart reclame voor gemaakt zoals in andere plaatsen. En toch werd er bijna elk jaar een pater of wereldheer plechtig ingehaald. Wel herinner ik me dat meester Arends er wel eens over sprak.

Het was een tijd waarin een schoolkameraad rustig de kamer binnenkwam als je de rozenkrans bad en ook neerknielde achter de lege stoel. Een tijd waarin we bij een overlijden ons nog verzamelden op de deel om daar de ellenlange rozenkrans te bidden. Paarden gekleed met een grijze deken trokken de koets met de overledene naar het kerkhof. Een huwelijk werd heel vaak in de boerderij gevierd. Dan werd er een muzikant besteld, die op de trekharmonica speelde. De tap stond op de plek waar in de winter de koeien stonden. Mannen konden kiezen uit jenever, cognac of bier. En de vrouwen tussen boerenjongens en “rood” (bessenjenever).

Hendrik ten Dam zou zich geen raad hebben geweten als hij zoveel vakantiegangers op zijn terrasjes had gekregen als nu het geval is. In die tijd kwamen er af en toe een paar biljarten. Voor anderen was het een plek om elkaar te ontmoeten en een neutje te drinken. En soms was er ook een eenvoudig feest, een familie die het 25- jarig huwelijk vierde of een ander heuglijk feit.

Voor de meeste mensen in onze omgeving bestond de vakantie hoogstens uit een dagje uit bijvoorbeeld het Lutterzand. Nog hoor ik een jonge vrouw vertellen dat zij een week in Scheveningen was geweest en in korte broek over het strand had gelopen. "Heeft dat mens niets anders te doen", was het commentaar.

Wat mezelf betreft

In augustus 1948 verliet ik mijn vertrouwde leven en omgeving om te gaan studeren aan het Klein Seminarie te Apeldoorn. Toen waren er nog meer dan 400 leerlingen. Nu is het een politieschool geworden. Daarvoor had ik in juni al toelatingsexamen gedaan. Ik hoopte eigenlijk dat ik zou zaken voor het examen want bij nader inzien was het maar niets, zolang van huis uit het gezin en met een heel andere levenswijze. Gelukkig was er een open sfeer. Bijna alle leraren waren priester o.a. dr. Elferink, die Grieks gaf en die nog in Ootmarsum kapelaan was geweest. Misschien had ik bij hem daarom toch nog een streepje voor.

Wanneer ik dan in de vakantie thuis kwam, was ik voor de jongste gezinsleden een vreemde, waar ze voor terugdeinsden. Pas na een week waren ze gewend.

Een heel vervelende opdracht vond ik altijd om het rapport van het seminarie te laten zien aan pastoor Scheepers. Niet omdat het zo slecht was (vond ik zelf), maar om de kille manier waarop hij met ons omging. Pastoor Scheepers was ook pastoor geweest in Vroomshoop, een veendorp, waar de meeste mensen het voor de oorlog niet best hadden. Hij had zich daar thuis gevoeld. Had met hen meegeleefd en was zeer sociaal. Kortom een goede herder. Maar hij ging niet gemakkelijk met mensen om. Zo herinner ik me dat ik een keer om half negen bij de pastorie aanbelde waar Kaatje me binnen liet. Toen moest ik tot kwart over negen wachten voordat de

pastoor verscheen. Ik stond op en probeerde een hand te geven, maar kreeg meteen een pets over mijn hand met de woorden: "De meerdere geeft het eerst een hand!" Ik had weer iets geleerd! En toen hij het rapport inkeek en zag dat een bepaald vak vorig seizoen nog een 8 had opgeleverd en nu een 7, smeet hij het rapport op de grond en ging zwijgend weg. Ik bleef verbluft achter met de gedachte "Het zal toch niet in elke pastorie zo zijn!" Het was in ieder geval niet inspirerend om priester te worden.

Wat dat betreft was zijn opvolger pastoor Schweigmann veel beminnelijker. Je voelde je bij hem op je gemak en durfde jezelf te zijn.

Wanneer mensen vroegen wat de oudste zoon deed, dan kregen ze vaak te horen; "Den leart ". Dan wist men wat dit betekende: priester worden. Alsof alle andere jongeren op middelbare scholen of de universiteit niet leerden. En later, toen ik in Huis ter Heide de filosofie had gehad, kreeg ik het zwarte pak aan en het boordje om. "Hij is al in de klear", werd er dan gezegd. Alsof je dat daarvoor niet was.

Zo gingen de jaren verder. We kregen theologie in Driebergen waar we ook

Neomist Jan Oude Vrielink, pastoor Schweigmann en zijn trotse ouders.

tot subdiaken en diaken werden gewijd. En tenslotte volgde dan de priesterwijding op 24 juli 1960 in de kathedraal te Utrecht. Het begin van een heel ander leven. Het ging allemaal in een roes: de wijding, de intocht in een open landauer te Ootmarsum. Het was de gewoonte dat de vader van een pas gewijde priester een hoge hoed droeg. Ik vond dat heel potsierlijk bij mijn vader die altijd een pet droeg. Er waren erehagen voor de kerk, in Oud Ootmarsum en bij ons thuis.

De Ottershagen tot aan ons huis was feestelijk versierd. In Oud Ootmarsum sprak buurman Peters en bij ons thuis Hendrik Bonnes. Zij waren waarschijnlijk minder zenuwachtig dan ikzelf. Ik heb hen bewonderd en kreeg van de buurt een nieuwe fiets. En dan te weten dat deze plechtigheden zich bijna elk jaar voordeden in Ootmarsum. Wat een verschil met het kerkelijk leven in deze tijd. Het diner werd gehouden bij de zuster van Onze Lieve Vrouw op de Oostwal. Dat was hun bijdrage aan het feest.

Augustus 1960 - december 1961

Toen volgde het kapelaanschap in Harmelen, een plaats achter Utrecht. Pastoor Schweigmann (een naamgenoot van de pastoor in Ootmarsum)

Impressies van de feestelijke intocht. Foto's Juli 1960

haalde me vanuit Utrecht op in een taxi.

Hij deed zijn naam eer aan want hij was heel zwijgzaam. Onder het eten zei hij hoogstens een paar keer "ja" en een keer "nee" en dat was het dan wel. Veel mensen zagen er tegenop als hij op bezoek kwam, want men kon het gesprek met hem niet gaande houden. Nog herinner ik me de vraag van een parochiaan, "Mag u ook al een boordje dragen?" Ik leek blijkbaar jong en inderdaad was ik nog zo groen als gras. Ik had het gevoel dat de parochianen mij meer leerden dan ik hun.

December 1961 - augustus 1965.

Nu volgde een functie als kapelaan in Slagharen. Bembooms ponypark was toen in opkomst. Vaak moesten er lange ritten gemaakt worden op de brommer, want de parochie strekte zich uit tot voorbij Gramsbergen, Hardenberg, Lutten en Schuinesloot. Het jaar 1962 met zijn koude winter is me wel bijgebleven! Een parochie waar je als kapelaan veel contact had met de jeugd: Jong Nederland, de Katholieke Arbeidersjeugd, katholiek jeugdwerk, die dansavonden organiseerden.

Augustus 1965 - mei 1976.

Mijn standplaats als kapelaan werd IJsselstein. Het was eerst wennen aan de directe manier waarop men hier de dingen zei. Aan de manier van omgang. Aan de godsdienstlessen, die gegeven moesten worden. Maar je werd erdoor gevormd. Het waren gelukkige jaren om met blijdschap op terug te kijken.

Van mei 1976 - juli 2005

In die tijd was ik tenslotte pastoor in Wierden. Bijna 30 jaar. Vele kinderen, die ik eerst gedoopt heb, mocht ik later ook weer trouwen. En soms ook nog weer een kind van hen dopen. Je raakt met zo'n parochie vergroeid. Er was een heel warme sfeer onder elkaar en je kon als pastoor jezelf zijn.

Je maakte gezinnen mee van geboorte tot dood. En eerlijk gezegd moet ik toegeven dat ik meer Wierdenaar ben dan Ootmarsummer. Maar wees ervan overtuigd dat Ootmarsum een bijzonder plekje heeft in mijn hart. Men voorspelde dat ik met mijn pensioen in een diep gat zou vallen, maar dat gat heb ik nog steeds niet ontdekt. Het is fijn om in parochies te assisteren en niet meer de verantwoordelijkheid te hebben.

De 21e eeuw.

Je droomde als kind hoe het dan zou zijn! Soms heb ik het gevoel dat er een wervelstorm over Ootmarsum en omgeving is heen gegaan. Ook over het kerkelijk leven.

Kleine winkeltjes zijn verdwenen. Kunstgalerijen veroverden Ootmarsum. De melkfabriek moest net zoals andere fabrieken sluiten. Het zusterklooster is een leeg gebouw. Veel vakantiegangers bevolken de straten en bewonderen het oude stadje. De moerassen met wild gras, waar je de vingers aan kon snijden, zijn er niet meer. Maïsvelden zie je in plaats van rogge. Het karakter van Ootmarsum, de omgeving en het kerkelijk leven is veranderd. Parochies zijn samengevoegd. De pastorie is een kerkelijk centrum geworden, want een eigen pastoor is er niet meer. Pas gewijde priesters worden niet meer plechtig ingehaald. Maar gelukkig, de oude kerk staat fier overeind. De nauwe straatjes en eeuwenoude huizen zijn gebleven.

Zoals onze ouders moesten wennen aan de 20e eeuw, zo moeten wij wennen aan de 21e eeuw. De 20e eeuw bracht naast een vreselijke wereldoorlog ook veel goeds. Ook de 21e eeuw zal wel een mengeling zijn van goed en kwaad.

't Blauwe deampke

Gespann'n tuur'n boer Bearnd, stoand in 'n niendeur, oawer 'n Aogetheres. Het was in 't zommer van 1667 en niendeur stun waag'nwied los, zelfs 'n stiepel stun nig in zien gat, want ze hadd'n net 'n groot voar row binn'n haald. Noa alle ellende deur de oorloog'n met 'n bisschop van Meunster en ziene plunderende soldaat'n, eerst van 1665 tot 1667 en doarna van 1672 tot 1675, hoow'n hee noe eindeluk gèn schrik meer te hebb'n, dat hee 't grötste deel van de oogst an plunderende soldaat'n of mos stoan. Dit feit mos dan ok, volgens Bearnd, vierd wöd'n. Doarum was hee met peerd en waag noar Oatmössche goan um doar, veur 't feest, 't een en aander an lekkers te goan koap'n. Mear toen hee de stad binn'nreed, zag hee dat doar oaweral heel völ leu bie meka stunn'n te proat'n en hee zag ok, dat ze der heel ernstig en bang bie oetkeek'n. Inees zag hee doar nen bekèèn'n loop'n en hee vreug em wat der toch an de haand was. Den wus hem te vertell'n, dat de pest der weer ankwam en dat 't grote gevoar noe van de kaant van Vasse kwam.

Dus in plaats van 'n groot feest, zat'n noe ziene vrouw, zien va en mo, ziene keender, de meid en de knecht op de del van 't grote los hoes tot Oonz'n Leev'n Heer te bidd'n um hulp, want alman wus, dat de pest, dee noe a weer veur de zovölste keer noa 1348 hier in Twente an 't roondgoan was, altied dood en ellende met zich met bracht.

Bearnd tuur'n zo, omdat der owerall verteld wödd'n, da'j de pest an kon'n zeen komm'n. Den leut zich nameluk zeen as 'n blauw deampke, dat lèèg oawer de grond an kwam vleeg'n en at dat eenmoal 'n hoes binn'n gung, dan was der gèn hool'n meer an. Eerst gung'n alle rott'n op 't èèrf doad en doarnoa bienoa alle leu dee doar won'n, ok; der was gin kroet tegg'n wass'n.

In heel Twente stun'n a völ boerderiej'n leug, omdat de bewoners deur de pest nig meer in leav'n wadd'n. Nije bewoners kreeg zonne boerderiej ok nig, want geneen dörf'n, oet angst veur dee zeekte, zon hoes binn'n te goan. Dee huus vervöll'n in rap tempo en ok de akkers wödd'n nig meer bouw'd, lag'n der dan ok helemoal verloat'n bie en 't roet har zich a rap meester maakt van dat land. Doarum stun Bearnd dan ok, onmeunig bang en gespann'n, doar in de niendeur oet te kiek'n oawer 'n es. En tot zien'n groot'n schrik zag hee doar van wied'n, oet de kant van Nutter, 't blauwe deampke ankomm'n. 't Dwell'n laanksaam oawer 'n groot'n es en 't was net of het de weg nig kon vind'n, of het an 't zeuk'n was, mear 't kwam wa heanig an, dichter en dichter bie Agel.

Bearnd waarschouw'n ziene noabers en alman stun glad op'n biester in zien èèg'n hoes of te woch'n wat der gung gebeur'n; welke kaant 't deampke oet zol goan. Bearnd wödd'n al banger en banger, want hee zag 't

blauwe deampke al mear grötter wödd'n. 't Was net of het an 't oetzeuk'n was, welke boerderiej het 't eerst zol nemm'n. Opeens gung het 't op 't èèrf van Bearnd an, dee 'n schrik noe helemoal um 't hert sleug en dat leut hee ziene familie ok mèèrk'n. Doarum wödd'n 't bidd'n doar op de del ok al harder en harder en 't deampke kwam al neuger en neuger. Tot verwunnering van Bearnd stopp'n 't veur zien'n niendeur en gung nig meteen noar binn'n.

't Was net of 't eerst kiek'n wol wat doar binn'n toch al te doen was, woar dat kabaal toch vandan kwam. 't Zett'n zich doarum heel laanksaam daal in 't stiepelgat um all'ns efkes good te bekiek'n. Noe zag Bearnd inees ziene kaans.

Niendeur van het los hoës met in het midden de stiepel

Hee bedach'n zich gin moment en pakk'n zo rap at hee kon den zwoar'n stiepel en zett'n em met geweld boaw'n op 't blauwe deampke. Dat zat noe gevang'n in 't stiepelgat en kon der nig meer oet komm'n. Bearnd begun onmeunig har um hulp van ziene noabers te roop'n en dee kwam'n allemoal veraltereerd anloop'n. Bearnd vertell'n ear rap wat der an de haand was. De noabers haal'n nog rapper koomest en leem um de ruimte um 'n stiepel potdicht te maak'n, zodat 't deampke der nooit meer

oet kon komm'n, en nig mear kon votkomm'n.

En 't was net of der doe 'n wonner was gebeurd. Inees was't veurbie, der brak nèèrg'ns meer de pest oet; de zeekte was inees oetroast. Der mos wa 'n wonner gebeurd wean, dach'n de leu, want geneen begreep hoe dat kwam. Alle kèèrk'n stroom'n vol um Oonz Lèèv'n Heer hierveur te bedaank'n.

Mear alleen de leu in Agel en Oatmössche wuss'n precies, woardeur dit wonner was gebeurd.

Mear veur Bearnd har het hele gedoo wa grote gevolg'n. Hee kon zien'n niendeur nig meer good broek'n en de angst veur dat stiepelgat was en bleef groot. Ieder moal at hee doar langs kwam, mos hee doar an dèènk'n en mos hee kiek'n of 't gat nog wa good dicht zat.

Hee kon hierdeur ok nooit meer met peard en waag de del opveur'n, want dan mos hee ja 'n stiepel oet 't gat trekk'n. Doarum hef hee, met behulp van al ziene noabers, joa zelfs van leu oet Oatmössche, zien hoes toen ofbrökk'n en 't op ne aanere stie weer opbouwd. Heel begriepeluk allemoal want alle leu in Agel, in Oatmössche, en nog völ wieder vot, bleev'n bang veur dat stiepelgat en.... ze hadd'n der allemoal belang bie dat dat blauwe deampke nooit meer kon ontsnapp'n.

Noe ging dat ofbrekk'n en opbouw'n in dee tied tameluk snel, want ne Twentse boerderiej was toen net ne bouwdeus. De gebint'n, de ziedkaant'n, 't dak, ko'j zoa oet meka haal'n; binn'nmuur'n har 'n los hoes nig, en ok de rest van 't oale hoes ko'j zo weer broek'n, behalve in dit geval de stiepel en doarveur wödd'n nen niej'n maakt.

Nog heel lang wus iedereen in Agel en Oatmössche de stie an te wiez'n woar de pest, woar 't blauwe deampke sinds 1676 gevang'n wödd'n hoal'n en.....der wödd'n nog heel vaak controleerd of 't gat nog wa good dicht zat; zoa deep zat de angst der bie de leu in. Doarum is dit verhaal ok heel lang van generatie op generatie 's weenters bie 't losse vuur deur verteld; joa zelfs, zo a'j noe hebt kunn'n lèèz'n, tot an de dag van vandaag.

Mear één ding is wisse woar; noa 1676 bint der gèn pestepidemieën meer oetbrökk'n in Agel, Oatmössche, Twente, Nederland, joa zelfs nig in heel West-Europa.

Volksverhaal bewerkt door Gerard Hannink

Noot over de pest

- In 1347 wordt de pest met een boot, waarop zwarte ratten meevoeren, vanuit Klein Azië naar Italië gebracht.
- Vanuit Italië verspreidt de pest zich door handelsschepen (waarop ratten) over heel Europa. In 1348 worden Frankrijk, Spanje en Engeland

getroffen; in 1349 Duitsland, Nederland en, door een schip met graan uit Engeland, ook Noorwegen, terwijl in 1351 Rusland het slachtoffer wordt. Hierdoor sterft in de periode 1347 – 1351 een derde van alle Europeanen, d.w.z. stierven er tussen de 25 en 40 miljoen mensen aan de pest.

- Van 1347 tot 1667 breken in heel Europa en ook in ons land regelmatig pestepidemieën uit bijvoorbeeld bij de pestepidemie tussen 1663 en 1664 stierven 34.000 van de 200.000 inwoners van Amsterdam aan de ziekte.
- Door de Joodse reinigingswetten (betere hygiëne) stierven en veel minder Joden aan de pest. Ook gebruikten ze geen water uit de putten van de Christenen. Daardoor werden de Joden verdacht van het vergiften van deze waterputten. Een Joodse arts Balavignus werd net zolang gemarteld dat hij “bekende”, dat Joden de waterputten van de Christenen hadden vergiftigd. Dit leidde in heel Europa tot pogroms tegen de Joden. Honderdduizenden Joden werden daarvan het slachtoffer.

Zwarte rat

- Eind 19e eeuw ontdekte men dat op de zwarte rat vlooiën konden leven, die besmet waren met de bacterie *Yersinia pestis*, de verspreider van de pest. Deze besmette vlooiën konden ook mensen bijten, waardoor de ziekte van dier op mens werd overgedragen. Pas aan het eind van de 19e eeuw kon men dus opzoek gaan en heeft men medicijnen ontwikkeld, die de pest konden bestrijden, zodat deze ziekte nu eigenlijk geen gevaar meer vormt voor de mensheid.
- Dat in 1667 de laatste pestepidemie is uitgebroken en later niet meer voorkwam in West-Europa, kwam o.a. door verbeterde hygiëne, maar vooral, doordat de zwarte rat uit West-Europa werd verdreven door de bruine rat. Op deze rat komt de vlo, die drager kan zijn van de bacterie *Yersinia pestis*, niet voor.

Archeologische vondsten bij erve Broekhuis

In 2010 zijn door Mike Broekhuis op een perceel ten zuiden van boerderij Broekhuis (Dusinksweg 1) archeologische vondsten gedaan. De vondsten bestaan uit circa 100 scherven aardewerk die voor een flink deel uit de late middeleeuwen dateren. Een deel van de scherven bestaat uit kogelpotfragmenten (16 stuks) die globaal in de periode 1100-1300 gedateerd kunnen worden. Onder de scherven is ook een fragment van een oor en er is een puntvormig stuk, mogelijk een handvat, gevonden. Het grootste aantal scherven bestaat uit grijsgebakken aardewerk dat globaal in de periode van de 13e tot de 15e eeuw gedateerd kan worden (27 stuks). Verder zijn er nog scherven steengoed uit de periode van de 14e tot de 16e eeuw gevonden (Siegburg), en uit de 17e tot de 19e eeuw (Langerwehe en Westerwald, Stadtlohn en Vreden) en roodbakkerd aardewerk uit de periode van de 14e tot en met de 16e eeuw.

Iets ten zuiden van bovengenoemde vindplaats zijn ook nog scherven gevonden. Het gaat om negen scherven vrij

Mike Broekhuis

Kogelpot fragmenten

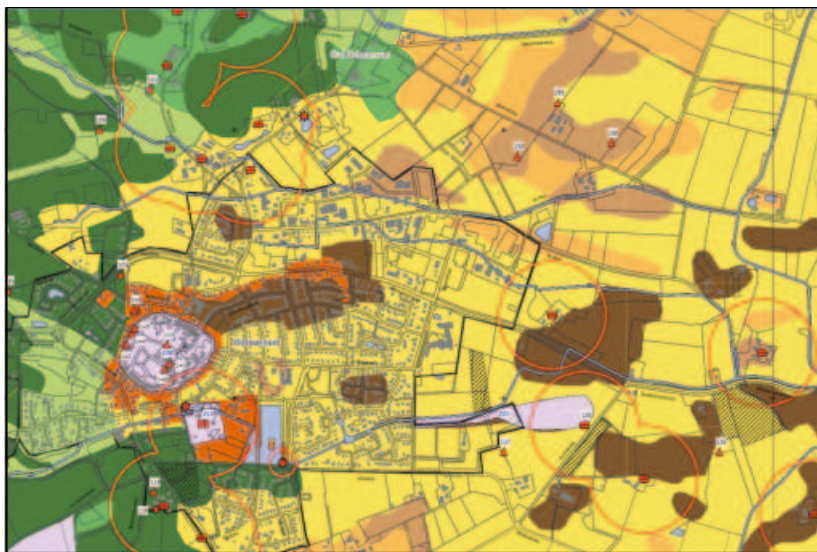
dunwandig kogelpotaardewerk en een scherfje van Pafrath-aardewerk uit de 11e of de 12e eeuw, een fragment van proto-steengoed aardewerk, een scherfje van steengoedaardewerk en een fragmentje van steengoedaardewerk dat na de middeleeuwen gedateerd kan worden. Bovendien is er nog een vuursteenafslag gevonden die vermoedelijk uit het Laat-Paleolithicum of het Mesolithicum dateert. Verder zijn er ook enkele scherven gevonden die

op grond van het zachtere baksel vermoedelijk uit de IJzertijd of de daaropvolgende Romeinse tijd dateren (circa. 800 tot 450 na Chr.)

De vondsten op beide vindplaatsen zijn aan het oppervlak gevonden. Op de bodemkaart en de daarvan afgeleide archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dinkelland is er ter plaatse van het perceel grotendeels een esdek op een dekzandrug aanwezig. Gezien het esdek moet er sprake zijn van een zogenaamde eenmans-es. Dergelijke eenmans-essen zijn, in

tegenstelling tot de grote gemeenschappelijke bouwlandcomplexen zoals de Ageler- en de Nutteres, ontstaan als bouwlanden die tot een enkele boerderij behoorden. Ze worden ook als bouwlandkampen aangeduid.

Esdekken zijn ontstaan als gevolg van eeuwenlange bemesting met plaggenmest uit potstallen en schaapskooien. Plaggen werden in de stal gebracht waarna deze in het voorjaar, met mest vermengd, op de bouwlanden werden gebracht. Door het zand in de plaggenmest raakten over vele jaren de akkers steeds verder opgehoogd tot een dikke humeuze cultuurlaag. Ook huisafval kwam via de mesthoop of potstal met de plaggenmest op de akkers zodat in het esdek ook de niet vergankelijke scherven gevonden kunnen worden. Uit onderzoek is gebleken dat plaggenbemesting en daarmee het ontstaan van esdekken, pas aan het einde van de late middeleeuwen in gebruik kwam en tot het einde van de 19e eeuw, met de veel minder bewerkelijke bemesting met kunstmest, ten einde kwam.

Afbelding 1: Deel van de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van Dinkelland. In bruin: de plaggendekken.

Omdat het om in soorten en ouderdom gevarieerde vondsten gaat is het aannemelijk dat de jongere vondsten bij de bemesting met stalplaggen op de akkers zijn gekomen en van de boerderij of één van de oudere voorgangers zijn aangevoerd. De oudere vondsten, het kogelpot- en het grijsbakend aardewerk, dateren al van vóór de periode van de plaggenbemesting en kan eigenlijk alleen net onder of in de basis van het esdek gevonden

worden maken de locaties van erven goed traceerbaar. Na de bouw van een nieuwe boerderij werden de oude boerderijplaatsen bij de bouwlanden getrokken en zijn de bodemsporen van deze boerderijen vanaf het einde van de late middeleeuwen onder een esdek bewaard.

Tot in recente historische tijden werden los hoes-achtige woonstalhuizen gebouwd waar mens en vee onder één dak leefden. Vanaf het einde van de 14e eeuw echter werd een wezenlijk andere constructie toegepast. Er wordt dan gebruik gemaakt van op poeren of stiepen staande gebinten en wanden op groundbalken met leemvakwerk. Dergelijke constructies zijn veel duurzamer en hoeven niet elke generatie vervangen te worden. Vanaf het einde van de 14e eeuw lijken de boerderijen dan ook bijna altijd op dezelfde plaats te hebben gestaan. Ze zijn vaak te vinden aan de rand van een es of dicht bij een eenmans-es. Op de archeologische verwachtingskaarten zijn daarom rond de in de late middeleeuwen vermelde erven attentiecirkels aangegeven waarbinnen de sporen van oudere erven verwacht kunnen worden (zie afbeelding 1). Overigens zijn er in de directe nabijheid van de onderhavige vindplaats bij het egaliseren van een dekzandkop in 1960 al eerder vondsten van kogelpot aardewerk gedaan. De oudste vondsten nabij de boerderij Broekhuis dateren uit de 11e/12e eeuw. Daarmee is vrijwel zeker aangetoond dat de boerderij al in de volle middeleeuwen bestond en vrijwel zeker moeten

Erve Broekhuis aan de Dusinksweg in Klein Agelo.

er ergens in de directe omgeving de archeologische sporen van boerderijen uit die periode te vinden zijn. Deze zouden onder het esdek aangetroffen kunnen worden nabij de vondstlocatie. Aangezien de Commanderie van de Duitse Orde pas in 1270 werd opgericht moet het erf in de daaraan voorafgaande eeuwen in elk geval een andere bezitter hebben gehad.

Verhaal boerderij Getkotte te Groot Agelo

Ootmarsum 18-03-1975

Boerderij Getkotte was gelegen aan de Bornsedijk nabij de boerderij van Westenagel. In het weiland tegenover Westenagel heeft ook een klein boerderijtje gestaan. Dit stuk weiland is, in de nu gaande zijnde ruilverkaveling, met het daaraan grenzende weggetje vlak geschoven en hierbij zijn er restanten van een oud boerderijtje te voorschijn gekomen. Volgens de tegenwoordige bewoners is dit een kôtter geweest van het voormalige erve Getkotte. Boerderij Getkotte is aangekocht door Olhōwer Bats uit Klein Agelo en weer doorverkocht aan de heer J. Oude Mōnink.

De jonge boer die er bij ingetrouwd is komt uit Volthe, heet Vennegoor en werkt aan de buitendienst der gemeente Weerselo. Deze vertelde mij weer dat er hier vroeger een zeer ernstige veeziekte had geheerst en dat toen al het hoornvee ten gronde was gegaan. Zo hadden ze voor twintig jaar terug in een stuk veldgrond achter de havezate Everloo in Volthe roodzand afgegraven voor de wegverbetering en hadden toen midden in het veld een grote kuil met beenderresten aangetroffen. Ze hadden een paar dagen later hierover een gesprek gehad met de heer Palthe van de havezate Everloo, en deze had hun toen verteld dat voor een paar honderd jaar hier soms hele boerenveestapels ten gronde waren gegaan. Heb hem toen verteld dat dit wel iets langer was geleden, want dat in het jaar 1686 in de maand november op de Markevergadering aan Toenman en Westenagel een vergoeding door de Marke wordt gegeven omdat ze al hun koeien zijn kwijt geraakt.

In de Marke Holting staat hierover het volgende:

Tot vergoeding van de schade bij Tuining en Westenagel aan haer Coonen en Peerden, de eerste door de Coge (is veepest) en de tweede door de Razende honden (dolle honden) geleden sal op haeren naesten een hoeck grond es uitgesien werden sijnde daartoe Gecommitteert den Heer Markenrichter Hoffmeier en Rentmeester des Stichts Weerselo.

Het Markenboek van Agelo 1645-1843, Holtink 4, 11 november 1686, blz 37. Een van de besluiten van deze vergadering (zie punt 12) is:

Dat tot vergoeding van de schade die door Tuning en Westenagel aan hun koeien en paarden is geleden, de eerste door de pest en de tweede door dolle honden, er zo dicht mogelijk bij hen in de buurt naar een perceel grond wordt uitgezien. Daartoe worden als gevolmachtigden aangesteld de markenrichter, de Hofmeier en de rentmeester van het Stift Weerselo."

Patrijs

Robert Westerhof

Jaar van de Patrijs 2013

De patrijs is een vogelsoort waarover nog veel vragen bestaan. Hoeveel patrijzen hebben we nog? Waar zitten ze? Heeft het nut om hun leefgebieden gunstiger te maken? In 2013 hopen we op dit soort vragen antwoord op te krijgen.

De Vogelbescherming Nederland en Sovon (Samenwerkende Organisaties Vogelonderzoek Nederland) kiezen jaarlijks een vogelsoort om meer over te weten te komen.

In Nederland is het aantal patrijzen sterk afgenomen. De oorzaak ligt vooral bij de intensievere landbouw. Hierdoor verdwenen de kleine ruigten en “overhoekjes” waar de patrijs beschutting, voedsel en rust kon vinden. Ook het gebruik van kunstmest en pesticiden hebben de patrijso populatie in Nederland in de afgelopen 50 jaar gedecimeerd.

De patrijs is familie van de fazant. Hij wordt ongeveer 30 cm groot en valt op door zijn fraai gekleurde verenpak. Deze hoenderachtige is een ronde

vogel met een korte roestbruine staart. Bij gevaar drukt de vogel zich tegen de grond. Op weilanden en akkers wordt de patrijs dan wel eens over het hoofd gezien. De patrijs broedt in kleinschalige, open terreinen. Ook heidevelden en moerassen zijn geliefd.

Doordat veel heidegebieden de afgelopen 100 jaar zijn verdwenen is de patrijs steeds meer een cultuurvolger geworden.

In de winterperiode en het vroege voorjaar kun je deze vogel het gemakkelijkst waarnemen. De vegetatie is dan nog kort en ze zitten dan vaak in groepjes bij elkaar. Van afstand lijken het vaak kleine molshopen in een weiland te zijn. Wanneer er in de winterdag sneeuw ligt, is de vogel veel gemakkelijker te spotten. De fraaie kleuren bieden de patrijs dan geen beschutting meer. Een roofvogel kan hem dan vrij eenvoudig aan zijn menukaart toevoegen.

Verspreiding in Overijssel

Het zwaartepunt van de verspreiding van de patrijs in Overijssel bevindt zich in de jonge ontginningslandschappen in Twente. Voornamelijk de gebieden rondom Vriezenveen en Tubbergen zijn geliefde plekken. Maar ook in zuidoost Twente is de patrijs te vinden. In gebieden waar landbouw grootschalig en intensief is geworden, is de patrijs grotendeels verdwenen. Maar terreinen zoals moestuinen, industrieterreinen en nog in te richten woonwijken kunnen wel geschikt zijn voor de patrijs. Zolang er maar voldoende voedsel, dekking en rust is kan de patrijs daar prima leven.

Rondom Ootmarsum willen we, als vogelwerkgroep, graag een beeld krijgen waar en hoeveel patrijzen te vinden zijn. Wij ontvangen graag zoveel mogelijk gegevens. Als mensen patrijzen waarnemen, dan wordt het op prijs gesteld dit door te geven aan de Vogelwerkgroep Heemkunde Ootmarsum. Correspondentieadres: rjwesterhof@home.nl.

Weiland aan de Alleeweg

Gerard Steinmeijer

IJsbaan Ootmarsum

In de begin van de vijftiger jaren van de vorige eeuw (1953-'54) waren er enkele schaatsliefhebbers die vonden dat er in Ootmarsum ook een ijsbaan

moest komen. De initiatiefnemers waren, voor zover mij bekend: Henny Aarnink (de Vinke), Gerard Oude Hengel (houtzagerij), Rolink (van de Almelsestraat werkzaam bij de toenmalige Heidemaatschappij), en Johan Schröder (Maothoes-Johan) uit Agelo. De inwoners van Ootmarsum en omstreken konden aandelen kopen. Er werden toen al aandelen uitgegeven van 100 gulden, en dat was toentertijd veel geld. Hoeveel van deze aandelen zijn verkocht is mij niet bekend.

Een weiland aan de Alleeweg werd door de organisatoren als geschikt bevonden. De weide lag vóór de boerderij van de Poolboer en liep gezien vanaf de Alleeweg, richting de Poolboer, naar beneden toe af. Het hoogte verschil was wel haast een meter. De organisatoren mochten een aarden wal om het weiland aanbrengen. Deze wal werd zo op het grasland aangebracht.

De winter kwam en men kon het weiland laten onderstromen, met water dat vermoedelijk uit de grote kolk kwam. Aan de zijde van de Poolboer stond het water wel 70 cm hoger dan aan de Alleeweg zijde, dus er was een grote waterdruk op de vers aangelegde wal. Aan de kant van de Alleeweg stond zo weinig water dat de grassprietten nog door het ijs heen kwamen. De vraag was nu, houdt hij het of houdt hij het niet? Het antwoord kwam al gauw. Gait Hofsté, wist me te vertellen dat Gerard Oude Hengel bij hem kwam en vroeg: "Köj oons help'n want wie mot zekke in de gaat'n van 'n diek drukk'n want het water löp der deur". Enkele dagen erna komt dan die 'historische' zondagmorgen. Nog voordat de pastoor aan zijn zondagse preek begon, werd door hem een melding gedaan: "of de heren van de ijsclub zich naar de ijsbaan wilden begeven, want de Poolboer stond onder water". Voor goede verstaanders was het duidelijk dat het ging om het vee van de Poolboer. Geroezemoes in de kerk en al gauw was het van "n diek is deurbrokn".

Ik heb bij bewoners, die in de buurt hebben gewoond, geprobeerd meer gegevens te achterhalen, maar velen wisten wel dat er iets was geweest maar konden zich dit voorval niet meer precies herinneren.

Kroniek 2012

Januari

- 1 Bericht ontvangen dat Jan Koenen,oud-directeur Damast, oudejaarsdag is overleden.
- 10 KOSC bereikt mijlpaal met inschrijving 700^e lid.
- 10 Femie Spenkelink stopt als regisseur van Toneelvereniging Ootmarsum.
- 12 Nieuwe stadsprins Ootmarsum wordt Hans Snoeijink. Marco Keupink en Emiel Bekhuis adjudanten.
- 17 Tentoonstelling "Kerst in Beelden", van Stichting Litouwen, goed voor €30.000.
- 19 Nieuwe impulsen voor Engels' Tuin. Vrijwilligers nemen beheer en onderhoud over van gemeente.
- 26 Koster Jan Oude Vrielink van H.H. Simon en Judaskerk ontslagen i.v.m. bezuinigingen Parochieverband Lumen Christie.
- 28 Officiële opening van "Aula ad Fontes" in stadspark de Kloostertuin.

Februari

- 11 Woonwijkje "Acht zaligheden" op de gemeentelijke monumentenlijst.
- 11 Sloop oude Scheepersschool begonnen.
- 11 Eerste exemplaar Jaarboek 2012 voor het 500e lid van de Heemkunde, mevrouw Ans ter Huerne.
- 13 Nieuwe gezondheidscentrum De Molenborgh in gebruik genomen. Verschillende zorgdisciplines nu onder één dak.

Maart

- 7 Gemengd Koor "Ootmusica" viert 85-jarig bestaan, met concert in Huize Franciscus.
- 9 Klompendans Boerendansers niet in Guinness Book of Records.
- 13 Kritiek Nederlandse Kastelenstichting op plan 'herbouw' Commanderie.
- 15 Oplossing problemen rond tennispark TCO. Banen goedgekeurd, maar nog geen kantine.
- 23 Bennie Sanders stopt na 43 jaar bij Toneelvereniging Ootmarsum.
- 30 "Stichting Kloostertuin" heft zichzelf op. Nieuwe park gereed.

April

- 5 Meningen over nieuw verlichtingsplan zijn verdeeld.
- 7 Jeugd mag niet langer mee op de paaswagens. Vrachtboeren durven risico niet meer te nemen.
- 17 Nieuwbouw Museum Ton Schulten schiet goed op.

- 19 Indrukwekkende viering 20-jarig bestaan Stichting Litouwen.
- 26 Doek valt voor toneeltak "Ootmusica".
- 30 Koninklijke onderscheiding voor Herman Bekhuis, Jozef Leussink en Harrie Oude Elberink.

Mei

- 8 Nieuwe Mariakapel naast de begraafplaats aan het Oldenzaalsvoetpad geopend.
- 11 Stadsraad Ootmarsum gereorganiseerd om slagvaardiger te kunnen opereren.
- 16 Noaberproject Engels' Tuin ontvangt ANWB-prijs.
- 22 Ootmarsum krijgt eigen bedrijveninvesteringszone (BIZ).
- 25 Vereniging Heemkunde Ootmarsum brengt boek "Kleurrijk Ootmarsum 1950-1985" uit.

Juni

- 6 KOSC 1 voor 2^e jaar op rij gepromoveerd, nu naar tweede klasse KNVB.
- 13 Nieuwe jeu-de-boules banen voor OPC La Montagne komen op zwembadterrein.
- 23 Eerste rolstoelvierdaagse in Ootmarsum, groot succes.

23 Medisch Centrum Molenborgh officieel geopend. Open dag ter kennismaking.

Juli

4 Protestants-christelijke basisschool 'n Profiet gaat definitief dicht.

10 Nieuwe entree Openluchtmuseum geopend; voormalige aula omgebouwd tot moderne entree.

17 Gehandicaptenplatform Ootmarsum klaagt over slechte toegankelijkheid zorgcentrum “De Molenborgh”.

26 Schoolmeester Gerard Wilbers neemt na 41 jaar afscheid.

Augustus

9 Kondor Wessels heeft na drie jaar nog geen exploitant gevonden voor voormalig klooster. Gemeente en Kondor Wessels gaan voor nieuw contract.

21 Voetbalvereniging KOSC opnieuw in de clinch met gemeente over onderhoud velden.

30 Ootmarsumse zitvolleybalster Anne Raben naar de Paralympische Spelen in Londen.

September

7 250.000^e bezoeker Educatorium.

7 Ben Vrielink stopt, na meer dan 40 jaar, als notaris.

- 21 Franca van der Heiden krijgt een lintje voor haar vrijwilligerswerk.
- 21 Toneelvereniging Ootmarsum heeft nieuwe regisseur: Hans Geurtse.
- 22 Klootschietersvereniging Oud Ootmarsum, bestaat 50 jaar.
- Oktober
- 11 Educatorium wordt ingrijpend verbouwd.
- 18 Esculaapbeeld van kunstenaars Henk ter Horst en IJkje Abeln geplaatst bij Woon- en Medisch Centrum De Molenborgh
- 24 Tonnie Brandehof sluit zijn zaak aan de Schiltstraat.
- 24 Vogelvereniging Ootmarsum viert 40-jarig bestaan met regionale show.

November

- 15 Groen licht voor miljoeneninvestering AH supermarkt Grimberg.
- 19 Frans Grimberg is 60 jaar lid van r.-k. kerkkoor St. Caecilia en wordt benoemd tot erelid.
- 20 Windvaan oude pastorie aan de Schiltstraat gerenoveerd en geplaatst op Museum Ton Schulten.
- 22 Herstelplan Kuiperberg in afrondende fase. Kleikoel wordt publieks-trekker, 't 'Vinkebuske' wordt gekapt.
- 28 Heemkunde Ootmarsum zorgt dat de Oriënteertafel bewegwijzerd wordt met origineel ANWB-bord.

December

- 1 Schaatser Joris Harink naar internationale wedstrijden in Rusland.
- 5 Herstel van het Dal van de Poelbeek in Nutter, in het kader van het project "Terug naar de Bron".
- 8 Pien Vos, leerling van De Meander, finalist in groot Kinderdictiee der Nederlandse taal.
- 9 Huize Franciscus groeit verder met opening van de "Coffeesjop", een inlooptcafé voor ouderen.
- 14 Lichtplan van lichtarchitect Norbert Wasserfurth officieel opgeleverd. Blauwachtige verlichting torens alleen op bijzondere feestdagen.
- 20 Natuurmonumenten plaatst in Ottershagen een windmolentje om het waterpeil op juiste hoogte te houden.
- 29 Kunstenaar Berend Seiger verruult Ootmarsum voor Agelo.
- 29 Ootmarsum begroet Eric Nijhuis als 50^e stadsprins van de Othmarrid-ders.

Bron: Knipselkrant Heemkunde.

Bestuur en Werkgroepen

Samenstelling bestuur per 1-1-2013

<u>Naam</u>	<u>Adres</u>	<u>Functie</u>	<u>Tel.</u>
Nettie Aarnink	Rossummerstraat 21	Voorzitter	291215
Ronald Grimberg	Wortelboerstraat 8	Secr.	294093
Arie Semmekrot	Campstede 25	Penn.	292303
Gerard Hannink	Steenmatenweg 4		292481
Harrie Hemmer	Stobbenkamp 48		291718

Overzicht werkgroepen per 1-1-2013

<u>Naam</u>	<u>Coördinator</u>	<u>Tel.</u>
Archeologie	Hans Oude Rengerink	785052
Bibliotheek/Archief	Henk Geerdink	291606
Dialect en Folklore	Ben Kleissen	292009
Foto- en Filmarchief	Jan Raatgerink	292102
Genealogie	Ben Harink	292026
Geschiedenis	Henk Kamp	0049 5941920398
Informatie Technologie	Jan Raatgerink	292102
Jaarboek	Marlou Raatgerink	292102
Natuurstudie	Nick Keupink	292574
Vogelwerkgroep	Ben Heerink	291255

Voor meer informatie over de Vereniging Heemkunde Ootmarsum in het algemeen en de werkgroepen in het bijzonder kunt u bij bovenstaande personen terecht.

Ook vindt u ons op internet:

www.heemkunde-ootmarsum.nl

Sponsoren

Wij danken de volgende bedrijven die de uitgave van het Jaarboek 2013 mogelijk maakten

